Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 5

Haziran 1970 • 250 kuruş

farubi

I. Sultan Bâyezid

Hayat TARİH
MECMUASI

Bu sayıda neler var

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Fuad Köprülü . . . 4
XVI. Yüzyılda Dervişler ve Tarikatlar 8
Eski Istanbul'da Ahlâk Zabıtası 13
I. Bâyezid ve Niğbolu Zaferi 19
Ali Sami Boyar 21
Refik Hâlid'in Kaşık Koleksiyonu 24
Afrika Hâtıraları 26
Sultan Hamid'in A.B.D. M. Kütüphanesi'ne Hediyesi . . 32
Ahmed Hâşim 35
Vakıf Gurabâ Hastanesi 42
60 Yıl Önceki Türkiye 50
Kral Abdullah'ın Hâtıraları 52
Bir Kuyruklu Yıldız Geçti 58
Son Mihraceler 61
Savaş Destanlarımız 67
Taçsız İmparator Hitler 71
Girit'i Nasıl Kaybettik 79
Kafdağı Mitolojisi 85
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Kitaplar Arasında 94
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 97
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Haziran 1970 Yıl: 6 Cilt: 1
Sayı: 5 Sıra: 65

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler : 10

Fuad Köprülü

Yûnus Emre

Sadeleştiren : Yılmaz Öztuna

Sonradan «Fuad Köprülü» diye anılan Köprülü-zâde Mehmet Fuad Bey, 4 aralık 1890'da Istanbul'da doğdu ve 28 haziran 1966'da 75,5 yaşında Ankara'da ölüp Istanbul'a gömüldü. 23 yaşında Istanbul Üniversitesi Türk Edebiyatı kürsüsüne muallim (profesör) seçildi ve az sonra müderris (ordinaryüs profesör) oldu. Resmî yüksek tahsili olmaması ve çığır açan bütün büyük fikir adamları gibi yenilikler getirmek için eskiyi ve çağdaşlarını tenkid etmesi ve alışılmamış şeyler söylemesi, en genç yaşında onu büyük kıskançlıklara ve düşmanlıklara, ağır yazılara ve ithamlara mâruz bıraktı. Sırf Köprülüzâde'nin münekkidi geçinerek şöhret yapmak istiyenler bile suhûr etti. Fakat zaman ilerledikçe Fuad Köprülü, onları silindir gibi ezdi geçti ve adları bugün çoğunlukla meçhul olan o isimlerin arasında, ebedî sayılabilecek olan haklı şöhretini yaptı.

Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler serimizi Fuad Köprülü ile bitirmek istedik. Çünkü o, Ortaçağ tarihçiliğimizin hâtimesini ve modern tarihçiliğimizin başlangıcını teşkil eder. Gerçi ondan önce epigrafi, nümizmatik gibi tarihe yardımcı ilimler, Avrupa'da o sırada seviye neyse aynı seviyede Türkiye'de tesis edilmişti. Fakat doğrudan doğruya tarih ilmi, yeni fikirler gelmekle beraber, henüz klasik usûlden kurtulamamıştı. Köprülü, medeniyet tarihi, kültür tarihi, edebiyat tarihi, müesseseler tarihi, hukuk tarihi, iktisat tarihi, hattâ siyasî tarih gibi, bugün bir tekini bile ihtisasla kucaklamanın bilginlik sayıldığı çeşitli sahalarda, çok büyük başarı gösterdi ve çok mühim eserler verebildi. Meselâ yalnız Os-

manlı edebiyatı tarihi değil, bütün Türk lehçelerinde yazılmış edebiyatların mütehassısı idi. Yalnız klasik edebiyatımızın değil, halk ve tasavvuf edebiyatlarımızın da büyük bilgini idi. Sebepleri neticelere bağlamaktaki ve tahlildeki kudreti, şüphesiz dehâ derecesindedir.

Doğu ve Batı dillerine olan vukufu, çağdaşı olan birçok bilginden daha sınırlı olmasına rağmen Köprülü, Batı'nın metod ve tenkid fikirlerini tamamen kavramış olması sayesinde, daha bugün üniversitede okuyan gençlerimizin yaşında iken, büyük otorite oldu. 23 yaşında yazdığı Türk Edebiyatı Tarihinde Usul *adlı monografisi, tarihçiliğimiz ve edebiyat tarihçiliğimizde çağ değiştiren safha olarak kabûl edilebilir. Daha monografinin isminden, büyük iddia ortaya çıkıyordu. 28 yaşında yazdığı* Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar *ise, büyük bilginin şâheseri sayılır. Çok çalışkan ve verimli olan Köprülü'nün eserleri, küçük bir kütüphane teşkil edebilir. Aşağıdaki parça,* İlk Mutasavvıflar'ın *Ahmed Yesevî'den sonra ikinci kısmını teşkil eden Yûnus Emre bahsinden alınmış ve çok az müdahale edilerek ancak birkaç kelimesi sadeleştirilmiştir.*

Burada Köprülü'nün diğer bir başarısını anmak yerinde olur. Fecr-i Âtî'den ve şairlikten gelen Köprülü, üslûpçu bir yazardır. Fevkalâde güzel ve örnek bir Türkçe'si vardır. Bu bakımdan, yabancı dil bilgisi bakımından kendisinden çok üstün, fakat Türkçe'de üslûp sahibi olmıyan tarihçileri gölgede bırakmıştır.

Köprülü, zengin ve bazan mevzu ile irtibatı meşkûk uzun dipnotları kullanmakla da tanınmıştır. Bugün bilhassa milletlerarası fikir tarihçiliğinde bu yolun bırakıldığı malûmdur. Ancak Köprülü, bibliyografyaya olan büyük hâkimiyetini, yarım asır önceki ilim dünyamıza bu şekilde göstermiştir.

Prof. Fuad Köprülü, Paris Üniversitesi rektörü M. Sarrailh ile konuşurken.

YÛNUS EMRE'NİN SAN'ATI VE ŞAHSİYETİ

Önce, Yûnus Emre bir san'atkâr mıdır ve eserinin yalnız san'at noktasından dâhilî yani bedîî kıymeti nedir? San'at hakkındaki ibtidâî ve mahdut telakkıylerini pek iyi bildiğimiz bizim eski tezkirecilerden başlıyarak bugüne kadar — tabiî aynı ibtidâî telakkıyler te'siriyle — Yûnus Emre'nin bir san'atkâr olduğu hiç düşünülmemiştir. Hakıykaten âteşîn bir mutasavvıf olan Yûnus, san'at ve san'atkârlık endîşeleriyle zerre kadar meşgul olmıyarak sırf kendi rûhunu, rûhî heyecanlarını, ihtiyaçlarını, ilhamlarını terennüm etti. Bütün mutasavvıflarda olduğu gibi onu da bu hususta teşvik eden yegâne hâricî âmil, halkı irşâd ederek onlara faydalı olmak düşüncesiydi. Lâkin onun san'at endîşesiyle bağlı olmaması, lisânının düzgünlüğüne, kafiyelerinin selâmetine ehemmiyet vermemesi, bir san'atkâr, hattâ büyük bir san'atkâr olmasına hiç bir zaman engel değildir. Bunun aksine, o zamanın klasik edebiyat telakkıylerinden kurtulamıyacak ve bunun neticesi olarak rûhunu bu kadar samimiyetle dökemiyecekti. San'atta esas şahsiyettir. En kuvvetli şahsiyetler ise, en samimî olanlardır. Demek oluyor ki Yûnus'un kendi san'atkârlığından habersiz olması, onu büyük bir san'atkâr sayabilmemize hiç bir zaman mânî değildir.

Yûnus Emre'nin san'atı tamamıyle millî, yani tamamıyle Türk bir san'attır ki, bunu tahlîl edecek olursak, başlıca iki büyük ve esas unsura tesadüf ederiz: Biri, Yûnus'un eserlerinde esâs'ı teşkil eder; diğeri, lisanını, edâsını, veznini, şeklini veren millî unsur ki, şekl'i teşkîl eder. Şekil ile esas, birbirinden ayrılamaz — ve ancak tecrîd ile tahlili mümkün — olduğu için bu iki unsur, Yûnus'un şahsiyetinde o suretle birbirine kaynaşmıştır ki, ondan vücuda gelen san'at tamamıyle millî, yani zevk bakımından tamamıyle Türk'tür. Fikrimizi hâricî bir misâl ile göstermek istersek diyebiliriz ki, Yûnus, bu iki ayrı unsuru, şahsiyetinin sıcaklığı ve heyecanıyle eriterek ortaya tamamıyle başka ve hususî hassalara mâlik yepyeni bir madde çıkarmıştır. İşte Yûnus'un kudreti, daha kuvvetli ve daha doğru bir tâbirle dehâsı, bu kabiliyetindedir ve esâsen bu dehâ şekli de onda tamamıyle Türk'tür.

Yûnus'un yaratarak üzerine şahsiyetinin damgasını — asırlarca silinemiyecek bir kuvvetle — kazıp tesbît ettiği bu millî san'at şeklinin kendine has olan seciyyeleri şunlardır: Safvet ve samimîyet, basitlik, vuzuh ve kuvvet. Yûnus'u okurken, karşımızda sade, mâsum, gözleri şefkat ve sevgi dolu bir dervişin ilâhî bir lisanla terennüm ettiğini duyarız. Rûhunu eski bir tanıdık gibi bize açan bu derviş, Hakk'a karşı hitaplarında, feryatlarında da daima en tabiî bir safvetle, sâdedillikle, samimîyetle haykırır, ağlar, itirâz eder, yahut vecd içinde terennüm eder. Onda yapmacık, gösteriş, merasim ve âdâba riâyet eder olmak gibi şeyler yoktur. Ruhunun basitliği bütün ilâhîlerinden berrak bir sûrette akseyler. Yûnus en derin ve en müşkil metafizik meselelerinden, hayret verici bir vuzûh ile bahseder. İslâm tasavvufunun inceliklerini, Neo - Platonist mektebinin akıydelerini hiç bilmiyenler bile, Yûnus'un ilâhîlerini okuyunca, rûhan, o mes'elelere tanıdık çıkarlar. Çünkü, varlığın muammâlarını mutlaka kalblerinde duymuşlardır. Yûnus, ümmîcesine safveti ve sadeliği ile, o muammâları — en basit hal suretleriyle beraber — halka duyurabilecek bir telkin kuvvetine mâliktir. İfadesi kuvvetli ve inandırıcı, en çetin mes'eleleri ortaya koyma tarzı basit ve samimîdir. Bilhassa, en yüksek hakıykatleri izahtaki sâdedilâne cür'eti, Acem mutasavvıflarının en büyüklerinde bile zor tesadüf edilebilecek kadar şahsî ve yüksektir:

Sırât kıldan incedir kılıçtan keskincedir
Varıp anın üstüne evler yapasım gelir
Altında gayyâ vardır içi nâr ile pürdür
Varıp ol gölgelikde biraz yatasım gelir
Tâ'n eylemem hocalar hâtırınız hoş olsun
Varuben ol tamuda biraz yanasım gelir

Okuyanları birdenbire hayrete düşürmekle beraber, kandıran, inandıran bu ifade tarzı o kadar tabiîdir ki, Mûsâ'nın tesadüf ettiği meşhur ümmî çobanın ağzından duyduğumuzu zannederiz. Halbuki Yûnus Emre, bu çoban gibi ümmî değildi. Zamanının bütün sistemlerini pek iyi biliyordu. Böyle iken, bu kadar safvet ve sadelikle, bu kadar millî bir zevkle en karışık metafizik mes'eleri çözüp açabilmesi ve onlara ümmîcesine bir samimîlik verebilmesi, inanılmaz bir hârikadır. Yûnus'un san'atında gördüğümüz bu başlıca seciyyeleri, basitliği, vuzûhu, kuvveti, Türk san'atının başka kollarında ve meselâ onun en enmûzecî bir kolu olan mimârîde de açıkça görüyoruz. İşte bu da gösteriyor ki, Yûnus'un edebî dehâsı, tamamıyle millî ve tipik bir dehâdır.

Yûnus'un san'at şekli hakkında verdiğimiz şu kısa izahlar, onun eserlerinin halk arasında asırlarca yaşamasının sebeplerini de açıkça gösteriyor: Yûnus'un san'atını teşkîl eden iki unsurdan birin-

Yûnus Emre'nin Eskişehir'deki yeni türbesi.

cisi yani İslâmî Neo - Platonist unsur, o devirden beri geçen altı asır esnasında azalmak şöyle dursun, bunun aksine — son asra gelinceye kadar — her gün daha artan bir şekilde devâm etmişti. Medreselerde okunan eski Yûnan fikir kalıntıları, sonra tekkeler, Acem mutasavvıflarının zengin ve kıymetli eserleri, hep bu tahassüs ve tefekkür şeklini kuvvetlendiriyor ve tâmîm ediyordu. Yukarı tabakalardan yavaş yavaş halk arasına da yayılan bu telakkıyler ortalıkta hüküm sürerken, Yûnus ilâhîlerinin unutulması tabiî mümkün değildi. Bilhassa, unsurun tamamıyle halktan alınmış şekillerle onun zevkine uygun bir tarzda yenileştirilerek ortaya konması ve böylece en yüksek ve müşkil metafizik telakkıylerinin halkça anlaşılabilecek kadar basit ve millî bir şekilde ifade olunması, Yûnus ilâhîlerine en basit tabakalarda bile çok büyük bir yer veriyordu. Yukarıda, Yesevî'nin başarı sebeplerini tahlîl ederken söylediğimiz gibi, halk edebiyatının asırlardan beri âdetâ sâbit kalması ve halk zevkının büyük bir değişmeye uğramaması da, onun eserinin asırlarca yaşamasında başka bir âmil olmuştur. Bununla beraber, Yûnus'un asırlar boyunca süren bu san'atkârlık muvaffakıyyetini yalnız onun san'atına muhâtab olan çevrenin büyük bir fikrî ve mânevî değişikliğe uğramamasında değil, biraz da şahsiyetinde, dehâsında aramalıdır. Eğer böyle olmasa, millî zevkın araştırılmasına büyük bir ehemmiyet verilen şu yıllarda, büyük mütefekkirimiz Ziyâ Gökalp, yazdığı birkaç ilâhîde, onun ilâhilerindeki millî ve samimî edâyı taklîde çalışmazdı.

Yûnus Emre ile Ahmed Yesevî hakkındaki fikirlerimizi ayrı ayrı okuyanlar, kendi kendilerine kolayca bu ikisi arasında bir karşılaştırma yapabilirler. Yalnız onları böyle bir zahmetten kurtarmak için, kısaca, aralarındaki bazı mühim farkları kayd ile iktifâ edelim: Bir defa Yûnus'un ve Anadolu'da yetişen seleflerinin, Ahmed Yesevî ve muakkıblerinin te'sirinde oldukları muhakkaktır. Hoca Ahmed Yesevî ile Yûnus'un san'at unsurları bile hemen biribirinin aynıdır. Yalnız Yûnus'ta felsefî unsur daha geniş ve daha yüksek bir mahiyet alarak sarîh bir «vücûdiyye-i hayâliyye» şekline girmiş olduğu gibi, ifade de didaktik, kuru mahiyetten kurtularak lirik ve canlı bir şekil almıştır. Aralarındaki farkı yalnız zaman ve muhitle izah etmek mümkün değildir. Herhalde Yûnus Emre bir tarîkat kuracak fikir kabiliyeti gösterememekle ve tarîkat kurucusu mânevî nüfuzunu kazanamamakla beraber, Yesevî'den çok daha yüksek bir hassasiyete mâlik ve çok daha şahsî bir san'atkâr, ondan çok heyecanlı ve çok canlı bir mutasavvıftı. Bütün Türk edebiyatı, menşe'lerinden bugüne kadar, ondan daha büyük bir mutasavvıf - şâir yetiştiremedi.

XVI. Yüzyılda

Dervişler ve Tarikatler

Yazan: Metin And

FARSÇA yoksul anlamına gelen derviş sözü daha çok tasavvuf ehli için kullanılır, mürîd de denilir, onlara önderlik edenlere de şeyh adı verilirdi. Tarikat ise Arapça'dan gelme «tutulan yol» anlamınadır. Bu da kulu Tanrı'ya ulaştıran, coşkunluk, sevgi, varlığını Tanrı'ya adama, verme yoludur. Tarikatı kuran şahsa Farsça büyük, yüce anlamına «pîr» denilmektedir. Pîr-i sânî, ayrı bir kol kurana verilen addır. Mürîde yol gösteren mürşid, daha yüksek kattan birisinden icazet alır, bu icazeti verene halife denilirdi. Tarikatların sayısı bilinemiyecek kadar çoktur. Belli başlı tarikatlar arasında şunlar sayılabilir: Rıfâî, Halvetî, Kaadirî, Bedevî, Desûkıy, Sa'dî, Şâzilî, Mevlevî, Bektaşî, Nakşbendî gibi. Bu arada bazı tarikatlar de yukardakilerden ayrılarak oluşmuşlardır. Nitekim Bayramîlik, Halvetîlikten, Celvetîlik de Bayramîlik'ten ayrılmadır. Halvetîlik'ten ayrılan çeşitli kollar vardır: Rûşenîlik, Gülşenîlik, Şâbânîlik, Şemsîlik, Cerrâhîlik gibi.

Kolları olmayan tarikatlar da vardır: Mevlevîlik gibi. Tarikatlerin tarihî ve temel görüşleri üzerinde yetki sahibi olan Abdülbâkî Gölpınarlı bunları iki ayrı bölümde toplamaktadır. Bunlardan ilki tekke, değişik giyim kuşam, törenlerle halktan ayrılan, az yiyip, az uyuyarak, durmadan Tanrı adını zikirle anan Esma Yolu tarikatleri; bir de Müsemmâ yolu denilen halktan hiç bir yolda ayrılmayan ve Tanrı'ya aşk ve cezbeyle ulaşılacağına inananlar.

EN YAYGIN ÜÇ TARİKAT

Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında Anadolu'da en yaygın, en canlı tarikatler Ahî, Babâî ve Mevlevî tarikatleriydi. XIII. yüzyıldan başlayarak XV. yüzyıl sonlarına kadar Bâbaîlî, Kalenderî, Torlak, Simavnalı, Işık gibi adlar altında Anadolu'nun çeşitli yerlerine yayılmıştı. XV. yüzyılda Halvetîlik, Kaadirîlik ve Mevlevîlik de gitgide yayılıyordu. Bunlardan Kaadirî tarikatının belli başlı kolları Esediyye, Ekberiyye, Makdessiyye, Garîbiyye, Eşrefiyye, Rûmiyye, Hammâdiyye, Hilâliyye, Hindiyye'dir.

Abdâl da XII. yüzyılda sonra derviş karşılığı ve daha çok Melâmî, Kalenderî gibi tarikat dervişleri için kullanılmıştır.

XVI. yüzyıl metinlerine göre abdâl ile daha çok Kalenderler'i andıran dervişler söz konusudur. XVI. yüzyıl metinlerinde daha çok Işık ve Abdâl kullanılmakta, bunlar gelişi güzel kullanılan deyimler olduğundan, işi içinden çıkılmayacak kadar karıştırmaktadır. Çok defa Abdâlân-ı Rûm'a rastlanılmaktadır. Hacı Bektaş'ın bazı dervişlerine Abdâl denildiği gibi, bu kelime serseri derviş anlamına da kullanılıyordu. XVI. yüzyıldan şâir Vâhidî bir eserinde Kalenderler, Camîler, Bektaşîler, Şemsîler, Mevlevîler, Edhemîler, Haydarîler arasında Rûm Abdâlları'nı da sayıyor. Bunların çoğunlukla çıplak, yalnız sırtlarında bir tennûre, ayakları ve başları çıplak, bellerinde yün kuşak, bedenlerinde yanık izleri vardı. Tef, kudüm, boynuz gibi çalgıları yürürken yahut zikirlerinde çalarlar, muharrem'de bıçakla derilerine yaralar açarlardı. Ayrıca özel bayrak açtıklarını, Avrupalı gezginlerin kitaplarından da, kulaklarında küpe, boyunlarında halka, kiminin başında dövme keçeden beyaz, sivri bir börk, kimi defa koyun postu da giyindiklerini öğreniyoruz.

Buraya alınan XVI. yüzyıl resimleri arasında bir tanesinin, çeşitli kaynakların verdikleri bilgilere göre, Rûm Abdâlları'nı canlandırdığı şüphe götürmez bir gerçek-

XVI. yüzyılda bayrak açmış dervişler.

tir. Rûm Abdâlları üzerine en önemli araştırmaları, büyük bilgin Fuad Köprülü yapmıştır. Ayrıca bunların çıkışları, Yeseviyye, Kalenderiyye, Bektaşîlik ve Kızılbaşlıkla ilişkilerini onun değerli incelemelerinden öğreniyoruz.

TARİKATLERİN ÖZELLİKLERİ

Bu arada tasavvufçular ile fütüvvet ehli arasında ikincilerin zikir, giyim kuşam, tekke gibi özellikleri kabul etmeyip, halktan ayrılmayışlarıyla farklılık gösterirler. Ayrıca bunlar, esnafı, sanatçıları, tarım kesimini teşkilâtlandırmalarıyla önemli rol oynamışlardır. Gerçi bunların tekkeleri yoktu ama, zaviyeleri vardı, burada sohbet eder, fütüvvet göreneklerini yerine getirir, semâ bile ederlerdi. Nitekim İbn-i Batûta seyahatnâmesinde, Ahî zaviyelerinde yiyip içip söyleşirken dans ettiklerini de söylüyor. Böylece semâ'nın Mevlevîler'e has olmadığı buradan da anlaşılıyor. Onlarda her iş kolunun bir pîri bulunurdu, bunların kimi gerçekten yaşamış, kimi de efsâne yoluyla pîr olmuşlardı. Nitekim, demircilerin pîri Davud Peygamber, berberlerin pîri Selman, terzilerin ise İdris Peygamber'dir. Ahî denilen fütüvvet şeyhlerinin başına Ahî Türk veya Ahî Baba dendiği de olurdu. Fütüvvet inançları, teşkilâtı, kuralları, gelenek ve göreneklerı üzerine en önemli kaynaklar Fütüvvetnâme adı verilen kitaplardır.

Tarikatler tarihinin her bakımdan kültür tarihimizde önemli bir yeri vardır. Gerek şehirlerde, gerek kasaba ve köylerde çeşitli kuralları, örgütleri, görenek ve gelenekleriyle ayrıca folklor bakımından da günümüze kadar uzanan kalıntılarıyla geniş bir inceleme alanıdır.

TARİKATLERDE ZİKİR

Bunlar içinde garip görünen törenlere de rastlanmaktadır. Nitekim Rıfâîler'in ve ayrıca Kaadirîler'in «burhan göstermek» dedikleri, ateşte kızdırılmış şişleri yalamak, bedenlerine şiş saplamak, başlarına ateşte ısıtılmış maden başlık giymek, yı-

XVI. yüzyılda bir kıyâmî zikri.

Aynı yüzyılda
Rûm Abdâlları.

lanlarla akreplerle oynamak, kızgın fırına girmek gibi gösterileri bulunmaktadır.

Tarikatlerde zikir de önemli bir konudur. Tanrı'nın çeşitli adlarını belirli ritim ve sayıyla anmak, tekrarlamak, bu arada bedeni de tıpkı bir raks gibi bu ritme uydurmak, çeşitli tarikatlerde, çeşitli biçimler alır. Bu da dört türlü olur: Hafî (gizli), cehrî (açık), kalbî (gönülden) lisanî (dille).

GİZLİ VE AÇIK ZİKİRLER

Nakşbendî ve Hâlidî tarikatleri gizli, öteki tarikatler açık zikir yaparlardı. Açık zikirler oturularak yapılırsa, Kuûd zikri; ayakta yapılırsa, Kıyâm zikri; halka biçiminde yapılırsa, Devran zikri adını alırdı. Kaadirî, Rıfâî, Sa'dîlerde ve bütün devrânî zikir yapan tarikatlerde zikir yapılan yere Semâhâne veya Tevhidhâne denilirdi. Bunların içinde raks özellikleri gösteren zikirler vardı. Bu çeşit zikirleri hoş görenler olduğu gibi, aleyhinde olanlar da çıkmıştır. Nitekim bu yolda lehte ve aleyhte görüşlere inmeden Kâtip Çelebî'nin **Mizanü'l-hakk fi ihtiyâri'l - ahakk** adlı adlı eserinde aleyhte olanlar için öyle diyor: **«Bundan sonra bazı sôfîlerin zikr ve tevhid esnasında hareketine gelelim. Ulemâ-i zâhir hareket-i devriyeye dahi raks ismini itlâk idüp hürmetine fetva verdiler. Ve müstahil-i kâfirdir dediler».** Sôfîler'in ise bunu savunurken şöyle söylediklerini belirtiyor: **«Bunda maslahat nedür? diyenlere böyle cevap verdiler ki, Sâlik, zikr ve tevhid esnasında hareket eylese hararet iktiza ider. Ol halde bedenden burûdet yayılır. Ervah ve kuvâya intiâş gelüp cinsi olan ruh-i insanî dahi ona alâka hasebiyle mütehar rik olur. Zikr ve negamât istima'ı dahi ona imdâd idüp ruhaniyât tarafına harekete bir mertebe şevk ü hâlet gelür ki ol halde nicesi bîhûş olup sahv âleminden geçer».**

Kıyam zikirleri yani ayakta yapılan zikirler de çeşitli adlar almaktadır. Geceleyin kolkola yapılan zikre Halaka Zikri denilirdi. Beyyumî Halaka zikrinde halka olunur, sol kollarını, sol yanındakilerin omuzlarına, sağ kollarına da, sağ yanındakilerin beline atarak saatin akrep ve yelkovanı yönüne uygun biçimde hareket edilirdi. Bedevî Topu denilen ve buraya alınan bir XVI. yüzyıl resminde de görüldüğü gibi, şeyhlerini ortaya alarak ve birbirlerine sarılarak zikrederler. Tavaf tevhidi denilen zikirlerde ise ya halka olunarak veya iki karşılıklı sıra halinde ya-

XVI. asırda, dervişlerin Bedevi Topu zikri.

pılan zikirlerdir. Demdeme zikrinde dervişlerin kimi öne, kimi arkaya eğilirler.

Oturarak yani kuudan başlayıp sonra kıyamî yani ayakta olan zikirler de vardır. Nitekim Halvetî devrânında oturup zikirden sonra elele tutuşup dönerler, daha sonra hızlanan dönüşte bir kol yanındakinin omuzuna, öteki, bele atılarak halka biçiminde sürer giderdi. Vefa Devri denilen zikirde elele tutuşulur, omuz omuza düz sıra olunur, sonra eğilip kalkılırdı.

Gülşenîlerde dervişler birbirinin cübbelerinin eteklerinden tutardı. Kaadirîler de, Mevlevîler gibi kendi etraflarında dönerler, bunu ya ayrı ayrı, ya halka içinde yaparlar, ancak Mevlevîler'den farklı olarak kollarını açmazlardı. Bunları kimi de, ağır başlayıp gitgide hızlanan esriklik yani vecd ve istiğrak gösterirlerdi. Kendinden fazla geçenler halkanın ortasına atılırlar, kollarını çaprazlama göğüslerine koyup dönenirlerdi.

Kuud zikirlerinde ise, Halvetîler'de olduğu gibi, diz üzerine kalkıp, eğilip doğrulmalar görülür. Özellikle bu dansların esriklik bakımından gerek Orta Asya Şaman törenlerine, gene Asya'da Kâfirler'in, ve Tibet'teki kutsal danslara olan benzerliği gözden kaçmamıştır. W. Wundt, Fuad Köprülü, Else Krohn gibi bilginler incelemelerinde Orta Asya Şaman kültürü ile Anadolu'daki tarikatler arasında bu gibi ortak noktalar üzerinde durmuşlardır.

Kam ve Ozan'dan gelen bu etkilerin pek çoğu tartışmasız kabûl edilebilecek kadar kesin benzerliklerdir. Bugün de Anadolu'da Aleviler'de bu çeşit semâ'ların çeşitli adlar altında yapıldığını biliyoruz.

Cehrî yani açık olan zikirler, semâ'lar öylesine herkese açıktı ki, Mevlevîler büyük şenliklerde binlerce halkın toplandığı Atmeydanı gibi geniş alanlarda bunları seyirlik bir oyun gibi göstermekten çekinmediklerini çağdaş kaynaklar bize bildirmektedir. Öyle ki, Topkapı Sarayı'ndaki **Sûrnâme-i Hümâyûn**'daki minyatürler içinden birisi, Mevlevî dervişlerinin böyle binlerce halkın gözüönünde semâ ettiklerini göstermektedir. Mevlevî semâ'ları üzerine en geniş bilgi Abdülbâki Gölpınarlı'nın **Mevlevî Âdâb ve Erkânı** adlı eserinde bulunmaktadır.

XVI. ve XVII. yüzyılda tarikatler büyük bir gelişme ve yayılma göstermiştir. Evliyâ Çelebi, kendi çağında Farsça tekke anlamına gelen 557 büyük hânkah bulunduğunu, ayrıca 6.000 zaviye, tekke veya ribât bulunduğunu bildirmektedir. Gene Evliya'ya göre yalnız Bursa'da 300 hânkah bulunmaktaydı.

Ahlâk Zabıtası

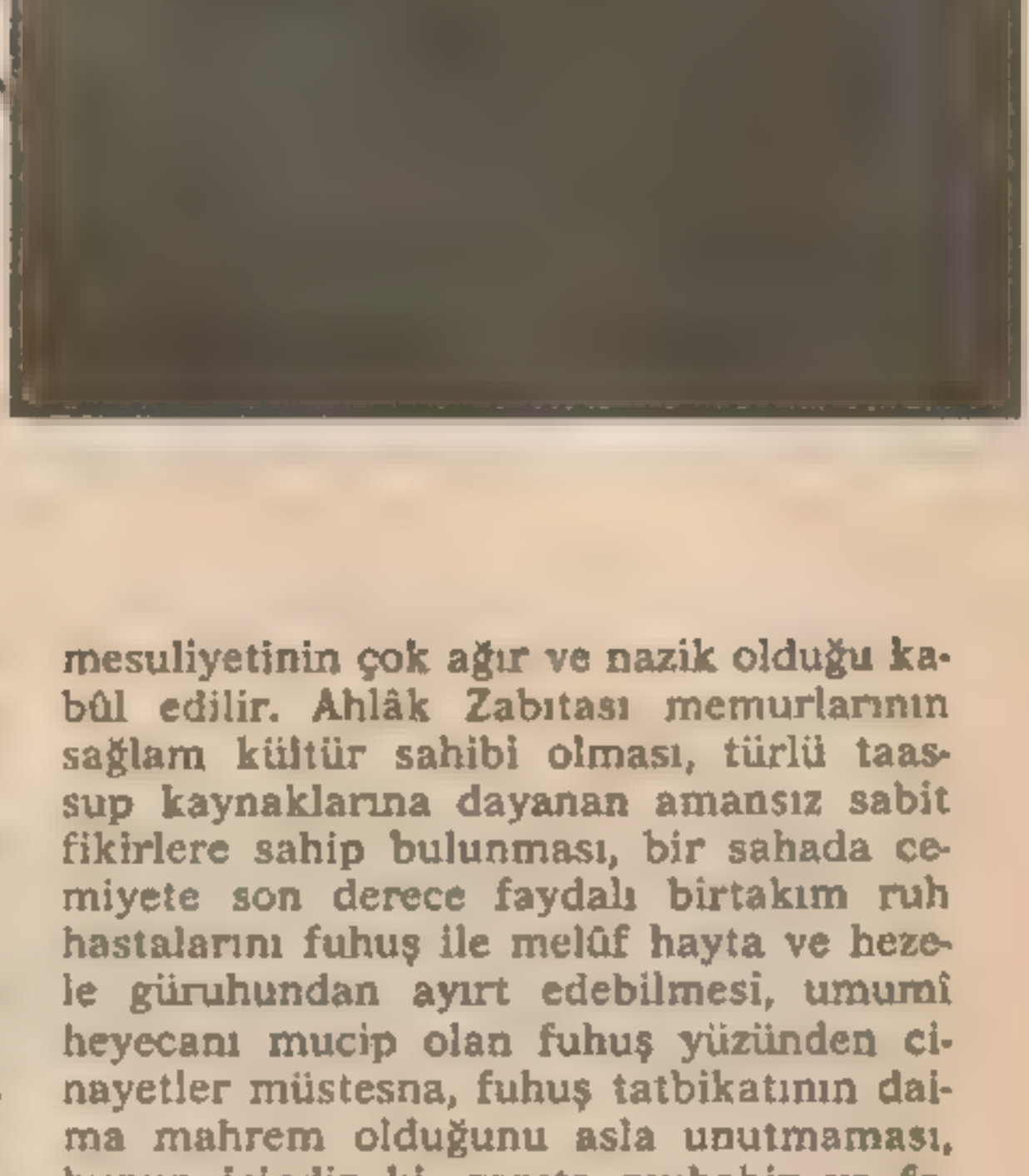

Yazan : Reşad Ekrem Koçu

BUGÜN Istanbul halkının sağlık durumunu koruyan Ahlâk Zabıtası'nın başlıca vazifeleri şu maddeler üzerinde toplanır:

1 — Fâhişelerle umumî evlerin sıhhî ve inzibatî durumunu daima göz altında bulundurmak.

2 — Fuhuş yoluna saptığı halde vesika almamış olan kadınları (gizli fâhişeleri), vücutlarını sapık zevklere âlet etmiş uygunsuz erkek çocuklarla gençleri, zabıtaya kaydettirilmeyerek fuhuş icrasına tahsis olunan evleri (gizli umumhaneleri), fuhuş kasdiyle buluşma yeri olarak kullanılan evleri (randevu evlerini) meydana çıkarmak.

3 — Muhabbet dellâlı ve simsarlarını takip etmek; bu bakımdan oteller, pansiyonlar, gazinolar, hanlar, hamamlar, deniz hamamları ve plajlar gibi umumî yerleri daimî bir kontrol altında bulundurmak.

Gizli fuhuş ile Ahlâk Zabıtası'nın sivil teşkilâtının uğraşması bir zarurettir. Fakat sivil memurların da raporlarını şüpheler üzerine değil, suç delillerini ve yerlerini ve tarihlerini kesin olarak tesbit ederek vermek mecburiyetinde olduklarını asla unutmamalıdır.

Istanbul Ahlâk Zabıtasının vazife ve mesuliyetinin çok ağır ve nazik olduğu kabûl edilir. Ahlâk Zabıtası memurlarının sağlam kültür sahibi olması, türlü taassup kaynaklarına dayanan amansız sabit fikirlere sahip bulunması, bir sahada cemiyete son derece faydalı birtakım ruh hastalarını fuhuş ile melûf hayta ve hezele güruhundan ayırt edebilmesi, umumî heyecanı mucip olan fuhuş yüzünden cinayetler müstesna, fuhuş tatbikatının daima mahrem olduğunu asla unutmaması, bunun içindir ki, gazete muhabir ve fotoğrafçılarının fuhuş takibatına ve baskınlarına asla şahit olmaması, bu gibi vekayiin basına intikal etmemesi lâzımdır.

Maalesef son yıllarda Istanbul'daki fuhuş takibi ve baskınlarına gazete muhabir ve fotoğrafçılarının sureti mahsusada davet edildiklerini, ve çekilen hazin ve perişan resimlerin gazete sayfaları üzerinde teşhir edildiği görülmüştür.

Zabtiye ve polis teşkilâtından evvel, 1945 (Hicrî 1262) yılına gelinceye kadar Istanbul'daki Ahlâk Zabıtası işleri de, şehrin bütün zabıta işleriyle beraber seraskerlik emrindeydi.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasından evvel de Istanbul'un en büyük zabıta âmiri yeniçeri ağası, ahlâk zabıtasının âmiri de

ocağın büyük rütbeli zabitlerinden subaşı ağa idi.

Subaşı ağa, uygunsuz kimseleri bir mahkeme kararı olmadan tevkif ve hapsedebilir, içinde fuhuş icra edildiğinden şüphelendiği evleri de semtin mahkeme nâibi ve mahallenın imamı ile basabilirdi.

İslâm dininin namusun muhafazasına verdiği önem, büyük şehir Istanbul'un tarihi boyunca, her ne isim altında bulunursa bulunsun, Istanbul ahlâk zabıtasının manevî yardımcısı olmuştur. «Mahalle namusu» Istanbullular'ın üzerine titredikleri bir kıymet olmuş, asırlarca bekâr uşağı tâifesi, mahalle içine sokulmamış, semt semt bekâr odaları, bekâr hanları yapılmış, kadın ve erkek uygunsuz takımına karşı mahallenin namus havası bir ahlâk zabıtası vazifesini görmüştür.

Subaşı ağa ve adamlarına da bekâr hanlarının ve bekâr odalarının bulunduğu semtlere nezaret işi kalmıştır ki, bu arada Fatih, Samatya, Kumkapı, Hocapaşa, Sirkeci, Tahtakale ve civarını, Bahçekapısını, Galata ve etrafını, bilhassa Tophaneyi zikretmek lâzımdır. Kasımpaşa ve civarının ahlâk zabıtası ayrı bir teşkilâta, Kapdan - paşalığa bağlıydı ve oranın en büyük zabıta âmiri de tersâne kethudâsı ağa idi.

Şehrin Marmara sahilleri, Boğaziçi sahilleri, sur dışında Küçükçekmece'ye ve Anadolu yakasında da Bostancı'ya kadar uzanan sahillerin zabıta âmiri de Bostancıbaşı Ağa idi.

Subaşı, tersâne kethudâsı ve bostancıbaşı ağaların o devirlerde kullandığı başlıca zabıta nizamı «zencirleme kefalet» idi. İş bulmak için Istanbul'a gelen bekâr taifesinin büyük şehirde yerleşip kalabilmesi çok zordu. Rumeli'nde Küçükçekmece köprüsünde, Anadolu'da da Bostancıbaşı köprüsünde (Bostancı'da) bir yoklama yapılır, Istanbul'a gidenlerin kimin yanında kalacakları, hangi işi tutacakları kayıt ve tesbit edilirdi. Istanbul'da da kefilsiz olarak hiç kimse hanlara, bekâr odalarına ve medreselere kabûl edilmezdi.

Herhangi bir sanat işinde, devletçe tâyin edilmiş miktardan fazla kalfa, çırak, yanaşma, işçi ve amele çalıştırılamazdı. Her üç senede bir de bütün çarşılar, dükkânlar, hanlar, hamamlar, iskeleler sıkı bir teftişten geçirilir, hamal, kayıkçı ve dellâl makulesi ile dükkân ve imalâthane çırak ve işçilerinden, fırın uşaklarından fazla bulunanlar, kefilleri dahi olsa, Istanbul'dan çıkarılıp memleketlerine gönderilirdi.

Asırlar boyunca Istanbul zabıtası, hareketlerini daima gözönünde bulunduramayacağı bir nüfus kalabalığını «nice fe-

İşgal yıllarında Beyazıt'ta bir mu[illegible]

İşgal yıllarında
Beyoğlu'nda
(Ahmed Münif)

satlar ve şenaatler ve fuhşiyyata» yol açacak bir mesele olarak görmüştür.

IV. Murad'ın ölümünden bir yıl evvel, 1639'da Istanbul'da yapılan büyük esnaf alayını tasvir eden Evliyâ Çelebî, XVII. asırdaki ahlâk zabıtası bakımından diktale okunmaya değer şu bendleri kaydetmiştir:

«Esnaf-ı Zenkahbegân (muhabbet simsarları, çöpçatanlar) - Nefer: 212. Hâşâ ki, pîrleri ola.

«Esnaf-ı Hîzân dilberân (uygunsuz delikanlılar) - neferdir. Bunlar bir alay hâneberdûş hîzân ulûfeci celâftır ki, kendi kadir ve kıymetlerini bilmeyip, Babullukda, Fundalıkda, Kumkapı'da, Sanbola'da, Meydancı'da, kilise ardında, Tatavla'da vesair fisk mahallerinde sürü sürü gezüb boğazı tokluğuna saydolunurken, subaşının dâmına düşüb defterli olurlar. Neûzibillâh daha bunlar gibi nice esnaf-ı mühmelân vardır ki, tahrir ve tasvirinden kalem utanır; bunları subaşı bilir, gayrileri bilmez. Alayda subaşı ile gûnagûn şakalar ederek geçerler...».

Dîvân-ı Hümâyûn defterlerinde kayıtlı 1565 yılına ait bir vesikadan, Galata'da oturan Arab Fati, Narin, (Giritli ?), Kirtelü, Atlıâses Kamer ve Balatlı Ayni adında Istanbul ahlâk zabıtasının kaydettiği en eski beş fâhişenin adını öğreniyoruz. Mahallelinin ihbarı üzerine yapılan zabıta tahkikatında bunlardan Arab Fati gizlenip izini kaybettirmeye muvaffak oluyor, diğerleri de evleri cebren sattırılarak Istanbul'dan sürgün ettirilmek üzere tevkim ediliyor. Daha evvel Arab Fati'nin evinde baskın veren, Kalafatçı mahallesinde bulunan kendi evinde de nâmahrem ile basılan ve kapısının önüne gelen imam, müezzin ve cemaate: «İmamınıza ve şeriatinize lânet!» diye küfreden bir yeniçeri avreti de tecdid-i îman ettirildikten sonra, eri gelinceye kadar zindana atılıyor.

10 ağustos 1567 tarihli bir ferman ile, Istanbul kadısına, mahallelerde fâhişelerin ne sebep ve ne suretle olursa olsun asla himaye edilmemesi, fuhşu sabit olan avratların derhal sürgüne gönderilmek üzere hapse atılmaları emrediliyor.

24 mayıs 1573 tarihli Eyüpsultan kadısına hitaben yazılmış bir fermanda da şu şâyân-ı dikkat satırlar okunuyor:

«Kaymakçı dükkânlarına bazı kadınlar kaymak yemek bahanesiyle girip oturup nâmahremlerle cem' olup şeriata aykırı vaziyetler ve tecavüzleri olurmuş. Kaymakçı dükkânlarına kadınların girmesinin yasak edildiğini dükkân sahiplerine muhkem bildiresin».

I. Kânun 1580 tarihli ve peremeciler ket-

hudâsına hitaben yazılmış bir fermanda da şunlar okunuyor:

«Taze avratların levendlerle beraber peremelere binüp gezmeye gitmelerine şiddetle mâni olasın».

XVI. asırda bazı uygunsuz esirciler de, esir alım satımından ziyade gizli fuhuş ile meşgul olurdu. Bunlar ellerindeki cariyeleri esir pazarına götürürler, gûya müşteri imiş gibi pazara gelen levend tayfasına sureta bir pazarlıkla bir miktar pey akçası alıp, cariyeyi teslim ederlerdi; cariye, levendin odasında birkaç gece kapatılır ve şu özrü çıktı diye iade edilirdi; hattâ bazı fâhişe avratlar, bu uygunsuz esirciler vasıtasıyle, baskın tehlikesi olmadan bekâr tayfasıyle kapanmak yolunu bulurlardı. Bu yüzden, kadın ve erkek esircilerin zencirleme kefaletine çok dikkat edilir, fakat her türlü şiddete rağmen esirciler arasında muhabbet dellâllığı yapanlar daima bulunurdu.

Istanbul ahlâk zabıtası tarihinde fuhuş ile mücadelenin bir maddesi de kadınların açık saçık gezme düşkünlüğü, lüks ve moda iptilâsı idi.

Sokollu devrinin sonlarında olan şu vak'a da şâyân-ı dikkat olduğu kadar tuhaftır:

Kuklacı Mustafa denilen bir adam, Katırcı Hanı'nda bir yer açar, buraya uygunsuz takımından dokuz nefer şâb-ı emred (henüz bıyıkları terlemeye başlamış genç delikanlı) oğlanlar toplar, saçlarını uzattırır, allık, aklık, saç boyası ile avrat gibi düzüp kuşar, feraceleyip yaşmakladıktan sonra da bu oğlanları bazı evlere götürür, evli kadınlarla buluşturur; nihayet kız kıyafetindeki oğlanlardan biri baskın verir, Katırcı Hanı basılır, Kuklacı Mustafa ve saçlı oğlanlar yakalanır; her biri bir tarafa sürülür, fakat vak'a Istanbul'da gürültülü dedikodular uyandırır, bu yüzden pek çok kimseler şüphe üzerine karılarını boşarlar, hanümanlar viran olur.

Istanbul'da ahlâk zabıtasının en âciz devirleri, XVII. asır ortalarıyle, yeniçeri ocağının en kuvvetli mânâda bir haşarat yatağı olduğu XVIII. asrın sonlarından, ocağın lağvına kadar geçen yıllardır. Bu devirlerde kül halinde bütün zabıta teşkilâtı felce uğramış, söz ayağa düşmüş, kız-oğlanlar değil, dört kaşlı delikanlılar bile sokağa çıkamaz olmuşlardı.

XVII. asır ortasında II. Osman'ı tahtından düşüren kanlı ihtilâl ile başlayan ve I. Mustafa'nın bir buçuk sene süren saltanatı ile IV. Murad'ın ilk yıllarını dolduran büyük anarşi devrini gözleriyle görerek tasvir eden bir muharrir, Tarih-i Gılmânî müellifi Mehmed Halife, yeniçeri zorbalarının sokaklarda alenen ve ayak üzere fi'l-i şenî ve livâta yaptıklarını yazar. Nihayet ocaklarının kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırılmasına varan son yeniçeri azgınlıklarının tafsilâtı ise Câbî Said'in el yazması vakayinâmesi gelmek üzere Şânî-zâde'de ve Cevdet Paşa'nın tarihinde vardır.

1810 (Hicrî 1225) VAKAYİİNDEN

Sadâret kaymakamı Osman Paşa'nın zevcesinin, sevici bir çengi karı ile geceleri Bâbıâlî hareminde saz ve nakkare ile gulguleli âhenkleri etraftan işitilirdi. Kaymakam Paşa ise, zevcesinin mağlûbu olduğu cihetle, çengiye irat tanzimiyle meşgul olurdu. Padişaha aksedince, Paşa azledilerek Limni'ye, zevcesi Bursa'ya sürüldü, çengi karı da idam olundu.

Balıkpazarı semtinde birkaç hamal bir ırz ehli hatunu tutup, cebren ve kahren odalarına götürecek oldukta, hatunun feryadı, etrafta bulunan esnafa te'sir etti; rica ve mülâyemetle ellerinden kurtarmak istediler, hamallar inat ve ısrar edince, halk gazaba gelip hatunu ellerinden cebren almaya kalktı, hamallar silâha davranıp hemcinslerinden birkaç nefer eşkıyâ daha onlara katılınca, sopa ve taş ile hücum eden esnaf, hamalları kaçırmaya muvaffak oldu ve biçâre kadını âdeta küçük bir sokak muharebesi ile kurtarabildi.

1811 (H. 1226) VAKAYİİNDEN

Üsküdar'da Balaban İskelesi arkasında ve debbağhane civarında ve dahil-i deryaya yakın diğer köşe ve kenarlarda bulunan bekâr odaları, öteden beri Dârünnedve-i eşkıyâ ve erâzil-i eşhasa me'va olup bu esnada bazı eşkıyâ, birkaç ehli ırz hatunları, cebren mezkûr odalara götürmek üzere yoldan çevirecek olduklarında, Üsküdar ahalisi toplanıp, kurtarmakla keyfiyeti Bâbıâlî'ye ihbar etmeleri üzerine bu odaların yıkılması için ferman çıkıp, bostancıbaşı, sekbanbaşı ve mimar ağa Recep'in üçüncü çarşamba günü Üsküdar'a geçip iki yüz kadar bekâr odalarını yıktılar, bazılarında, çocuklu kahbeler için beşikler çıkmıştı (Tarih-i Cevdet, IX).

VEBA SALGININDA (1812)

Veba salgınının başlıca sebeplerinden biri fisk ve zina çokluğu olduğundan, uygunsuz takımının oturdukları bekâr odalarının yıkılmasına ferman çıktı; Kaymakam Paşa, Mimar Ağa ve ocaklıdan bir miktar zâbit ile Bahçekapısı'na gelip Melekgirmez Sokağı'ndaki ve kayıkhaneler üzerindeki odaların cümlesini birkaç saatte yıktılar. Kapdan-paşa da, Galata ve

Kasımpaşa taraflarındaki kalyoncu ve kalafatçı erâzili odalarını yıktırdı, bazı kâgir hanlarda olan erâzil ve fâhişeler de çıkarılarak odaları mühürlendi. Yıkılan, yıkılmayıp da mühürlenen odaların bazılarında vebadan yeni ölmüş erkekler ve fâhişelere rastlandı.

1818 VAKAYİİNDEN

Hasköy'de yine fâhişe münazaasıyle bir kumbaracı, tersane vardiyanlarından bir Kürd'ü katletmekle, ertesi gün on beş kadar Kürt toplanarak bir kumbaracı kahvehânesini basıp, birkaç bîgünah kumbaracıları katlettiler; bunun üzerine iki taraf gayrete gelip, rastgeldikleri yerde kumbaracılar Kürtler'i, Kürtler kumbaracıları katleder oldular.

Tayyar-zâde Atâ Bey de, Enderûn tarihinde III. Sultan Selim'in silâhşorluktaki maharetinden bahsederken, bir zabıta vak'ası nakleder:

Padişah bir gün kalyon kaptanı kıyafetinde tebdil gezerken, Sultanahmet Camii altında, Sokollu Mehmed Paşa yokuşunda, yalın ayaklı, pırpırı bir yeniçeri tulumbacısının, ırz ehli bir kadını tecavüz etmek kasdıyle o civardaki bir viraneye cebren sürüklediğini görür; kadın padişaha yalvarmaya başlar. Sultan Selim evvelâ tatlı bir dil ile vak'aya müdahale eder ise de, serseri hemen bıçağını çeker, fakat padişah daha çevik davranıp palasını sıyırır ve mütecaviz tulumbacıyı bir darbede belinden ikiye biçer!.

Sultan Selim gibi şâir, musikişinas, şefkatli, merhametli, mûnis, kandan nefret eden bir insanın velev ki, bir şenaate mâni olma ve nefsini müdafaa yolunda da olsa pala sallayıp adam öldürmesi kolay inanılacak vak'a değildir. Bu fıkranın, o zamanlar âsayişin ne kadar bozuk olduğunu göstermek bakımından kıymeti vardır.

II. Abdülhamid'in istibdat devrinde ise büyük şehrin ahlâk zabıtasında gayri ciddî bir faaliyet görülür: Genç mekteplilerin Galata ve Beyoğlu taraflarında gezip do-

laşması, kadınların faytona binmesi, hattâ babaları, kardeşleri ve kocalarıyle bile olsa, erkekle bir arabaya binmesi yasaktır. Bir ara kadınlar için bir açık saçık gezme yasağı bile ilân olunur. Buna rağmen yer yer türemiş kabadayı tipleri görülür ki, bunlar bekâr odalarında, kahvehanelerde, bostanlarda, mısır tarlalarında, fulya bahçelerinde, hamamlarda, deniz hamamlarında türlü şenaet ve rezaletleri alenen işlemekten çekinmezler, bu yollarda Istanbul'da derin akisler yapan cinayetler işlenir. Namlı saray hafiyelerinin âleti olan birtakım şerirler, şenaatleriyle ve ırz şekavetiyle övünürler. Bir hafiye Fehim Paşa çetesi, büyük şehir tarihinde iğrenç hâtıralar bırakır; zabıta bunlara karşı aciz gösterir. Galata ve civarı, duvarsız ve çatısız muazzam bir batakhane manzarası arzeder. Darüşşafaka gibi şefkat ve himayesine aldığı çocukların ve gençlerin ahlâk ve iffetleri üzerinde çok titiz müesseseler, bir talebesinin Galata'da, Tophane'de, Beyoğlu'nda âvare dolaşırken yakalanmasını, mektepten tart cezası vermek için kâfi bir suç kabûl eder. Askerî rüştiyeler, askerî idadîler, talebelerini mektep dışında aynı dikkatle korumuşlar, semtleri halkından dahi olsa, kayıkçı arabacı, tulumbacı, kahveci takımından kimselerle, hattâ şöyle böyle bir âşinalıklarını dayak, senli benli ülfetle düşüp kalkmalarını ise hapis cezasıyle önlemeye çalışmışlardır.

Akranı olmayan güruh ile bu cezalara rağmen, münasebetini devam ettirenler de mektepten tart edilmiştir.

Ceride-i Askeriye, Ceride-i Bahriye, Ceride-i Mahakim-i Adliye ve günlük gazetelerin zabıta sütunları, şaşılacak derecede bol iffete tecavüz ve harfendazlık ve bu yüzden işlenen, yaralanan ve katil vakalarıyle doludur. Bu devrin yüksek ve kibar mahfillerinden de bilâhare romanlara mevzu teşkil edecek skandallar sızmıştır. Kalpakçılarbaşı ve şehrin göbeğinde Direklerarası piyasaları, bostanlar, çiçek bahçeleri dillere destan olur. Yaz akşamları Direklerarası'ndan, gizli umumhanelerin namlı fâhişeleri, lüks arabalar içinde birer prenses edasıyle geçerler.

I. Cihan Harbi sonunda Istanbul'un İtilâf Devletleri kuvvetlerinin işgali altında kaldığı yıllar ahlâk zabıtası tarihinde iğrenç ve korkunç sayfalar dolduran bir devridir.

KOMÜNİSTLERİN KURBANLARI

Bir taraftan Istanbul'da, Bolşevik ihtilâlinden canını kurtarmış felâketzede beyaz Ruslar dolu. Erkekleri, Çarlık ordusunun generalleri, zabitleriydi, yahut ressam, musikişinas, sahne artisti gibi pek aydın bir yüksek tabakaya mensuptu. Istanbul'da rızık peşinde kadınları, kızları, körpe oğlanları koşup dolaştı, hepsi makbule geçti, bu Rus güzelleri ağzında dolaşan bir kelimeye nisbetle «Haraşo» adını aldı. Çarlık generalleri, sırtında apoletleri sökülmüş kaputu, patlak çizmesi, armasız kasketiyle, bir köşe başında boynuna astığı bir tahta kutu içinde hicabından bağıramadığı için sessiz bir put gibi durarak kibrit, çeşitli sigaralar satarken, karısı bir izbe odada yırtık yamaladı, kızı ve oğlu gazinolarda, pastahanelerde ve onların şehire ayak basmasıyle açılan ilk Istanbul barlarında garson ve komi oldular. Sapsarı saçlarıyle ve mavi gözleriyle mûnis mûnis sokuldular, bol bol koklandılar, öpüldüler, sadece aldıkları paraya bakarak hiç tereddüt etmeden her tabakadan erkeğin koynunda sabahladılar.

Kız veya oğlan, sabahın ilk saatlerinde anasının ve babasının yanına cepleri dolu döndüğünde bir «Haraşo» takdir nidasıyle karşılandı.

Istanbul'a meteliksiz ve aç gelen beyaz Ruslar, iki sene içinde Istanbul'dan Avrupa'ya çantaları, koyunları, koltukları, para ve mücevher ile ve valizleri eşya ile dolu olarak gittiler. Istanbul'da açık bir fuhuş yarası bıraktılar.

Diğer taraftan, harbin ve mağlûbiyetin doğurduğu açlık ve sefalet de, bazı Türk kadınlarını fuhuş girdabına sürükledi.

O devrin Istanbul Musevîleri, azınlıklar arasında pek asîl vatandaş oldular, işgal kuvvetlerine, Türk gibi, düşman gözüyle baktılar; Ermeniler kararsızdı, içlerinden çıkan yabancı yardakçısı pek az oldu. Fakat Rumlar için Istanbul'un işgali, Bizans'ın tarih leşinin hortlaması gibi oldu; öylesine şımardılar ve işgal kuvvetlerine öylesine yaltaklaştılar ki, zenginleri dahi bu yakınlığı fuhşa kadar götürdü; kız, bir Fransız zabitinin, oğlan da, sapık zevkli bir İngiliz çavuşunun koynuna koşa koşa, seve seve fahir ve gurur duyarak atıldı.

Türkler arasında da birtakım maceraperest ahlâksızlar çıktı. Istanbul'da bekâr hayatı sürmeye mahkûm işgal kuvvetlerinin genç zabitleri ile ecnebî ve Türk birtakım maceraperestlerden mürekkep öyle bir «ecnebî kibar mahfilleri» vücut buldu ki, fuhuş teşekkül hikmetinin içinde idi; Yakub Kadri'nin «Sodom ve Gomore» adındaki romanı, bu devrin tarihe verilmiş edebî bir raporudur.

Yıldırım Bâyezid ve Niğbolu Zaferi

Yazan: Tahsin Tunalı

1396 yılında Bizans'ı fethetmek isteyen Yıldırım Bâyezid'e karşı birleşen Hıristiyan dünyası büyük bir Haçlı ordusu toplamış, Türkler'e karşı hücuma geçmişti. Haçlı ordusu önce Vidin'i ele geçirdi.

Vidin'den sonra hedef olarak Niğbolu seçildi. Haçlılar, Tuna'nın yaz mevsiminin letafetine bürünmüş güzel kıyılarını güneyden takip ederek, Niğbolu'ya doğru yol alıyorlardı. Bu şehirde ahalinin ekseriyeti Türk'tü; Bulgarlar azınlıktı. Üstelik Niğbolu kalesi, kuvvetli bir Türk birliği ile muhafaza ediliyordu. Kale kumandanı Doğan Bey, Sultan Bâyezid'in Kosova sahrasında şehit düşen babası Murad Hudavendigâr'ın teveccühünü kazanmış bir askerdi.

Doğan Bey'in, görülmemiş azamette bir orduya karşı kalesini müdafaa edebilmek ümidi zayıftı. Ancak askerini, nizam ve intizam içinde tutuyordu. Haçlılar'da ise düzenden eser yoktu. Avrupa'nın her ülkesinden devşirilmiş alaylar, birbirlerinin dillerinden anlamıyorlardı. Türk ordusu Türk'tü, Türkçe konuşuyordu. Haçlı birliklerinde Avrupa'nın hemen bütün dilleri işitiliyordu: Macarca, Almanca, Fransızca, İngilizce, İskoçça, Norveççe, Slovence, Slovakça, Çekçe, İtalyanca, Lehçe, Ukranca, Litvanca...

Başkumandan Kral Sigismund, bütün Haçlı ordusuna hâkim değildi. Hattâ farfaralı Burgonya Veliahdı'nın nüfuzu, daha fazlaydı.

Sultan Bâyezid ve ordusundan hiçbir haber gelmemesi, Haçlılar'a büsbütün cesaret veriyordu. 10 eylül gününden itibaren Niğbolu kalesini çepçevre sarmışlardı. Fakat muhasarayı ciddî tutmuyorlardı. Kaledeki Türk muhariplerinin gözleri önünde içki içip türlü rezaletler yapıyor, onlarla alay ediyorlardı.

Birleşik Avrupa ordusu, tam 15 gün, birbirlerine ziyafet vermekle, yağma ettikleri Hıristiyan mallarını ikram etmekle vakit geçirdi. Bu maskaralıklar arasında bir gün, Haçlılar'ın ileriye sevk edilmiş kollarından bir asker, atını çatlatırcasına umumî karargâha geldi. İlk karşılaştığı Fransa Mareşali Boucicault'ya:

— Mareşalim, dedi; Sultan Bâyezid yaklaşıyor!

Mareşal Boucicault, Sultan Bâyezid'in yaklaştığını söyleyen haberciye kahkahalarla güldü. Haberi öğrenip Mareşal'in yanına gelen Kral Sigismund:

— Bu mümkündür, dedi; Türkler seri hareket ederler. Onları Avrupa'da dövüştüğünüz düşmanların hiç biriyle mukayese etmeyiniz. Sonra yanlış hesaplar yapar ve fena vaziyete düşersiniz!

Kral yanından ayrıldıktan sonra Mareşal Boucicault hırsla:

— Bu adamın zihni Türk korkusuyle dolu, dedi; her taraftan Türkler çıkacak sanıyor. Sultan Bâyezid tahminime göre Türkiye topraklarını bırakmış, Kahire'ye kaçmış, oradaki Türk Memlûk Sultanı'na sığınmıştır. Yalan yanlış haberler getiren askerlerin derhal ibret için kulaklarını kesin!

Öyle yapıldı! Türkler'in yaklaştığını iddia eden birkaç öncü Hıristiyan askerinin kulakları kesildi.

Yıldırım Sultan Bâyezid, yaz aylarında, kendisine has süratle ordusunu büyük bir meydan muharebesine hazırlamıştı. Türk topraklarını çiğnetmeye niyeti yoktu. En seçkin alaylarını yanına almış, Rumeli'nde birkaç kaleye de kuvvetli birlikler yollamıştı. Üstelik Macaristan Kralı ile Bizans İmparatoru arasında teati edilen gizli mektupları ele geçirmiş, Haçlılar'ın teşkilât ve niyetlerini öğrenmişti.

Sultan Bâyezid, Şıpka geçidinden geçerek yıldırım gibi Niğbolu'ya yaklaştı. Ar-

tık Haçlılar'la arasında bir konaklık mesafe kalmıştı. 23 eylül gecesi, Macar kıyafetine girerek tek başına Niğbolu kalesi surlarının dibine geldi:

— Bre Doğan, bre Doğan! diye bağırarak, kale kumandanına seslendi.

Doğan Bey uyumuyordu. Padişahın sesini duyunca kulaklarına inanamadı. Bir düşman hilesi sandı. Burçlardan birinden başını uzattı. Karanlıkta Macar kılığındaki atlının yüzünü seçemedi. Fakat padişahın emsalsiz beyaz atını derhal tanıdı. Heyecandan boğulurcasına:

— Buyur Saâdetlü Hunkârım! dedi.

— Bre Doğan, hâlin nicedir?

— Düşman karadan ve nehirden kal'ayı tazyik eder. Surlar sağlam, erzak boldur. Hemân Saâdetlü Padişahım da yetmiştir. Ne ihtimaldir ki kal'a düşe!

— O halde var bir - iki gün daha dayan. İşte biz dahi vardık. Seni ve gazilerimi Cenâb-ı Allah'a ısmarladım!

Konuşmayı duyan Haçlılar yetiştiler. Fakat Sultan Bâyezid'in yıldırımdan hızlı giden atına erişemediler. Durumu kumandanlarına anlattılar. Mükâfat olarak, Haçlı ordusunun mâneviyatını bozmak ithamıyla kulakları kesildi.

Sultan Bâyezid, son hazırlıklarını Tırnova'da yapmış, Osma suyunu atlamış, 24 eylül gecesi Tuna'nın az güneyinde karargâhını kurmuştu. Şıpka geçidinde 20.000 kişilik bir atlı kuvveti bıraktı. Bunların muharebeye katılmalarına lüzum görmedi.

Haçlı ordusunda 130.000 muharip ve on binlerce gayri muharip vardır. Bunların 60.000'i Macaristan Kralı'nın kuvvetleriydi. Hıristiyan muhariplerin hemen hepsi atlıydı.

24 eylül gecesi artık Türk ordusunun geldiği haberlerine, Haçlı ordugâhında itiraz eden kimse kalmamıştı. Bunun üzerine Rahova'da esir edilmiş, birkaç Türk işkenceyle öldürüldü.

25 eylül sabahı tan yeri ağarırken, Türk ordusunun hilâl şeklinde mevzilendiği görülüyordu. Sultan Bâyezid, arkasını Tuna'ya dayamıştı. Türkler, Haçlılar'ın güneydoğusunda kalıyordu. Niğbolu kalesinin Tuna'ya bakan kuzey kesimi önünde Haçlı gemileri geziniyordu. Fransızlar'ın Kahire'ye kaçtığını söyledikleri Türk padişahı, işte karşılarındaydı. Bakalım:

— Gökler üzerimize yıkılsa, mızraklarımızla tutarız! diyen genç Nevers Kontu ne yapacak, ne gibi harikalar gösterecekti?

Türk sağ ve sol kanatları, düşmanı gittikçe daha fazla kıskaca almaya başladı. Kıskaç daraldıkça Haçlılar, geriye doğru saflarını açıyor, bu safların arasına Türk alayları sızıyordu. Yalnız Türk muharebe usullerini bilen Kral Sigismund vaziyetin vahametini kavrayabildi. Ancak Fransızlar, savaşı kazandık zannıyla alabildiğine Türk saflarının derinliklerine dalıyorlardı.

Sol kanada kumanda eden Şehzâde Mustafa'nın saflarını yardıklarını sanan Haçlılar, ancak korkunç kıskacın içine düşüp imha edilmeye başlandıkları anda kendilerine gelebildiler. Fakat artık çok geçti. İş işten geçmişti. Asi Eflâk Prensi Mirçe, daha muharebenin ortasında, Türk zaferini hiçbir kuvvetin durduramayacağını anladı; Tuna'yı kuzeye doğru atlayıp, ülkesi olan Romanya'ya kaçtı.

Bozgun başlayınca Hıristiyanlar, Tuna'ya can atmak istediler. Nehir üzerinde gemileri vardı. Fakat Tuna'nın Türk atlıları tarafından tutulduğunu teessürle gördüler. Haçlı kumandanları, ricat ihtimalini hatırlarına bile getirmedikleri için, çekilme yolunu tutmayı düşünmemişlerdi. Halbuki Türkler, meydan muharebelerinde ülke kazanılıp devlet battığını en iyi bilen milletti. Her türlü tedbiri almışlardı.

Türkler, Tuna istikametine kaçan düşmanı, teslim olmadıkları takdirde derhal öldürüyorlardı. En şiddetli mukavemeti, Fransız tümeni gösterdi. Fransız büyük sancağı, askeri teşvik için, Fransa Amirali Jean de Vienne tarafından tutuluyordu. Sancak, altı defa yere düştü ve Amiral tarafından altı defa yerden kaldırıldı. Türkler sancağı, ancak Fransa deniz kuvvetleri kumandanının ölüsünün elinden alabildiler. Amiral'in yanında Prens Philippe de la Bar da maktul düştü.

Kral Sigismund, muharebe meydanının Haçlılar için hazin olan manzarasını, büyük teessürle seyretti. Yanına Nürnberg Burgravı'nı, Cilly kontu II. Herman'ı, Nürnbergli Mumpelgarde Kontu'nu, Rodos Üstâd-ı âzamı'nı, Bavyera hükümdarı olan Palatina Elektörü'nü, Gran Başpiskoposu'nu alarak Tuna'yı geçip kaçtı.

Tuna üzerindeki Haçlı filosunun büyük kısmı, Türkler tarafından batırıldı. İntihar edercesine kendilerini Tuna'ya atan Haçlılar'ın hepsi, zırhlarının ağırlığından, bu derin ve geniş nehirde boğuldu.

Tam 100.000 Haçlı askeri, ya Türk kılıcı altında veya Tuna'da boğularak can verdi. 10.000 asker Türklere esir düştü. 20.000 Haçlı da, çoğu yaralı olarak canlarını kurtarabildi. Kaçabilenler arasında, İngiliz kuvvetlerine kumanda eden ve «IV. Henry» unvanıyle İngiltere Kralı olmaya hazırlanan Prens Henry de vardı.

Türk zayiatı, Hıristiyanlar'ın iddiasına göre, şehit ve yaralı olarak, 30.000'e yaklaşıyordu.

Ünlü Ressam ve Müzecimiz

ALİ SAMİ BOYAR

A. Sami Boyar gençlik yıllarında.

Yazan: Bahri Noyan

BİR deniz subayı olan Ali Sami Boyar; değerli bir ressam ve müzecimizdir. Çocukluk yaşlarından itibaren kendisi resme merak sarmıştı. İlkokuldayken, modelden kopya ettiği bir inek resminde göstermiş olduğu başarı büyük olmuş, öğretmeni, o yaşta bir çocuğun bunu yapabileceğine inanmamıştı.

Resim alanındaki ilk ciddî çalışmaları ortaokulda başlamış ve resim öğretmeni Binbaşı Cemal Bey'den pek çok faydalanmıştı. Ondaki istidat ve kabiliyet ağabeyinin de gözünden kaçmamış ve kendisini daima teşvik etmişti. Hattâ maaşa geçtikten sonra resimlerini para karşılığı alıyor ve dostlarına hediye ediyordu.

Daha sonra Mekteb-i Bahriye'ye giren Ali Sami, başarılı bir öğrencilik devresinden sonra, 9 nisan 1901'de İnşaiye Mülâzim-i Sânisi (teğmen) olarak okulu bitirdi. Okulda iken resim yapmaktaki başarısını gören öğretmenleri kendisini teşvik etmiş ve bu alanda ilerlemesine büyük yardımları olmuştur.

Subaylık hayatının ilk seneleri, bahriyenin İnşaiye Resimhânesi'nde geçmiş ve yüksek rütbeli âmirlerinin takdir ve teveccühünü kazanmıştı. Âmirleri tarafından devrin Bahriye Nâzırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa'ya takdim olunmuş, bazı resimlerini görüp kendisiyle konuşan nâzır, pek memnun kalmıştı. Bu görüşmeden sonra Sanayi-i Nefîse Mektebi'ne (Güzel Sanatlar Akademisi) devam etmesi için izin verilmiş ve 1902 yılında okula kaydı yapılmıştı.

Bir taraftan İnşâiye Resimhânesi'nde vazife görüyor, bir yandan da Akademi'deki derslerine devam ediyordu. 1908'de Akademi'yi bitirmişti. O ders yılında okulu birincilikle bitiren öğrencinin Avrupa'ya gönderilmesi için Şehzâde Mecid Efendi'nin vermiş olduğu burstan onun yerine başka bir arkadaşı yararlanmıştı. Sebep olarak, kendisinin subay olduğu ileri sürülüyor ve Avrupa'ya gönderilmesine bahriyece izin verilmeyeceği ihtimali üzerinde duruluyordu. Bu basit bahanenin tahkikine dahi lüzum görülmemişti.

Fakat onun pek ağırbaşlı ve efendice davranışı karşısında okul müdürü, yapılan bu haksızlığın düzeltilmesi mecburiyetini duydu ve onun aracılığı ile Bahriye Nezâreti, Ali Sami'yi, 1910'da resim eğitimi görmek üzere iki sene için Paris'e gönderdi.

Müzeci ve
ressam
Ali Sami Boyar.

Paris'te «Académie des Beaux Arts» da zamanının tanınmış ressamlarından Cormon'un atölyesine devam etti. Üstün kabiliyet ve çalışmaları sonucu ikinci ders yılında daimî öğrenci olmak suretiyle, bu akademinin resim bölümündeki en yüksek dereceyi kazandı. Normal eğitim süresini bitirebilmesi için, Fransa'da inşa edilmekte olan gemilerimizin kontrolu ile görevlendirilerek iki yıl daha Paris'te bırakıldı.

1914'te yurda dönen Ali Sami, 22 temmuz 1914'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Başta devrin Bahriye Nâzırı Cemal Paşa olmak üzere; yüksek rütbeli âmirlerinin yerinde görüşleriyle aynı yıl içinde Bahriye Müzesi müdürlüğüne getirildi.

O sırada Deniz Müzesi, uzun yılların ihmaliyle, tarih ve sanat değeri olmayan eşya ile dolu bir depo hâline gelmiş ve kuruluşundaki esas maksat tamamen kaybolmuştu.

Genç müdür, işe büyük bir ciddîyetle sarıldı, eşyayı iyi bir tasniften geçirerek müzeyi, devrin müzecilik anlayışına uygun bir tarzda yeniden kurdu. Bu arada «Bahriye Müzesi Kataloğu» adını taşıyan mükemmel bir katalog da hazırlamıştı. Müzeyi geliştirme ve tersane dışına çıkarma yolundaki hazırlık ve çabaları ise, I. Dünya Harbi'nin imkânsızlıkları sebebiyle gerçekleşememişti.

Bu çalışmaları sırasında Kız Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ni de kurdu. Müdürü bulunduğu bu okulun aynı zamanda atölye öğretmenliğini de yapıyordu.

1921 - 22 yıllarında, kısa bir süre Sanâyi-i Nefîse Mektebi müdürlüğünde de bulunmuş ve arzuladığı çalışma imkânlarını elde edemediğinden Evkaf Müzesi (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) müdürlüğünü seçerek buradan ayrılmıştı. Evkaf Müzesi'nde de geniş bir faaliyet göstermiş ve kısa bir zamanda müzede iyi bir çalışma ve disiplin sağlamıştı. Medresetü'l-Hattâtıyn (Hattat Mektebi)'de Evkaf Müzesi'ne bağlı olduğundan, bu sanat kolunu da teşvik ve himaye ediyordu. Bütün bu işleri arasında, asıl mesleğini ihmal etmiyor ve her fırsattan faydalanarak değişik konularda resimler yapıyordu.

Ali Sami, Cumhuriyet devri ilk pullarımızla, kâğıt paralarımızın ressamı olarak bunların basılmasında bulunmak üzere iki defa da Londra'ya gitti. Bu gidişlerinden birinde, 1925 yılında Londra'nın tanınmış galerilerinden «Macrae Gallery» de resimlerini sergilemek imkânını da buldu. Bu münasebetle 14 ekim 1925 tarihli «The Times» gazetesinde onun hakkında şu övücü satırlar görülmektedir:

Boyar'ın bir eseri.

«Sanat sergileri — Bir Türk artisti: Istanbul Evkaf Müzesi Müdürü olmak itibariyle Ali Sami Bey, her halde memleketinin an'anevî sanatına vakıftır. Böyle olmakla beraber, 16 Fulham Road'daki Macrae Gallery'de teşhir ettiği Türkiye ve diğer memleketlere ait yağlı boya ve ofort tablolardan görülen saf grup karakteri bilhassa seçilmiş olsa gerektir. Bununla beraber Batı sanatının vasıtaları olan yağlı boya ve ofort, Doğu'nun artistik düşüncelerini anlatmaya pek elverişli olmamakla bu bir sakınca sayılamaz. Paris'te yetişmiş olan Ali Sami Bey'in sanat anlayışı, bilhassa renk tonları arasındaki uygunlukları bulan ve ışık kalitelerini ayırdetmesini bilen bir sanatkâr olduğunu göstermektedir. Onun bu alandaki kudreti, Türkiye, Fransa ve İngiltere'ye ait etüdleri arasında geniş bir kıyaslama yapmakla görülebilir. Meselâ Luxemboury bahçesindeki grupla, gümüş ışıklı bir sabah etüdü olan, Paris'te Place des Invalides resmini yanyana koyarsak, anlatmak istediğimiz ışık farklarındaki kudreti görebiliriz. Bütün bu küçük etüdler, fevkalâde taze ve reeldir. Istanbul'a ait olanlar da özel bir ilgi çekmektedir. Meselâ günün muhtelif saatlerinde Boğaziçi'ndeki harabe, kırmızı yalı, acele yapılmış emprestyonist birer eser olan Mustafa ve iki köylü kız gibi eserler...»

A. Sami Boyar, 1931'de Paris'te «American Women's Club»da da bir sergi açtı. Aynı yıl içinde «Société des Artistes Françaises» üyeliğine kabul edilerek bu cemiyetin sergisinde iki sulu boya resmi teşhir edildi ve adı geçen sosyetenin çıkardığı «Le Salon, 1931» isimli kitapta da eserleri yayınlandı.

Londra'dan dönüşünde tekrar Evkaf Müzesi Müdürluğu'nde bulunan Ali Sami Bey, 1935 yılında Atatürk'un emriyle kurulan Ayasofya Müzesi Mudürlüğü'ne getirildi.

Ayasofya Müzesi Müdürlüğü sırasında da üstün bir çalışma örneği verdi. 1943 yılında mâbedin vaftiz teknesini bulması, dünyada geniş yankılar yarattı. Vaftizhane binasınıda «Apoditerium» denilen bir de soyunma odası bulunuyordu. Aynı yıl «Ayasofya» adıyla Türkçe - İngilizce bir de eser yayınladı. Bu çalışmalar devam ederken, boş zamanlarında da Ayasofya'nın akuarel tablolarını yapıyordu. Ayasofya'nın içini gösteren bu tablolarda, mâbedin her tarafından dökülen ışıkların, yüksek kubbeden dağılışı ve renk armonisi büyük bir ustalık taşımaktadır.

Ali Sami Boyar, Meşrutiyet'ten sonra yetişmiş realist bir ressamdı. Eserlerine kendi görüş ve duygularını pek mükemmel bir tarzda katmasını bilmiş, bu suretle otoriter bir sanat karakterine sahip olmuştu. İngilizce, Fransızca'yı çok iyi bilen ve Batı kültürünü bu dillerden izleyen kıymetli sanatkâr; yağlı boya ve sulu boya olmak üzere pek çok eser verdi. Türk ressamları arasında ilk defa eau-fortes yapan sanatkâr olarak da tanınır. Eserlerinin büyük bir kısmı, tarihî ve dokümanter bir değer taşımaktadır. Londra, Paris ve Amerika'da olmak üzere; Türkiye dışında da yüzlerce eseri satılmıştır.

Amerika'da otuz milletin ressamlarının eserleriyle düzenlenen resim sergisine onun da iki tablosu kabul edilmiş, bu sayede memleketimiz de temsil edilmişti.

Ali Sami Bey, uzun boylu, kibar görünüşlu, gayet şık giyinen, resmî ve ozel hayatında pek nazik ve ince ruhlu bir insandı. Halide Edip Adıvar'ın kardeşi olan Belkıs Hanım'la evli idi. Bu izdivaç onun başarılı hayatı üzerinde pek etkili olmuştu.

Boyar, 23 eylül 1967'de seksen yedi yaşında olduğu halde hayata gözlerini yumdu. Zincirlıkuyu'daki aile mezarlığında ebedî uykusunu uyumaktadır.

Refik Hâlid'in Kaşık Koleksiyonu

Refik Hâlid Karay'ın ölümünden iki yıl önce yapılan ve o zamandan beri hiç bir yerde yayınlanmamış olan bir röportajı okuyucularımıza sunuyoruz.

Yazan:
Ayhan Hünalp

Refik Halid Karay ın odasındaki camlı dolapta sıralanan 3212 kaşığa bakınca, elimde olmadan aklımdan, «Eski insanlar yemek için mi yaşarlarmış?» diye bir soru geçti.

Sapları mercan, hindistancevizi kabuğu veya abanoz, yahut da «muhrü» denilen deniz kabuğundan, şimşirden kaşıklar . Camın arkasında ayaklanıp, odada yürüyecekler, neredeyse, «Bizi yapan ustalar hayatlarını bu uğurda harcamıştır!» diyeceklermiş gibi. Her biri tamamen bir sanat eseri olan kaşıklar, bir sanatçının evinde toplanmayı uygun bulmuşlar.

Turk çorapları, kilimleri, seccadeleri gibi, kaşıkları da, çeşit çeşit renkleri ve biçimleriyle ilim adamlarının, folklorcuların ilgisini toplayacak bir zenginlikte ve unutulmuş olarak yaşamaktadır.

Kelimenin butun anlamıyla bir Istanbul efendisinin zarafeti içindeki romancı Refik Halid Karay'ın Şişli'de Bulgar Çarşısı'ndaki evinde kahvelerimizi içerken konuşuyoruz:

— Kaşık kelimesi nereden geliyor acaba?

Refik Halid bakmaya bile kıyamadığı kaşıklarını, elleriyle çocuklarını seven bir baba gibi okşayarak:

— Ermenice kaşık, kasık kelimesinden gelmektedir. Fakat bizim şimdi kullandığımız mânâdaki kasık değil. Eskiden Türkçede kasık, bugün avurt dediğimiz mânâda kullanılırdı. Tahmin ediyorum ki kaşık, kasığın değişmiş şekli olarak dilimize geçmiştir diyor ve sonra ilâve ediyor: Benim kaşıklarımın koleksiyon olabilmesi için ait olduğu asırlara gore tasnif edilmesi, sıraya konulması, derlenmesi lâzımdır. Halbuki ben kaşık envaından hoşuma gidenlere rastladıkça aldım. Karmakarışık dizdim.

— Eskiden kaşıklar nerede taşınırdı?

— Turkler bir zamanlar kaşıklarını da silâhları gibi yanlarında taşırlardı. Ben Anadolu'da boylelerini gördüm. Kaşıklarını bellerine sardıkları kuşağa veya meşin kemere saklarlardı. Bir yerde

rastgele yemek ikram olununcа kaşık hazırdı. Kaşık taşımanın pratik olduğu gibi, sıhhî bir tarafı da vardı. O da herkesin kendi kaşığını kullanma arzusu.

— Neden bu kadar çok çeşitli kaşık vardı? Ninelerimiz, dedelerimiz midelerine çok mu düşkündü?

— Biz baba evinde vaktiyle açık renkli hoşafları, meselâ çekirdeksiz üzüm, kayısı, taze erik hoşafları ile, kayısı pestili gibi şeyleri sarı bağa kaşıklarla içerdik. Sonra meselâ muhallebi gibi tatlıları, uçları mercandan fildişi kaşıklarla, lohuk dediğimiz ezilmiş beyaz şeker tatlısını, pilavı sapları sedef kakmalı ve boynuzlu kaşıklarla yerdik.

— Bütün bu teferruatı hangi sonuca bağlıyorsunuz?

— Sanat zevkini tatmin ihtiyacından ve yemeğe bizim anlayamayacağımız kadar ehemmiyet verilişinden ileri gelir. Bunda büyük bir imparatorluk olmamızın da tesiri buyuktur. Resim ve heykelin de yasak olması, sanatkârlık istidatlarının bu yollarda geliştirilmesine sebep olmuştur.

— En pahalı kaşığınız?

— Antikanın rayici olmaz ki, kaşıkların olsun. Antikacılık düşünmek ve biraz da duşurmek sanatıdır. Şu sapı mercan ve maden kakmalı, uçları dalmercan kocaman hindistancevizi kabuğundan oyulmuş fevkalade guzel kaşığın kullanıldığı zamana ben yetişemedim.

İnsanoğlu bu kaşıkların degdiği ve üzerinde hiç bir karaltı, hiç bir sahtekârlık izi olmayan dedelerimizin ellerini duşunuyor. O öpulesi eller kim bilir bu kaşıkları yontmak, bu bakışların inci-lerini doşemek için kaç iş gunünü seve seve feda ettiler. Her kaşıkta bir Türk dunyası vardı. Kaşıklarımız bir heykel yapar gibi, kanaviçe işler gibi yapılmıştı. Gunumuzun robotlaşmış, anlamsız insanlarından Türk kaşıklarına selâm olsun.

Refik Hâlid Karay

I. Dünya Harbi'nde Bir Türk Subayının:

AFRİKA HÂTIRALARI

Yazan: İhsan Aksoley
Em. Gnl. Dr. Müh.

1

19 MAYIS 1915. Kuleli'nin son sınıfındayım. Bütün sınıf birkaç aydan beri sinirli ve âsî. Sebep; cephelerden gelen haberler, okunan harp mecmuaları, hocalarımızın ve bölük subaylarımızın telkinleri. Artık mektepte kalmak istemiyoruz. Biz de cepheye gitmek ve cephelerdeki silâh arkadaşlarımız gibi dövüşmek istiyoruz.

Nihayet emir geldi. Bizim sınıf kıtaya çıkarılıyor. Fakat sonu benim için çok fena çıkan bir haber de yayıldı. Muayene olacağız. Hepimiz doktorların karşısında birer kahraman tavrındayız. Maalesef beni ve benim gibi yaşları küçük (o tarihte 16 yaşındaydım) ve bünyeleri zayıf olanları kıtaya çıkarmadılar, yeni teşkil edilen dördüncü sınıfa ayırdılar. Ben, matem içindeyim.

Öğleye doğru toplan borusu çaldı. Bizim sınıfın dört bölüğü bahçedeki yerini aldı. Aralarında biz zuafâ (zayıflar) eksiğiz. Ben, o zaman cami olarak kullanılan bodruma ışık veren çukurun nizamiye kapısına yakın olan yerinde, demir parmaklığa dayandım; gıpta ile arkadaşlarıma bakıyorum. Birinci Bölük Başçavuşu Ziyâeddin Fikret bölüğünün başına geçti. Verdiği kumanda ile birinci bölük hareket etti.

Arkadaşlarımı yaşlı gözlerimle takip ettim. Onları bir müddet daha görebilmek için deniz cephesindeki dershaneme koştum. Kuleli'nin önündeki rampadan inen arkadaşlarımın; rap, rap, ayak seslerini duydum, kendilerini kaybedinceye kadar takip ettim. Hıçkıra hıçkıra ağladım. Vaniköy'den kalkan vapur, Kuleli'ye çok yakın geçti. Arkadaşlarım, Dağ Başını Duman Almış marşını söyledi. Yana yatan vapura Kuleli tarafından su girdi. Her el bir mendil salladı.

Onlar gittikten sonra dördüncü sınıfın başçavuşu oldum. Edirne, Erzincan, Bağdad ve Şam askerî idâdîlerinden gelen zuafâ ile 60 kadar arkadaştık. İlk günlerimizin ıstırabını, Dıraçlı Abdülkadir (İstihkâm Albayı Abdülkadir) hikâyeleriyle ve Erzincan'dan gelen arkadaşlar da, söyledikleri hazin Şark türküleriyle dindirmeye çalıştık. Fakat günden güne artan üzüntümüz, sinirlerimizi çok bozdu. Günümüzün âsî gençleri gibi, biz de âsî olduk. Dershanenin kara tahtasına, «Çanakkale'ye, cepheye, arkadaşlarımızın yanına gitmek istiyoruz. Artık okumak istemiyoruz» yazısını yazdık. Bir gün de çok büyük bir suç işledik. Dershanenin kapısını içerden kilitleyerek hocamızı sokmak istemedik.

Nihayet bu âsî küçüklerin de kıtaya sevki için emir geldi. Yine birer küçük kahraman gibi doktorların karşısındayız.

Yüzümde ıstırabımı ve gözlerimden ricalarımı okuyan çok iyi insan doktorumuz Yüzbaşı Arif Bey'in yardımıyla ben de muayenede kazandım. Fakat muhabere sınıfına ayrılmak şartıyle. Sınıf subaylarıma, topçu sınıfına ayrılmam için yalvardım. Olmadı, olmadı. Buna rağmen sevinç içindeyim. Bu sevincim uzun sürmedi. Selimiye kışlasındaki telsiz depo bölüğüne gönderildim. Evim de Selimiye'de. Sabahın erken saatlerinde, babamın da teğmen iken çalıştığı, Selimiye kışlasına gidiyorum. Gecenin geç saatlerinde evime geliyorum. Kuleli'den daha rahat bir hayat. Çanakkale'de, Kafkas'ta, Irak'ta, Hicaz'da, Süveyş çölünde, Galiçya'da, Makedonya'da ve Romanya'da siperlerde — büyük mahrumiyetler, meşakkatler ve tehlikeler içinde — yaşayan arkadaşlarımı düşünmek huzurumu kaçırmaya başladı. Zaman zaman Kafkas'a, Bağdad'a, Şam'a ve Hicaz'a gönderilen telsiz telgraf istasyonlarına tayin edilmek için gönüllü olarak talip oldum. Fakat bir türlü tayin etmediler. Ben de tayyareci olmaya karar verdim.

Bu maksatla bölük kumandanım Alman Yüzbaşı Lange'ye ve muhabere ve muvasala müfettişi Alman Albay Poçeniğ'e (Potshernik) verdiğim istidalarım ya bölükten geri geldi, ya da, bölükten ayrılmasında mahzur vardır kaydıyla havale edildiğinden, müfettişlikten geri döndü ve müsbet bir netice alamadım.

Alman bölük kumandanım, tam mânasıyle Prusyalı bir subaydı. Sanki annesi onu hazırol vaziyetinde doğurmuştu. Ben de, kelimenin tam mânasıyle, bir Türk subayı idim. Annem bana çok şeyler vermiş. Kuleli'deki hocalarımdan, subaylarımdan ve bilhassa son sınıfta bölük kumandanım yüzbaşı Mahmud Bey'den çok şeyler öğrenmiştim. Hepsine Allah rahmet etsin.

Bir sabah bölük kumandanımı Harbiye Nâzırı Enver Paşa çağırttı. Öğleden sonra, ertesi günü vereceğim dersi hazırlarken, bölük kumandanım odama girdi. İlk defa olarak, ellerini masaya dayamış vaziyette benimle konuşmaya başladı. Bu, fevkalâde bir hâldi. Çünkü benimle daima hazırol vaziyetinde konuşurdu. Başımı kaldırdığım zaman bölük kumandanımın yüzünden çok üzgün olduğunu anladım.

— Her İzan (bana İhsan diyemezdi) dedi, çok uzak bir yere gidiyorsunuz. Buna ben sebep olduğum için pek üzgünüm.

Sevincimden iskemleden fırladım ve:

— Nereye Her havtman? (Yüzbaşı efendi).

— Çok uzak bir yere. Yanınıza çok az eşya ve çok az kitap alabileceksiniz.

— Erzurum'a mı?

— Hayır.

— Bağdad'a mı?

— Hayır.

— Hicaz'a mı?

— Hayır.

— Galiçya'ya mı?

— Hayır. Daha uzak bir yere. Bir Alman denizaltı gemisiyle önce Kuzey Afrika'ya, oradan da deve ile Fizan'a gidip, Fizan'da bir telsiz telgraf istasyonu kuracaksınız.

Bölük kumandanım devam etti. Enver Paşa ile aralarındaki görüşmeyi anlattı. Harbiye Nâzırı Enver Paşa, «yalnız başına bir telsiz telgraf istasyonunu kuracak ve işletecek bir zabit yetiştirdiniz mi?» diye sormuş. O da benim adımı vermiş.

Enver Paşa, Zat İşleri'nden Binbaşı Cemal Bey'i (muhabere müfettişlerinden Albay Cemal Bey) çağırtarak, «Telsiz telgraf depo bölüğünden Mülâzım-ı sânî İhsan Efendi'nin, Fizan'da telsiz telgraf istasyonu kurmak üzere, teşkilât-ı mahsusaya (o zamanki gizli teşkilâtın adı) tayini hakkında bir emir yazınız ve derhal kendisine tebliğ ediniz» demiş.

Kumandanım:

— Bu sonuç karşısında çok üzüldüm. Sizin henüz çok genç olduğunuzu söyleyemedim. O tarihte ben tam on sekiz yaşındaydım.

Daha önceleri gönüllü olarak tâlip olduğum vazifelere neden dolayı tayin edilmediğimi anlamıştım: Çok genç.

Sevincimden yüzbaşımın boynuna sarılmamak için kendimi zor tuttum. Ancak kendisine çok teşekkür ettim. Büyük bir sevinçle odamdan fırladım. Bu şâhâne müjdeyi herkesten önce anneme vermeliydim. Kışlanın uzun taş koridorundan koşar gibi yürüdüm. Olmaz , annem belki üzülür. Ona Fizan'a gideceğimi, özellikle denizaltı gemisine bineceğimi söylememeliyim. Kısa bir müddet önce Midilli zırhlısında Çanakkale'de şehid olan akrabamız Kenan'ın acısı henüz çok taze.

Akşam yoklamasında bölüğe şöyle hitab ettim:

— Çok uzak bir yere tayin oldum. Yanıma iki telsizci ve bir motorcu alacağım. Gönüllü olanlar üç adım ileri!

Birkaç er müstesna bütün bölük üç adım ileri fırladı.

— Çok uzak. Çok sıkıntılı bir seyahat. Büyük mahrumiyet ve tehlike içinde yaşamak icab edecek. Biraz daha düşünün.

Ve tekrar etti:

— Benimle gelmek isteyenler üç adım ileri!

Yine aynı erler 3 adım daha ileri fırladı.

Bölük kumandanım, yanındaki Musevî tercüman Samson'a ne söylediğimi sordu ve gözlerini açarak hayret ve takdir hisleriyle, bir bana, bir de bölüğe baktı.

Nihayet Telsizci Başçavuş Üsküdarlı Mahmud Nedim'i, telsizci Çavuş Giritli Sıtkı'yı ve motorcu Çavuş Uluborlu Şevki'yi seçtim. Fakat açıklamadım. Açıklasam, o sırada erler arasında bir isyan çıkardı.

Evde, anneme:

— Ben birkaç ay için Şam'a gideceğim. Şam'da bir telsiz telgraf istasyonu kurup döneceğim, dedim.

— Sen orada Sırrı ile buluşursun. (Hasan Sırrı, ağabeyimin oğludur. O tarihte Süveyş çölünde hecinsuvar bölük kumandanı idi. Manisa'da intihar eden 1327'de Harp Okulu'ndan mezun Kurmay Yarbay Hasan Sırrı Âsitâne). O, seni kandırır. Orada kalırsın ve üç ayda dönmezsin.

— Çok az eşya ve çok az kitap alacağım. 3 ay sonra her halde dönerim anne. Üzülme sakın. Mektep hayatından ayrıldım, daha rahat bir hayata girdim. Bu oğlun da bir müddet ana yuvasından uzaklaşsın. Biraz mahrumiyet görsün. İlerde kardeşlerinin ve sınıf arkadaşlarının yüzüne bakacak duruma gelsin.

•

O gün emrim geldi. Ertesi günü Nuruosmaniye'deki Teşkilât-ı Mahsûsa'ya gittim. Süvari Yarbayı Hüsameddin (Millî Mücadele'de M.M. grubunda çalışan Albay Hüsameddin Bey) ve Kurmay Binbaşı Muhtar Beyler'le tanıştım. Bana harcırah olarak ve ayrıca aileme bırakmak üzere ne kadar para istediğimi sordular. Ben bir cevap vermedim. Bana harcırah olarak yüz lira ve anneme bırakmak üzere de elli lira verdiler. Derhal hareket etmek üzere hazırlanmamı söylediler. O akşam, arkadaşım telsiz teğmeni Osman Nuri (General Dr. Mühendis Osman Nuri İnceler) bana geldi. Fizan'a gideceğimi duymuş. Kapıyı açtım ve «sakın anneme Fizan'a gideceğimi söyleme» dedim. Akşam yemeğinden sonra beraberce Üsküdar'a indik. Kendisini, polis komiserliğinden temin ettiğim bir kayıkla Istanbul'a gönderdim. Sayılı günler çabuk geçti. Ayrılma günü geldi. Öğleden sonra küçük yemek odasında başım annemin dizinde, gözlerim annemin güzel elâ gözlerinde, annemin güzel ve yumuşak elleri saçlarımı okşuyor.

Annem, bana bir ara yazdırdığı (Lâilâhe illâllah - Muhammeden Resûlullah) yazısının yarısını kesip babamdan kalan Kur'ân'ın arasına koydu. Diğer yarısını da bana verdi ve iyi muhafaza etmemi sıkı sıkı tenbih etti. Emir erim Urlah Hüseyin geldi. Marmara'ya İngiliz denizaltı gemileri girdiği için, akşam karanlığından sonra sabaha kadar Boğaz'da vapur işlemiyordu. Bu sebeple akşamdan Istanbul'a geçecektim.

Annem, büyükannem ve deniz binbaşısı Galip Bey'in kızı Afife antredeyiz. Veda konuşmaları oluyor. Veda Ânını nasıl geçireceğimi ve anneme hakikatı nasıl söyleyeceğimi düşünüyorum.

Annem o akşam yemeğinde yemek için pişirdiği ve üstünü ateşle kızarttığı sütlacı getirdi. Ancak bir lokmayı ve zorlukla yutabildim. Bir aralık kendimi topladım ve anneme gerçeği söyledim.

Bu açıklamam çok metin olan annemin elâ gözlerinin yaşlanmasına sebep oldu. Birer pırlanta gibi parlayan birkaç damla göz yaşı kırmızı yanaklarını ıslattı. Annem bıraktı, büyükannem beni öptü. Yüzüm göz yaşlarıyle ıslandı. Ben ağlayamıyorum. Nefes de alamıyorum. Havasızlıktan boğulacağım. Sanki bir el boğazımı sıkıyordu. Önce büyük annemi, sonra da annemi omuzlarından tutarak koklaya koklaya öpüp sedire oturttum. Kapıyı açıp merdivenlerden koşarak ve bu sefer kılıcımı şakırdatarak indim. Bu sırada gözlerimden damlayan birkaç damla yaş, nefes almamı sağladı.

Evimizin karşısında esvapçıbaşının konağı vardı. Kız okulu olmuştu son zamanlarda. Bu konağın kafeslerinin açıldığını senelerden beri görmemiştim. Aynı okulda okuyan dayımın kızı Hadice Aksoley, benim Şam'a gideceğimi arkadaşlarına söylemiş. Bir anda okulun bütün kafesleri açıldı. Her pencerede birkaç küçük güzel, el sallıyor.

Annemi gözümden kaybedeceğim köşeye, kılıcımı Arnavut kaldırımının taşları üzerinde şakırdatarak geldim. Köşede önce küçük güzellere, sonra da merdivenin demirlerine dayanmış bana bakan anneme uzunca ve askerce bir vedâ selâmı verdim. Annemin bu son duruşu hep hayalimdedir.

O gece Harbiye Nâzırı Enver Paşa beni görmek için çağırttı. Güzel bir otomobille Beşiktaş - Serencebey yokuşunda Enver Paşa'nın babasının evine gittim. Uzun bir odada ve uzun bir masanın başında Enver Paşa, kızarmış bir dilim ekmeği çaya batırarak yiyordu. Karşısında 18 yaşında ve henüz bıyıkları terlememiş bir

Afrika yolculuğuna katılanlardan bir grup (yazar en sağdadır).

genç subayı görünce hayret duygusu ile:

— Fizan'a gidecek telsiz telgraf zâbiti siz misiniz?

— Evet efendim.

— Fizan'ın nerede olduğunu biliyor musunuz?

— Evet efendim.

— Parmağınızla masanın üstüne Afrika haritasını çiziniz ve Fizan'ın yerini gösteriniz!

Masanın üstüne bir üçgen çizdim ve ortasına parmağımı koydum.

— Fizan burası.

— Önceleri Fizan'a kimlerin gönderildiğini biliyor musunuz?

— Evet efendim. Sürgünler gönderilirdi.

— Fizan'da ne kadar kalırsınız?

— İki sene kalırım. İki sene sonra Istanbul'a izinli gelmek isterim.

— Nişanlınızı mı göreceğiniz gelir?

— Hayır efendim. Benim nişanlım yok. Kardeşim Çanakkale'den Süveyş'e ve oradan'da Kafkas cephesine gitti. Dayım Bağdad cephesinde. Yeğenim Süveyş çölünde hecinsuvar bölük kumandanı. Evde yalnız bıraktığım annemi göreceğim gelir. Enver Paşa'nın hayret duygusu takdire döndü. Bana da bir çay getirilmesini söyledi. Enver Paşa, karşılıklı çay içerken, benim seve seve Fizan'a gidişimi hayret ve takdirle karşıladığını anlatan bir ifade ile:

— Size vaadediyorum. İki sene sonra sizi izinli olarak İstanbul'a getirteceğim. Üsteğmenlik yıldızınızı takınız.

Emrini verdi. O zamanlar Başkumandan vekili olan Enver Paşa'nın bir emriyle üsteğmenlik yıldızı değil, paşalık rütbesi bile alınırdı. Fakat benim gözümde üsteğmenlik, nişan ve para yoktu. Yapacağım vazifenin, müstesna bir vazife olması vardı. Bu sebeple ben, Enver Paşa'ya teşekkür ettim. Fakat bir kâğıda bu emrini yazdırıp imzalatmak aklımdan geçmedi. Ertesi günü de Enver Paşa, büyük işleri arasında beni ve bana verdiği bu emri unuttu. Ben bu suretle 1917'de fevkalâdeden üstteğmenliğe terfiimi, yani ilk yıldızımı kaybettim. Afrika'ya teğmen gittim, Afrika'dan Istanbul'a teğmen döndüm.

Bu arada sakallı bir zat odaya girdi ve elindeki zarfı bana uzatarak:

— Bu zarfı oğlum Nuri Paşa'ya vermenizi rica ederim, dedi. Bu zat, Enver Paşa'nın babası Ahmed Paşa idi.

Arkasından başı örtülü ihtiyar bir hanım odaya girdi ve:

U-73 Alman denizaltısı, Afrika kıyılarında.

— Oğlum Nuri'ciğime bu En'âm'ı veriniz. Hiç yanından eksik etmesin. Yanaklarından öperim, dedi.

ISTANBUL'DAN KUZEY AFRİKA'YA

Sirkeci'den kalkan trene, Teşkilât-ı Mahsûsa emrine bir vagon bağlanırdı. Tren sabahleyin erkenden hareket etti. Kaybedinceye kadar gözlerimi Selimiye'deki evimden ayırmadım. Bu vagon Adriyatik körfezinde Avusturya'nın deniz üssü olan Pola şehrine kadar giderdi. Sofya'da ve Belgrad'da birkaç saat kaldım. Budapeşte istasyonunda görevli subay ile görüştüm ve vagonla beraber Budapeşte'de iki gün kaldım. Viyana'ya geldim. Bu yerlerden geçerken, bir zamanlar ecdadımızın buraları atla geçtiğini, bu ovalarda at oynattığını ve zafer üstüne zafer kazandığını üzülerek düşündüm. Viyana'da beş gün kaldım. Viyana'ya ait iki hâtıramı anlatayım:

— Annem benden elli lirayı almamış ve ayrıca, Arabistan'da lâzım olur düşüncesiyle birkaç tane de altın vermişti. Bu paralarla Avusturya Harbiye Nezâreti'nin Viyana'daki ordu pazarından birçok eşya aldım. Kasaya parasını ödeyeceğim sırada, kasadaki memur:

— Avusturya Harbiye Nâzırı bu eşyaları hediye olarak kabul etmenizi rica ediyor, dedi.

— Nasıl olur? dedim, ben borcumu ödemek isterim. Bütün ısrarıma rağmen Avusturyalılar benden bu eşyaların parasını almadı. Ben de, mevcut paramın hemen hepsini Viyana'da, az bir kısmını da Pola'da harcadım. Denizaltı gemisine bindiğim zaman, cebimde on param kalmamıştı.

Viyana'da kuzey istasyonundan hareket edeceğim sırada, güzel bir bayan bana:

— Siz Rus subayı mısınız? Diye sordu.
— Hayır.
— Macar subayı mısınız?
— Hayır.
— Bulgar subayı mısınız?
— Hayır.

— Lütfen söyleyiniz! Üzmeyiniz beni. Bu güzel üniformayı pek beğendim. Merak ediyorum. Siz ne subayısınız?

— Türk.

Güzel bayan şaşırdı ve beni akşam yemeğine dâvet etti. Ben, yarım saat sonra hareket edeceğimi ve birkaç gün önce tanışamadığımızdan dolayı üzüldüğümü söyleyerek davetini kabul etmedim. Viyana kadınları çok naziktir. Güzel bayan bir dakika müsaade isteyerek yanımdan ayrıldı ve küçük bir paket ile yanıma döndü. Ben de hemen vagona girip Türk sigarası, badem şekeri, lokum, kuru üzüm ve incir getirdim.

Pola'da 3 gün kaldım. Adriyatik körfezinin kuzeyinde ve Trieste'nin güneyinde bulunan Pola, tamamen askerî bir garnizon, Avusturya Bahriye Nezâreti o tarihte bu şehirde. Sokaklarda kadın görülmüyor. Kadınlar şehirden uzaklaştırılmış. Subaylar hususî müsaade ile muayyen miktarda ve on beş gün için ailelerini Pola'ya getirtebiliyor. Pola'da Bahriye Nezâreti'nin misafiri oldum. Akşam yemeklerini Bahriye Nâzırı'nın sofrasında yedim. Ben sofrada Bahriye Nâzırı'nın karşısında oturdum. Bir gece Türkçe bilen ihtiyar bir deniz albayı beni yemekten sonra evine dâvet etti. Evini Şark tarzında döşemişti. Bir odasında bir halı tezgâhı vardı. Model olarak tezgâhın üstünde duran elli liralık bir Türk parasının aynını örmüştü. Halının altına ayrıca, Çanakkale zaferinden sonra Sultan Reşad tarafından yazılan gazelin son iki mısraını örüyordu:

«Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd eyle duâ
Mülk-i İslâm'ı Hudâ eyleye dâim me'men»

Albay, bitmek üzere olan bu halıyı, Sultan Reşad'a hediye edeceğini söyledi.

Bir gece alarm zilleri çaldı. Herkes sığınağa girdi. Ben balkona çıktım. Denizden ve karadan yüzlerce ışıldak gökyüzünü aydınlattı. Karadan ve gemilerden sayısız toplar atıldı. Tayyarelerden de birçok bombalar düştü. İtalyanlar, Pola deniz üssüne hava hücumu yapmışlardı. Bu gecenin eğlencesini hiç umutmam. Ertesi günü Avusturyalılar'ın, bir İtalyan tayyaresini bile düşüremediğini ve İtalyanlar'ın da bir tek hedefe dahi bomba isabet ettiremediğini öğrendim.

O anda İzmir'de Kadifekale'de kendi icadı tahtadan yaptırdığı sehpalar üzerine tesbit etmek suretiyle namlılarını 80 dereceye kadar kaldırdığı toplarla, geceleri İzmir'e taarruz eden İngiliz tayyarelerini, o tarihte topçularımızda ışıldak ve dinleme âleti olmadığı için, kulak yardımı ile düşüren topçu Üsteğmen Mustafa Selim'i hatırladım.

Avusturyalılar bana Pola'da Prinz Eugen adında bir kruvazörü gezdirdi. Geminin başında üst üste üçerden altı ve arkasında da yine aynı şekilde altı topu vardı. Toplar zannederim 30,5'luk veya 35 santimetrelikti. Yan taraflarda ve diğer yerlerdeki topları sayamadım. Boyumdan uzun mermilerin cephanelikten toplara nasıl geldiğini ve namluya nasıl sürüldüğünü gösterdiler. Buna rağmen, İtalyanlar'ın hava taarruzunda bir tayyare bile düşüremediler.

Bir pazartesi günü U 73 numaralı Alman denizaltı gemisiyle hareket edecektim. Sabahleyin Pola sevk memurumuz ve Nuri Paşa Trablusgarb'ta iken Nuri Paşa'nın yanında hazine emîni olan Binbaşı Hacı Kâmil Bey'le birlikte bir istimbotla denizaltı gemilerine ana gemi vazifesi gören Wien vapuruna geldik. Kâmil Bey içinde bir milyon İtalyan lireti (o zaman bir Türk lirası 20 liretti) bulunan madenî bir bavul ile içlerinde 25 bin Türk altın lirası bulunan sandıkları bana teslim etti. Beraberce denizaltı gemisinde baş tarafta bize ayrılan kısma önceden istif edilmiş olan bize ait malzeme sandıklarının üstüne, altın sandıklarını yerleştirdik. O gün hava pek fazla sisli olduğu için denizaltı gemisi hareket etmedi. Geceyi vapurda geçirdim. Salı günü öğle yemeğinden sonra açık bulduğum bir kamaradaki yatağa uzandım. Uyandığım zaman saat beşi geçiyordu. Merdivenleri koşarak güverteye çıktım. Bir de ne göreyim... Denizaltı gemisi açılmıyor mu? Takriben 10 metre kadar uzaklamıştı. Mızıka çalıyor ve denizaltı gemisi merasimle uğurlanıyordu. Bütün gücümle «Kaptan! Kaptan!» diye bağırdım. Merdivenlerden koşa koşa inerek bir kayığa atladım ve denizaltı gemisine geçtim.

Diğer arkadaşlarım denizaltı gemisinin içinde. Ben denizaltı gemisinin üstündeyim. Öndeki topa yaslandım. Çok açık gri renkteki paltomun altı kırmızı kumaş olan yakasını kaldırdım. Önümüzde giden ve bizi mayın tarlasından geçiren torpitoyu, gecenin karanlığında takip ediyoruz. Önümüzdeki geminin pervanesinin husule getirdiği dalgalara dalgın dalgın bakıyorum. Bir müddet sonra denizaltı gemisi kumandanı Wiedemann yanıma geldi.

— Korkuyor musunuz teğmen efendi?

— Kat'iyyen.

— Ne düşünüyorsunuz o halde.

— Bir şey düşünmüyorum.

— Bir saatten beri hiç kıpırdamadan ayakta duruyorsunuz. Her halde Istanbul'da bıraktığınız kız arkadaşınızı düşünüyorsunuz?

— Bir kız arkadaşım yok henüz benim. Galiba, beni düşünen annemi düşünüyorum.

Kumandan beni kaptan kulesine götürdü, konyak ısmarladı. Ben o gune kadar, annemin tenbihini tutarak, bira dahi içmemiştim. Konyağı içmemek için ısrar ettim. Nihayet kumandanın zoru karşısında bir kadeh konyak içtim. Bektaşînin dediği gibi; anneme karada verdiğim sözü, denizde bozdum.

(Devamı var)

Sultan Hamid'in A.B.D. Kongre Kütüphanesi'ne Hediyesi

Yazan: Sara Korle

WASHİNGTON'DAKİ Millî Kongre kütuphanesinde zengin bir Turk kitap koleksiyonunun bulunduğunu duymuştum.

Geçenlerde Washington'a gittiğim zaman Kongre kütüphanesinin yakın ve uzakdoğu bölümünün idarecilerinden biri olan Bodurgil'le göruştum. Istanbul'daki Robert Kolej'den mezun olan Bodurgil, on yıl evvel Amerika'ya gelmiş ve Kongre kütüphanesinde çalışmaya başlamış. Bay Bodurgıl bana yeni yeni ufuklar açtı. Beraberce kütüphaneyi gezdik. Turkiye'ye ait zengin koleksiyonları gördük.

Türkçe eserler bakımından hakikaten zengin olan bölümden bahsetmeden evvel Millî Kongre kütüphanesini anlatmak isterim.

Kütüphane Kuruluyor

İlk kütüphane 1800 yılında Washington'da Kongre binasında kurulmuştu. 1897 yılında, kütüphane, o zaman arazisi ile 7 milyon dolara mal olan bir binaya taşınmıştır. 1939 yılında da 9 milyon dolara mal olan beş katlı ek bir bina yapılmıştır. Kütüphane, Kongre ve hukümet üyelerinin yanısıra halka da açıktır. Muazzam bir basılı kitap, elyazması, nota, harita ve mikrofilim

koleksiyonuna sahip olan ve içerisinde dünyanın her tarafından toplama eserler bulunan kütüphanede konferanslar, konserler verilir.

Bu kütüphanenin Türkiye'ye ait bolumünde eski veya yeni, kayda değer bütün onemli eserler, gündelık gazetelerin bazıları, hattâ resmî gazete bile mevcuttur. Bunların çoğu mıkrofilm uzerine tespit edilmiştir.

II Sultan Abdülhamid'in Tuğrası

En kıymetli ve en eski eserler, daima belirli bir ısıda tutulan, özel hava tertibatlı odalarda muhafaza edilmektedir.

Kutuphanede en ilgi çeken koleksiyonlardan bırı de kırmızı deri kaplı, üzerleri altın yaldız kakmalı otuz altı tane albüm. Bu büyük boy albümlerin her birinin kapaklarında bir tarafında II. Sultan Abdülhamid'in tuğrası ve **«Es-Sultân İbni's-Sultânl's-Sultân El-Gaazî Abdülhamid Hân-ı Sânî** Hazretlerl'nin tarat-ı eşref-l mülûkânelerinden, Memâlik-ı Müctema-l Amerıka Kütübhane-i Millîsl'ne ihdâ buyurulmuştur. 1310.» yazılıdır.

Ileri bir görüş

Albümlerin öbür kapağında ise Osmanlı arması ve aynı yazının İngilızce'ye tercümesi vardır. Tarih olarak da 1310'un karşılığı 1893 yazılıdır. Bütün bunlar altın kakmalıdır.

Sultan Hamid'in hediye ettiği albümlerden birinin kapağı.

Albümlerin İngilizce yazılı kapaklarından biri.

Bu albumler, Osmanlı İmparatorluğu'nun hasta adam diye isimlendirildiği ve çeşitli aleyhte propagandaların yapıldığı bir zamanda Sultan Hamid'in emri ile hazırlanmış, Türkiye'deki eğitim, sağlık, san'at, askerlik ve diğer çeşitli alanlarda yapılanlar fotoğraflarla tespit edilmiştir. Basın ataşeliği, turizm temsilcilikleri henüz kurulmamış olduğu için Türkiye'de olup bitenleri dışarıya anlatmak üzere bu usûle başvurulmuştur.

Albümlerin her birinde yirmi ilâ kırk arası buyük boyda fotoğraf mevcuttur. Resimleri, o zamanın en unlü fotoğrafçılarından Abdullah Kardeşler ve Febüs, birkaç tanesini de Kurmay Albay Ali Rıza Bey çekmiştir.

1200'den fazla vesika

Albümlerde Harbiye Mektebi, Galatasaray Lisesi, Topkapı Sarayı, surlar, çeşitli büyük camilerimizin dış ve iç resimleri, hattâ planları, büyük şehirlerden manzaralar, Tersane, Donanma ve kışlalar vardır.

Bunların yanında, o zaman imparatorluğun birer parçası olan Halep, Beyrut, Şam, Selânik, Rodos, Manastır'daki ilk ve ortaokullar, hastaneler, garnizonlar ve diğer çeşıtli manzaralar da tespit edilmiş.

Bin iki yüzden fazla fotoğrafın bulunduğu bu albümlerde, binalarıyla, sokaklarıyla, kıyafetleriyle hattâ gelenekleriyle yakın tarihimiz canlanmaktadır.

Öğrendiğime göre, Türkiye tarihini tetkik eden kimseler için bu, paha biçilmez bir menbadır, pek çok profesör ve oğrenci bundan istifade etmektedir.

Ölümünün 37. Yıldönümünde

AHMED HÂŞİM

Büyük şâir Türk şiirine yeni bir duyuş getirmişti.

Yazan: Şemsettin Kutlu

ŞİİRLERİNDE kolay kolay ortaya çıkılmaz ince ve zarif bir hayal gücüne; nesirlerinde, Türkçe'nin en usta ve ince söyleyişine sahip olan Ahmed Haşim, konuşmalarında ve hususî sohbetlerinde de hem tarifsiz ölçüde tatlı, hem de tarifsiz ölçüde hicivli bir hususiyete sahipti. Bu sebeple, 4 haziran 1934 tarihinde öldüğü zaman, onun en yakın dostlarından biri bulunan Yusuf Ziyâ Ortaç, ardından yazdığı yazıya şu başlığı koymuştu:

Ahmed Haşim Sustu...

Bu «sustu» tâbiri, gerçekten de bir fantezi sayılmazdı. Çünkü, şiirlerinde sessiz fakat heybetli bir haykırış, konuşmalarında ise —hele öfkeli olduğu zamanlar— enikonu bir öfke, enikonu gürültülü bir haykırıştı.

Türk edebiyatında —yazık ki— yaşları elliyi, hattâ kırkı bulamadan ebedîliğe göçmüş, yerinde bir ifadeyle, «Şarkıları yarıda kalmış» değerlerin sayısı kolaylıkla yarım düzineyi geçer. Nâbi-zâde Nâzım, Tahsin Nahid, Ömer Seyfeddin, Ömer Bedreddin, Kemaleddin Kâmi, Cahid Sıtkı, Orhan Veli... bunlardan sadece birkaç tanesidir. Ahmed Haşim de bunlardan biridir. Kırk sekiz yaşında ölmüştür. Meselâ yirmi yıl daha yaşayabilmiş olsaydı, Türk şiiri ve Türk nesri, kim bilir, bugün sadece ondan daha neler neler kazanmış bulunacaktı. Ama ne yapmalı ki ölüm, ölümsüz eserlerden çok daha kuvvetlidir ve «eser»i yaratan varlık, bizzat eserinden çok daha ömürsüz olmaktadır.

Ahmed Haşim Bağdad'lıdır. Onun bu «Bağdadlı oluşu», zaman zaman bir kusur, hattâ bir suçmuş gibi yüzüne bile vurulmuştur. Meselâ, şimdi kendisi de rahmete kavuşmuş bulunan çok ünlü edîblerimizden biri, Haşim'le yaptığı bir edebî tartışmada, sanki yeri ve mânâsı varmış gibi:

«Bir kerre sen sus; sen Türk değil, Bağ-

Ahmed Haşim

dadlı bir Arap'sın» gibilerden yersiz ve nezâketsiz bir hücumda bulunmuş; I. Dünya Harbi'nde Çanakkale'de yedek subay olarak savaşan şâirden şu hüzünlü cevabı almıştı:

«Eee... İşte dünya böyledir. Harp olduğu zaman, «Gel ey Türk evlâdı» diye cepheye çağrılırız, sulh zamanında ise, «Sen Arap'sın» diye tu kaka oluruz...»

Ahmed Haşim'in Arap olup olmadığı bir yana, ortada şöyle ulvî bir durum vardır ki, hak ve hakikat adına bunu belirtmek gerekir.

Bilindiği gibi, I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı devleti yenilmiş olarak çıktıktan sonra, onun parçalarından pek çok yeni yeni devletler kurulmuştu. Bunlardan biri de Irak'tı. Irak, müstakil bir devlet olduktan sonra, kendi topraklarında doğmuş olup da Türkiye'de kalmış birçok değerli şahsiyetleri, «Asıl vatanınız burasıdır, gelin burada hizmet edin» diyerek Bağdad'a çağırdığı zaman, zamanın aydınlarından epeyisi bu dâvete seve seve koşmuşlardı. Fakat Ahmed Haşim bu dâvete cevap vermeyi bile lüzumsuz saymıştı. Ona göre vatan, doğulan yer değil, insana insanlığını, kaderini ve şahsiyetini kazandıran yerdi. Bu yer ise onun için Türkiye'den gayrısı olamazdı. Başka bir ifadeyle Ahmed Haşim, diğer bir şâir arkadaşının bir mısraında belirttiği gibi:

Toprak, eğer uğrunda ölen varsa,
vatandır.

anlayışına gönül vermiş bir insandı. Bundan dolayı —hem de hatırı sayılır hüsranlara uğradığı halde— Türkiye'de kaldı, Türk edebiyatı için eserler verdi. Türkiye'de öldü, Türkiye'de gömüldü.

Aslında Ahmed Haşim'e isnad edilen «Araplık» hiç de üzerinde durulacak ciddî bir nitelik taşımamaktadır. Haşim, olsa olsa, eski Arap literatüründe geçtiği tarzda «Arab-ı müsta'rebe» sayılabilir. Yani Araplaşmış bir kimse...

XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar, Osmanlı İmparatorluğu yüz binlerce seçkin evlâdını —vazife görsün diye— en uzak sınırlara kadar göndermiş, oralardan dönebilenler dönmüş, dönemeyenler ister istemez gittikleri yerlerin atmosferi ile kaynaşmışlardı. Bu du-

rum, Türklük için, kayıp olduğu kadar belki bir kazanç da teşkil etmiştir. Çünkü bugün hâlâ Mısır'da, Kuzey Afrika ülkelerinde, Yemen'de, Suriye'de, Irak'da ve Lübnan'da genişçe bir sayıda Türkçe konuşan kitleler vardır ve bu kitleler o evlâtlardan, o ailelerden kalanlardır. Ahmed Hâşim'in ailesi de bu örneklerden birini teşkil etmektedir.

Ahmed Haşim, Irak'ta yerleşmiş Türk asıllı bir soydan gelen Alusî-zâdeler'den Arif Hikmet Bey'in oğludur. 1885 yılında Bağdad'da doğmuştur. Kuvvetli bir ihtimale göre doğduğu ay da — öldüğü ay da — hazirandır. Annesi de soyca Istanbullu'dur. Onun ailesi de Kâhya-zâdeler diye anılmaktadır. Annesini, daha sekiz yaşlarındayken kaybeden Haşim, hayal meyal hatırladığı bu kadını Istanbul özlemi ile yanıp tutuşan çok güzel, fakat daima çok hasta bir kimse olarak hayalinde canlandırdığını anlatır. Nitekim onun veremden ölmesinden sonra, zaten yarım yamalak öğrendiği anadili Türkçe'yi büsbütün unutmasın diye, babası bir müddet sonra Istanbul'a getirdi. Geleceğin büyük şâiri, bu sırada on, on iki yaşlarında kadardı. Arapça'yı yarım yamalak kıvırıyor, fakat Türkçe'yi pek bozuk düzen konuşuyordu. Zaten o yaşa gelinceye kadar, babasının durmadan oradan oraya dolaşması sebebiyle hiç bir düzenli öğrenim görememişti. Okuyup yazması da kıttı.

Küçük Ahmed Haşim, bir yıl kadar «Nümune-i Terakki» adlı bir okulda okudu. Ertesi yıl, Istanbul'a uğrayıp da oğlunda hemen hiç bir gelişme göremeyen Arif Hikmet Bey, çocuğunu buradan aldı «Galatasaray Sultanîsi»ne yazdırdı.

Galatasaray, Ahmed Haşim'in hayatı ve geleceği bakımından çok tesirli ve verimli oldu. Burada genç adama şahsiyetini bulduracak değerde öğretmenler vardı. Bu öğretmenlerden bilhassa bir tanesi, zamanın tanınmış edîbi Ahmed Hikmet, ona pek faydalı oldu. Üstelik bu öğretmen, öğrencisindeki büyük şiir kabiliyetinin de farkına varmıştı. Bu yüzden, onun kendisine korka korka getirdiği şiir denemelerini ciddiye alıyor, bunların şekilleri, biçimleri ve konuları üstünde uzun uzadıya duruyordu.

Ahmed Haşim'in Galatasaray'daki sınıfı veya çevresi, geleceği şöhretlerini koynunda barındırması bakımından da, dikkate değerdi. Bunlar arasında Emin Bülent, Hamdullah Subhi, İzzet Melih, Abdülhak Şinasi başta gelenlerdendir.

Ahmed Haşim, edebiyatta büyük ümitler vâdediyordu ama, doğrusu öteki derslerden pek de parlak bir öğrenci sayılamazdı. Bunun neticesi olarak okulunu uzunca bir sürede ancak tamamlayabildi. 1907 yılında Galatasaray'dan mezun oldu. Bu arada şiir sahasında az çok adını duyurdu. Lisenin son sınıflarında iken çeşitli dergi ve gazetelere şiirler yollamış, bunlardan çoğu yayınlanmıştı. Bu manzumelerde, Muallim Naci'den başlayarak, Servetifunun şâirlerinden hemen hepsinin göze çarpar izleri bulunmaktaydı.

Galatasaray'ı bitiren Ahmed Haşim, hayatını kazanmak mecburiyetindeydi ama, okumayı da çok istiyordu. Hayatını kazanmak için reji idaresindeki küçük bir memuriyete girdi. Bir yandan da Mekteb-i Hukuk'a yazıldı. Fakat kısa bir zaman ve kısa bir tecrübe gösterdi ki, bu iki işi bir arada yürütmesi imkânsızdır. Mecburen hukuk öğreniminden vazgeçti. Rejideki görevi de karakterine hiç uymayan bir işti. Hocalarının ve bazı tanıdıklarının yardımı ile İzmir Sultânîsi Fransızca öğretmenliğine tayin olundu. 1911 yılına kadar, üç yıl bu görevde kaldı. İzmir'deki en büyük kazancı ve tesellisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile tanışması ve — zaman zaman bazı dargınlıklara rağmen — ömür boyunca sürecek bir arkadaşlığa ulaşmasıdır.

Haşim, İzmir'e gittiği sıralarda, 1909'da Fecr-i Âtî edebî topluluğu kurulmuştu. Genç şâir, edebî şahsiyetinin ilk izlerini taşıyan şiirlerini, Fecr-i Âtîciler'in «Rübâb» dergisine yollamaya başladı.

1911'de İzmir'den ayrıldı. Tekrar Istanbul'da yerleşti. Maliye Nezâreti'ne tercüman oldu. Bu arada bazı özel okullarda Fransızca ve edebiyat dersleri de okuttu.

I. Dünya Savaşı çıktıktan kısa bir zaman sonra askere alındı. Askerliğinin bir kısmını Çanakkale'de, bir kısmını da İzmir'de yaptı. Terhisinden sonra, çeşitli vazifelerde çalıştı. Osmanlı Bankası'ndaki müfettişliği, iaşe müfettişliği, Düyûn-ı Umûmîye murakıplığı bunlardan birkaçıdır. Bulunduğu ve çalıştığı bu işlerin hemen hepsi de onun hırçın, hassas ve duygulu karakteri, aşırı inceliği ve alınganlığı ile bağdaşamıyan görevlerdi. Bu yüzden Ahmed Haşim yıllarca devamlı bir tedirginlik havası ortasında yüzüp durdu. Ancak Güzel Sanatlar Akademisi'ne öğretim üyesi olduktan sonra biraz olsun huzura kavuştu. Akademi'de mitoloji ve estetik dersleri okutuyordu.

Cumhuriyetin ilânı yıllarında artık tanınmış bir şâirdi. Ne var ki şiirde tuttuğu yol genellikle yadırganıyor, hâlâ da birçok manzumeleri alay konusu ediliyordu. Oysa Ahmed Haşim kendisini, belirli bir

şekilde senbolizme kaptırmıştı. Belki bütün hatlarıyle senbolist değildi, olamamıştı veya olmak istememişti, fakat eserlerinde bu hava hissediliyordu.

1924 yılında, eşin dostun yardımı ile Fransa'ya bir seyahat yaptı. Galatasaray' dan beri rüyalarını süsleyen Paris şehrini gordü. Burada çağdaş Fransız senbolistleri ile tanıştı. Ünlu «Mercure de France» dergisinde «Türk Edebiyatının Başlıca Eğilimleri» unvanlı uzunca bir inceleme de yayınladı. Bu yazı, tanınmış bir Türk edibinin, bir yabancı yayın organında çıkan ilk önemli etüdü olduğu kadar, vâkıfâne olmak bakımından dikkat çekiciydi.

Ahmed Haşim, 1924'ten ölümüne kadar olan dokuz yılını, kendisini yiyip bitiren iki büyük ve derin elemin acıları içinde geçirdi. Bunlardan biri tamamen şahsı ile, öteki ise kaderi ile ilgiliydi. Şahsı ile ilgili olan elemi çirkinliğiydi. Şâir kendisinin dünyanın en çirkin erkeklerinden biri olduğuna inanmıştı. Bu yüzden kadınlara karşı devamlı bir kompleks içindeydi. Bir keresinde arkadaşı Yakup Kadri'ye:

— Şu çirkin suratımı hayâlen olsun değiştirmek, ona az çok bakılabilir bir çehre vermek için sabahlara kadar zihnimi yordum; fakat nafile, yine de bir şeye benzetemedim. En iyisi bu başı kökünden kesip atmaktır... gibilerden dert yandığı bile bilinmektedir. «Başım» adlı şiirini de aynı ruh hâletinin sonucu olarak yazmış olduğu âşikârdır.

Haşim'in ikinci elemi de, en az bu birincisi kadar önemliydi:

Sınıf arkadaşları, en yakın arkadaşları cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren büyük mevkilere, nimetlere konmuşlardı. Bunların hemen hepsi milletvekilliği, elçilik gibi mertebelere yükselmişlerdi. İçlerinde pekâlâ kendisine de el uzatıp kayıracak güçte bulunanları olduğu halde, onlar, bu hususlar için kendisiyle hiç mi hiç alâkadar olmuyorlardı. Haşim'i bir yandan bu alâkasızlık, bir yandan da, bir tarafa itilmişlik, yiyip bitiriyordu. Haklı veya haksız aklına: «Acaba ben Arab'ım da ondan mı benimsenmiyorum?» gibilerden kuşkular da geliyordu.

Ahmed Haşim, hele hayatının son yıllarında, eskisinden daha da huysuz, daha da geçimsiz olmuşsa bunda, bu kuşkunun, bu kıskançlığının, bu kendisini yiyip bitirmesinin büyük payını aramak gerekir. Bu kuşkusu ve kıskançlığı sebebiyledir ki, sırası geldiği zaman, en sevdiği arkadaşlarını bile en acı bir dille çekiştirmekten kendisini alamamıştır. Büyük mevkilere ulaşmış bulunanları, onların mevkilerini kötülemekle, bu mevkilere el-etek öperek geldiklerini söylemekle yüreğini soğutur, zengin ve varlıklı olanları da, ne yapıp ne edip, küçültmekten zevk duyardı. Meselâ Güzel Sanatlar Akademisi'nde bulunduğu yıllarda buranın müdürü, kendisini çok sevip sayan, tanınmış ressam Nâmık İsmail Bey'di. O da Nâmık İsmail Bey'i çok sever sayardı. Ama Nâmık İsmail'in, Ahmed Haşim tarafından kolay kolay affedilemiyecek bir kusuru vardı: Küçük, âdeta hurdaya çıkmış bir otomobili, bir de ufacık kayığı olması. Bu serveti (!) bir türlü hazmedemeyen Ahmed Haşim, yakınlarına ikide birde, onun için:

«— Herif, devlet gibi adam yahu, derdi. Hem kara kuvveti var, hem de deniz kuvveti...»

Ahmed Haşim, uzun olmayan ömrünü aşağı yukarı hep bu kıskançlıklar, kompleksler, kendini yiyip bitirmeler içinde tamamladı. Çabuk yaşlanmasının, çabuk yıpranmasının sebeplerinden başlıcası her halde bu olmalıdır. Kırk beş yaşından sonra bünyesinde çeşitli hastalıkların belirtileri kendini gösterdi. Bunlardan en açık seçik olanı, şâire en çok rahatsızlık vereni bobrek sancıları idi. Aslında, o tarihlerde bile, Türkiye'de bu hastalığı tedavi edebilecek hekimler yok değildi. Ama sıhhatli zamanında devletten umduğu ve lâyık olduğu alâkayı görmeyen Ahmed Haşim, hastalığında olsun böyle bir alâkayı şiddetle arzuluyordu. Mademki memleketin kalburüstü bir şâiri olarak kabul ediliyordu; o halde devlet onu yurt dışında tedaviye yollamalı, böylelikle olsun bir kadirşinaslık göstermeliydi. Gururuna son derece dikkat ve itina göstererek bu arzusunu büyük ve nüfuzlu mevkilerdeki yakın arkadaşlarına îma etti. Onlar, nasılsa, bu sefer anlayış gösterdiler ve Ahmed Haşim, biraz kendi mütevazı cebinden, biraz da devletin yardımı ile, tedavi için Almanya'ya gönderildi.

Almanya'da, Frankfurt'taki bir hastanede, kısa süren tedavisi ona bir şey kazandırmadı, sıhhatini yerine getirmedi ama, Haşim, bu seyahatinden Türk edebiyatına büyük şeyler kazandırmış bulunan küçük ve çok değerli bir eserle dondü: «Frankfurt Seyahatnâmesi». Acelesi varmış gibi, bu kitabını sıcağı sıcağına yayınladı. Çok kısa bir süre sonra da, 4 haziran 1933'de öldü.

Ahmed Haşim ömrünü derin bir kadın susuzluğu içinde geçirmiştir. Bazan sevdiklerine inanmamış, bazan sevildiğine inanmamış; fakat ne şekilde olursa olsun bu, hemen daima böyle olmuştur. Ondaki

Ahmed Haşim, Abdülhak Hâmid'le beraber.

bu kompleksi anlatabilmek için sadece şu iki kısa hâtıra anılmaya değer; bunlardan birini Frankfurt Seyahatnâmesi'nde bizzat yazmış, ötekini, daha hususî bir çerçevede bırakmıştır. Birincisi şudur:

Şâir, Frankfurt'taki klinikte, kendisine hizmet eden bir hemşireden pek memnun kalmış, âdeta ona hayran olmuştur. Bu havayı — kendince gizleyerek — şöyle anlatıyor: «... Gece nöbetini yapan hemşire, taze, temiz, sporcu bir Alman kızıydı. Gözünün bebeğinden, ruhunun dibini görmek güç değildi. Akşamın sekizinden, sabahın sekizine kadar, her gece, bütün hiddetli zil seslerine, genç, yaşlı, sinirli veya bunak türlü türlü hastaların ağrısına, bağırmasına, şımarıklığına, nöbetine aynı sükûnla, aynı tebessümle koşan ve her içine girdiği odaya bir şefkat serinliği getiren bu kızın hizmetinden o derece memnundum ki, bir gün söz arasında ve iltifat olsun diye:

— Sizi Istanbul'a goturelım, dedim.

Kız cevap vermedi. On gün geçti. Bir akşam, ben çağırmadan, odama geldi. Çehresi sevinç ışıkları içindeydi:

— Teklifinizi mektupla anneme, babama bildirmiştim. Şimdi cevap aldım; Istanbul'a gıtmem için müsaade veriyorlar, dedi.

Donakaldım!.

Ahmed Haşim, Alman kızının temiz ve saf kalbini anlatmak istiyor gibi görünüyor ama, buna öyle kolay kolay inanmak mümkün değildir. Aslında onu «dona kaldıran» şey, öylesine genç ve güzel bir kızın, kendisiyle birlikte Istanbul'a gelmeyi kabûl etmesidir. Ömrü boyunca kadını âdeta metafizik bir varlık gibi görmeye alışmış Ahmed Haşim, bu kabûl teklifinden kendisine paha biçilmez bir gurur ve teselli çıkarmıştır ve kimbilir bununla ne tarifsiz ölçülerde ondan sonra kaç gece bu sevincin hazzı ile mest olmuştur.

İkinci hâtırası, bu birinciden de daha saf ve daha masumdur:

Avrupa seyahati sona ermiştir. Bindiği vapur İtalya'da Napoli'ye de uğramış, bir zaman rıhtıma yanaşık kalmıştır. Rıhtımda her zaman olduğu gibi piyasa eden fettan İtalyan genç kızları bulunmaktadır. Vapur demir alıp ayrılırken, bu genç kızlar, küpeştelere dayanmış yolculara el sallarlar, öpücükler gönderirler. Güvertedeki yolcular arasında bulunan Haşim, genç kızların bu davranışlarından öylesine duygulanmıştır ki, onu bir masal âleminin hovardalığı gibi anlata anlata bitiremez. Susuzluktan yanıp tutuşan kal-

BİR GÜNÜN SONUNDA ARZU

Yorgun gözümün halkalarında,
Güller gibi fecr oldu nümâyân
Güller gibi... Sonsuz, iri güller...
Güller ki kamıştan daha nâlân
Gün doğdu yazık arkalarında.

Altın kulelerden yine kuşlar,
Tekrârını ömrün eder ilân
Kuşlar mıdır onlar ki her akşam
Âlemlerimizden sefer eyler?

Akşam... yine akşam... yine akşam...
Bir sırma kemerdir suya baksam,
Akşam . yine akşam . yine akşam...
Göllerde bu dem bir kamış olsam!...

TAHATTUR

Bir Acem bahçesi, bir seccâde;
Dolduran havzı ateşten bâde...
Ne kadar gamlı bu akşam vakti,
Bakışın benzemiyor mûtâde...

Gök yeşil, yer sarı mercan dallar
Dalmış üstündeki kuşlar yâda.
Bize bir zevk-i tahattur kaldı
Bu sönen, gölgelenen dünyâda!...

SONBAHAR

Bir taraf bahçe, bir tarafta dere,
Gel uzan sevgilim benim yere,
Suyu yâkuta döndüren bu hazân
Bizi garkeyliyor düşüncelere...

bi, bu genç kızlara dille tarife sığmaz minnetlerle dolmuştur.

Bütün bunlarla beraber hemen ilâve etmek gerekir ki, Ahmed Haşim, kadın susuzluğu çektiği nisbette de mağrurdur; onların iltifatını kazanmak için hiç bir zaman en küçük bir zillet eseri göstermemiş, aksine, küçük düşmemek endişesiyle ya onlardan daima uzak görünmeye gayret etmiş, yahut da yersiz, sebepsiz şekilde haşin davranmıştır. Hulâsa etmek gerekirse Haşim, ömrünü kadın bahsinde, tam bir «uzlet» içinde geçirmiştir. Bu yüzden evliliği, ömrünün son yılında, hattâ son yılının da son aylarındadır. Hastalığı süresince kendisine ölçüsüz bir şefkatle bakan Güzin Hanım'la, ölümünden pek az önce evlenmiştir.

Ahmed Haşim'in kadınlara karşı bir kompleks içinde yaşadığında hiç şüphe yoktur. Ama bu kompleks bile, kendisini öyle her kadını kolay kolay beğenir bir erkek durumuna aslâ düşürmemiştir. Aksine o, kadın beğenmekte son derece titizdir. Bir kere onun için yalnız fizik varlıktan ibaret bir kadının hiç bir değeri yoktur; kadın, bu fizik varlığının ve güzelliğinin yanında birtakım mânevî meziyetlere de sahip bulunmalıdır. Sade kendi de değil. Meselâ annesi, babası, kardeşleri — pek masum da olsa — bazı kusurlarla «mâlûl» iseler, Haşim yine tatmin olmaz. Onun bu titizliğini ispatlayan meşhur bir hâtırası daha vardır:

Bir tarihte Ahmed Haşim, bir genç kızı beğenir ve onunla nişanlanır. Bu nişanlılık süresi içinde, bir gece, kız tarafı Ahmed Haşim'i yemeğe çağırır. Şâir, akşam yemeğinde, müstakbel kaynanasının yaptığı bütün yemekleri büyük bir iştah ve lezzetle yer. Ama bu arada özel surette yaptığı uskumru dolmasına bayılır. Hicivlerinde olduğu kadar, övgülerinde de aşırı olduğu için, müstakbel kaynanasının bu uskumru dolmasını, bir sanat eseri gibi, göklere çıkarır. Masum ve iyi niyetli kadıncağız ise bundan pek çok duygulanır ve onun çok memnun olacağını zannederek, dolmalardan artan birkaç tanesini yağlı bir kâğıda güzelce paket yapıp gizlice Haşim'in paltosuna koyar. Maksadı, damadına ertesi gün de bu çok beğendiği yemekten yedirmek, onu daha da memnun etmektir.

Bir şeyden haberi olmayan Ahmed Haşim, geç vakit nişanlısının evinden ayrılır. Biraz uzaklaştıktan sonra, paltosunun cebinde bir şişkinlik, bir ağırlık hissederek elini oraya sokar, çıkarır. Bir de ne görsün? Güzelcene sarılıp sarmalanmış, paket

edilmiş bir çift uskumru dolması değil mi? O ana kadar gecenin mutluluğu içinde âdeta göklerde uçan şâir, bir anda altüst olur. Aklına gelen bin bir şey içinde en hafif olanı, kaynanasının son derece görgüsüz, basit bir kadın olduğudur. Böyle bir kadının kızını beğenmeye, sevmeye imkân yoktur. Hemen ertesi günü parmağındaki yüzüğü çıkarıp geri yollar.

Bu yazı edebî bir inceleme olmadığı için, burada Haşim'in sanatından ve sanat anlayışından söz edecek değiliz. Ancak şu kadarını olsun belirtmek yerinde olur ki, Türk şiirine gerçekten yepyeni, çok değişik, çok seçkin ve hayalleri, duyguları, düşünceleri tamamen kendine has bir atmosfer getiren Ahmet Haşim, bu getirdiklerini — giderken — yine kendisiyle birlikte götürmüştür. Başka bir ifade ile o, Türk şiirinin gerçek ve tam orijinallerinden biridir. Onun şiir tarzı ve havası kendisinden önce olmadığı gibi, kendisinden sonra da olmamış veya taklid edilememiştir. Muhakkak ki senbolistlerden ilhamlanan, fakat senbolizmi bile tamamen kendi karakterine adapte etmiş bulunan bu şâir, başarılı ve başarısız tarafları ile, kimseye benzemek istemeyen, kimseyi de kendisine benzetmeye apayrı ve seçkin bir sanatkâr tipidir.

Bir bakıma şiirlerinden daha da uzun ömürlü olacağa benzeyen nesirlerine gelince: Bunlar günümüzdeki temiz, duru, kıvrak edebiyat dilinin en güzel mimarlık motifleri, mimarlık örneklerinden biridir. Günümüzün Türkçe'sini meydana getiren ustalar arasında — zaman zaman «Bağdadlı'sın, Arap'sın... — gibilerden çiğ kınamalara uğramış bu büyük sanatkârın pek çok göz nuru, pek çok alın teri bulunmaktadır. Ahmed Haşim nesirde sadece söyleyiş güzelliğine, söyleyiş rahatlığına ve inceliğine alabildiğine sahip olmakla da kalmamıştır. Bu nesirlerde zekânın, estetiğin, duygu ve düşüncenin, olaylara akla hayale gelmez yönlerde bakabilmenin de büyük ustalığı vardır.

Az fakat öz eser vermiş bulunan Ahmed Haşim'i Türk fikir ve sanat hayatı daima saygı ve şükranla anacaktır.

Ahmed Hâşim'in Nesrinden Bir Örnek:

DİLENCİ ESTETİĞİ

«... Şark estetiğine göre dilencinin gözü olmamalı. Göz yerinde, patlamış iki beyaz zar olacak ve onlardan, parçalanmış yanaklara doğru birtakım kanlı et parçaları sarkacak... Dilencinin ağzı ve dişleri olmamalı. Ağız yerinde dipsiz bir uçurumun karanlıkları sırıtacak ve dişler, etlere gelişi güzel saplanmış birtakım kemik parçaları olacak... El ve ayak yerinde demir çengeller sıngırdayacak, yahut karışık tahtalar takırdayacak. Dilenci için kıyafet: Yazın onu buram buram terletecek yağlı, paramparça kalın bir hırka; kışın ise içinde titreyeceği, her tarafı delik deşik siyah bir paçavra gomlek... Ağustos güneşi altında kanı ter hâlinde, damla damla toprağa akmayan ve kış poyrazlarında donmak üzere olmayan bir dilenciye sadaka verilir mi hiç?...

Hind'ın, Mağrib'in, Buhara ve Semerkand'ın müthiş dilencileri, bu itibarla, ne büyük artistlerdir!. Halbuki şu yakalı ve kravatlı Alman dilencileri?..

Bir gün bir Alman'a sordum:

— Bunlara nasıl acıyabiliyorsunuz?

— Mecbur olmadan el uzatabilecek bir Alman tasavvur edemeyiz; onun için dilenen bir Alman, bizi kendine acındırmak için, fazla yalana ve zillete düşmeye muhtaç değildir. Bu, bir hususî ahlâk meselesi. Fakat işe bir de akıl zaviyesinden bakalım: Dilenen bir insan, ne kadar alelâde bir insana benzerse, bana o kadar yakındır; o nisbette kolay derdini duyar, eksiğini anlarım. Fakat her ne surette olursa olsun, insan şeklinden çıkmış bir mahlûk benim cinsimden değildir; ona acıyamam. Şark merhameti mantıksızdır.

Kızardım; uydurma bir cevap verdim:

— Biz dilenciye acımayız, ondan korkarız. Bu korku, dilencinin çirkinliği nisbetinde artar. Çirkinliğin, birtakım tehlikeli kudretler taşıdığına inanırız. Bütün Afrika, Amerika, Hind ve Çin ilâhları çirkin değil mi? Bize en fazla ürperti ve nefret veren dilenciye uzattığımız para bir sadaka değil, fakat korku sanatkârına takdim edilmiş nâçiz bir mükâfattır. Şark, artist milletlerin vatanıdır.

Gurabâ Hastanesi Başhekimi
Dr. Seyfi Basa, Nejat Duygulu,
İlhan Özsoy ve
Nazif Hacıosmanoğlu ile birlikte.

127 Yıllık Bir Şifa Müessesesi

Vakıf Gurabâ Hastanesi

Röportaj . Oz Dokuzeli
Fotoğraf . Tamer Güreng

ÇAPA Eğitim Enstitüsü'ne gitmeden sağa sapıp dik yokuşu inince, dar sokak boyu birbiri üstüne yığılırmışcasına abanan bir, bilemedin iki katlı ahşap veya yarı kâgir evlerin uzandığını görürsünüz Bunlar, sert keskin çizgili yeni yapılardan bir hayli farklıdır; insanlarının yürüyüşü, sokağın sessiz, sâkin hâli, az da olsa, eski Istanbul'dan artakalmış tatlı bir rüzgâr estirir.

Hele sol yandaki yüzyıllık çeşmeyi, gene bir o kadar eski mermer sütunlu kapıyı gordüğünüz zaman, yaşlıysanız çocukluk çağınızın Istanbul'unu katırlarsınız. İşte burası, bundan 127 yıl önce Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan tarafından tesis ve inşa ettirilen Gurabâ Hastanesi'dir

ESKİ TARZ BİR YAPI

Üzerinde Ziver Paşa'nın bir şiiri yazılı mermer kapıdan girip hole çıkınca şoyle bir çevreme baktım. Tavanlar bir hayli yüksek, mermer zemin tertemiz, karşı bahçe kapısından, güneşin parlak ışığı renkli pencere çamından içeri süzülüyor.

Gurabâ Hastanesi Başhekimi Dr. Seyfi Basa, uzun boylu, dinamik, babacan, ama otoriter bir yönetici

— Eski bir hastane, eski bir tesis, dedim. Ama daha kapıdan girer girmez, tam hastanelere lâyık bir düzen dikkatimi çekti.

— Hastanemiz, Istanbul'da tek vakıf hastanedir ve ücretsizdir Şunu da söyliyeyim, şehrimizde koğuş sistemini tatbik eden tek şifa müessesesi de burasıdır.

— Gurabâ Hastanesi kuruluş ve gelişmesini kısaca anlatır mısınız?

Başhekim Seyfi Basa, masanın gözünden birkaç kalın kitap çıkardı, bana dönerek:

— Hastanemizin tarihçesini en mufassal olarak kaleme alan sayın Ord. Prof Dr. Kâzım İsmail Gürkan'dır. Ben bildiğim kadarını size anlatırım, gerisini de bu kitaptan faydalanırız

Hastaneyi yaptıran Bezm-i Âlem Vâlide Sultan, II. Mahmud'un hasekilerinden biridir ve Sultan I. Abdülmecid'in annesidir. Kâzım İsmail Gürkan (1), hastanenin açılış tarihini şoyle anlatıyor:

«Hastanenin «resm-i küşadı» yapılarak faaliyete geçtiği günü en vâzıh surette gösteren Takvim-i Vakayi nüshalarıdır. Bunlardan birinde, uzun zamandan beri

(1) Bezm-i Âlem Vâlide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi, Istanbul 1967

Hastanenin tarihi giriş kapısı

Rektör Cemil Bilsel, zamanın Istanbul Valisi Lütfi Kırdar ile hastaneyi ziyaret sırasında.

birçok noksanları dolayısiyle açılması geciken hastanenin artık açılarak içine gurebânın kabul ve «icray-ı müdavat ve timar olunmasını» hükümdarın defeat ile arzu ettiği kaydedildikten sonra, resm-i küşad günü padişahın, şeyhulislâmın, sadrâzamın ve vezirlerin hastaneye gelmesi merasimi tafsilât ile bildirilmektedir.

«İşte Takvim-i Vakayi'in, küşad merasimi hakkında «geçen ayın yirmi dördüncü cuma günü hastane-i mezkûrun her tarafı seyr ü temâşa ve memurin ve hademeye atâya-i senîye inâyet ve îtâ buyurulmuş ve ol suretle mezkûr hastane feth ü küşad olunmuştur» yazısını hâvi nüshası 3 Rebîülâhir 1261 tarihlidir. Binaenaleyh hastanemiz, 1843/1261 senesi Rebîülevvelinin 24'üncü cuma günü, yanındaki cami ve çeşme ile beraber küşad edilmiştir».

AÇILIŞ SEBEBİ

Hastanenin açılış sebebini sordum. Seyfi Basa:

— Hocamız Kâzım İsmail Gürkan, hastaneyi tesis sebebini şöyle anlatıyor, diye şunları anlattı:

«Bezm-i Âlem Vâlide - Sultan'ın memlekette bir hastane tesisine teşebbüs eylemiş olmasının sebep ve sâiklerini tetkik etmek haylice meraklıdır. Vakıf müesseselerin ekseriya dinî bir gaye üzerinde ve padişahların âdeta birbirine rekabet edercesine yaptırmış oldukları tesislere inhisarı gözönünde bulundurulunca, memleketin en ziyade muhtaç bulunduğu bir zamanda başarılan böyle tam mânasıyle hayra yarar bir hizmeti takdir etmeme mümkün değildir. Bu teşebbüsün bir ihtiyaca karşılık olduğu muhakkaktır. Tarihen sabittir ki 1826 senesinde Türkiye'de ve bilhassa Istanbul'da şiddetli bir kolera hüküm sürmüştür. O zamana kadar sıhhiye işlerinde beynelmilel bir vaziyeti bulunmayan Osmanlı hükümeti, bu tarihte bilhassa komşu devletlerin ısrar ve tazyikiyle beynelmilel sahil sıhhiye işi ile alâkadar olmuş ve Istanbul'da karantina idaresi kurulmuştur. İşte Istanbul'da dışarıdan gelenlerin muayenesi ve koleralıların ayrılması, bunu takip eden yıllarda şehir içinde birçok binalara hastaların yerleştirilmesi zaruretini doğurmuştur. O zaman Istanbul'da mevcut ve çalışır halde bulunan sıhhi müesseseler şunlardı: Fatih'te Şifahâne, Süleymaniye Darüşşifası, Haseki (II. Selim'in annesi) Hurrem Sultan Bimarhânesi, Üsküdar'da eski Toptaşı Timarhanesi'nin yerinde «Nûr-ı Bânû» Sultan Bimarhanesi.

«İşte Istanbul'da birçok hastaların alıkonulmuş olması ve ayrıca 1843 yılında şiddetli bir çiçek istilâsının da başgöstermesi; hastalara mahsus ve asrın ihtiyacatına uygun bir müessese kurulması zaruretini meydana koyuyor ve rivayete göre bu ihtiyacı ilk evvel Bezm-i Âlem Vâlide-

Sultan görerek padişaha (oğluna) başvuruyor.

«Bezm-i Âlem'in bu teşebbüste biraz da kendinden evvelki sultan hastanelerinden ilham almış olmasını kabûl etmek mümkündür. Padişah, vâlidesinin fikrini tasvip ederek, hastanenin de onun tarafından ve onun adına inşasını arzu ve emrediyor.

«Bu zamana kadar yapılmış olan, adı geçen müesseselerin hepsi, yine hastane mânasına olmak üzere, hep «bimarhâne» unvanıyla adlanmışlardı. İlk defa «hastane» ismi, Bezm-i Âlem'in kurduğu bu hastanede kullanılmıştır. «Gurabâ» ismi ise, ondan evvel Edirnekapı'da «Mihrimah Sultan» camii avlusunun medresesinde açılan bir hastanede (1836) kullanılmıştır. Bu itibarla Bezm-i Âlem'in hastanesi, ikinci Gurabâ hastanesidir.

Mihrimah'taki hastanenin evvelâ Yedikule dışında açılması kararlaşmış iken, sonra bu fikirden vazgeçilerek hastane, caminin avlusunda kurulmuştur. Adı geçen ilk gurabâ hastanesi sekiz yıl açık kaldıktan sonra kapanmıştır. Ondaki, hastaların yerlere ve hasır üstüne yatırılmış olması vaziyeti ile Bezm-i Âlem'in kurduğu hastanedeki modern tesisler birbiriyle kıyaslanamıyacak mertebede farklıdır.

«Gurabâ Hastanesi inşa edilip tamamlandığı tarihte Süleymaniye'deki (Dârüşşifa) yetmez bir halde olduğundan, orada yalnız akıl hastaları bırakılarak diğer hastalar Gurabâ'ya nakil edilmişlerdir.

«Hastanenin ilk resmî adı «Yenibahçe'de kâin Bezm-i Âlem Gurabâ-yi Müslimîn Hastanesi» iken bu isim zamanla halkın ağzında pek çok şekiller aldı: Bezm-i Âlem Hastanesi, Vâlide - Sultan Hastanesi, Gurabâ-yi Müslimîn Hastanesi...

«Kuruluş zamanındaki fikir ve kanaatler hastanenin şehir dışında ve şehirden oldukça uzak bir mesafe ile ayrı bulunmasını terviç ettiğinden binanın Yenibahçe çayırı üzerinde inşası kararlaşarak, Vâlide - Sultan tarafından, inşa ve tesisine nezaret etmek üzere, kethudâsı ve Darbhâne-i Âmire Nâzırı Saâdetlû Tâhir Bey» memur edilmiştir. Binaenaleyh hastanenin tesis ve küşadında en büyük rol sahibi, bu zattır.

«Hastane her ne kadar inşasından iki sene sonra vakfedilmişse de, tesisinde de vakıf fikri mevcut bulunduğundan, inşaat hususunda Evkaf'ın vesâyetinden istifade edilmiştir. O zaman Evkaf'ta inşaat müdürü, Abdülhalim Efendi isminde bir zattı ve binanın inşaatını bu zat idare etmiştir. Hastane binasının civar yerlere göre çukurda yapılmış olmasına, yüksek yerlere su çıkarılamıyacağı fikrinin sebep olduğu rivayet edilir.»

Birden aklıma geldi, sordum:

— Mermer sütunlu giriş kapısının üzerinde Arap harfleriyle bir yazı gözüme ilişti. Neydi acaba?

— Mermer levha üzerine kazılmış yazı devrin ünlü şâirlerinden Zîver Paşa'nındır ve hastanenin yapıldığı tarihi düşürmüştür. Şiir de şudur:

Şâh-ı devrân Hazret-i Abdülmecid Hân'â olur
Bezm-i Âlem nâm Sultan mâder-i ulyâ-meâl
Eyleyüb ihyâ bu hastâhânenin bünyânını
Mevkiinde eyledi te'sis hayrâ nezr-i mâl
Tıbb-ı Câlînûs'tan tedbire hâcet kalmadı
Hastegâna ôla âb-ı hâyat-efzâ zülâl
Cism-i dünyâ buldu zâtiylê ilâc-ı âfiyet
Hak tabîb-i lûtfun etti dâfi-i derd-i melâl
İki târih oldu bir mısrâda Zîver âşikâr
Hastahâne kıldı inşâ Vâlidê Sultan bu sâl.

Buna göre, tarih 1261 olarak çıkıyor.

VAKIFNÂMEDEKİ ÖZELLİKLER

Başhekim Seyfi Basa, otoriter olduğu kadar mütevazı bir insan, bunu arada bir odaya girip kendisiyle hastanenin işleri üzerinde konuşan doktorlardan anlıyorum.

— Hastane bir vakıf olduğuna göre, dedim. Bir vakıfnâmeye bağlıdır. Acaba nasıl bir özellik taşır bu vakfiye.

— Bezm-i Âlem Sultan bu hastaneden başka birçok vakıf daha tesis etmiştir. Meselâ şu oldukça önemlidir: Mekke'de bir hastane tesis etmek istiyor ama, ömrü vefa etmediği için bunun tamamlanmasını göremiyor. Yarım kalan hastaneyi II. Sultan Abdülhamid ikmal etmiştir. Şimdi gelelim vakıfnâmeye. Gene bu durumu Kâzım İsmail hocamızın kitabından takip edelim:

«İlk tesiste hastane için muayyen bir masraf kararlaştırılarak bu para kethudâ tarafından hastaneye sarfedilmişti. Daha sonra sultanın arzusu ile vakfiye tanzim olunmuştur. Vakfiye, Darphâne Nâzırı ve Sultan'ın «kethudâlık hizmet-i müstevcib-ül-mefharetiyle mübâhi» Mehmed Tâhir Bey'in Darphâne-i Âmire'deki odasında içtima edilerek tanzim olunmuş ve hastanenin idare-i dâhilîyesine müteallik bir de lâhiya kaleme alınmıştır. Bu içtimaın tarihi 1 Şaban 1845/1263'tür. İçtimaa iştirak edenler: Evkaf Müfettişi Sâdeddin, kâtip Mehmed Said, Hâfız Ebubekir, Hüseyin Hüsnü Efendiler ve Ahmed Ağa'dır.

Hayatî Kimya laboratuvarı şefi Dr. Tâhir Tağ, asistanlarına direktif verirken.

«Bu vakıfnâme, hastanenin idaresine ait esasları, hattâ bütün teferruatiyle beraber tespit etmiştir. Ayrıca buna ek bir de «İdare-i Dâhilîye Nizamnâmesi» vardır. 22 Safer 1263 tarihli olan bu nizamnâme, «hastanenin tıb - tababete müteallik ser-etibba-yi Hazret-i Şehriyarî Efendi Hazretleri'yle bilmüzakere karar verilen nizâmat ve kavanîn ve bazı vâcib-ül-icrâ mevaddın defteridir» ismini taşımaktadır.

«Vakıfnâme yalnız hastaneye ait değildir, Vâlide - Sultan'ın bütün vakıflarını toplayan uzun bir vakfiyenin bir kısmı da hastaneye ayrılmıştır. Bu kısmın başında hastanenin «Gurabâ-yi Müslimîne» tahsisinin birkaç defa zikredilmekte olması ve keza «Gurabâ ve Fukara» nın meccanen tedavi ve timar edilmesinin arzu edilmiş olması, bugüne kadarki esasları teşkil eden «Şart-ı vâkıf» lar cümlesindendir.

«Hastanede bulunması lâzımgelen ecza, alât ve eşya ile keza etıbba ve cerrahların tâyin ve azilleriyle doğrudan doğruya hekimbaşı alâkadar ve rey sahibi olmuştur. Bu «vazife-i fenniye» bilâhare «Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şâhâne Meclisi» ne verilmiş, etıbba, eczacı ve cerrahlar, başhekimin inhası ve adı geçen meclisin tensip ve reyiyle tâyin olunmuş, iç idareden müdür, Evkaf'a karşı mes'ul bulunmuştur.

«O zamanın malûmat ve kanaatına göre tanzim edilmiş olmakla beraber, bugünkü görüşlerin de pek çoğunu ihtiva eden bu nizamnâme, mükemmel denebilecek bir hâldedir. Hastaların kabul ve tedavi şartlarını, teferruatına kadar tesbit etmiş olan bu nizamnâmenin dikkate değer bazı noktaları vardır:

«Mikrop anlayışının memleketimizde pek yerleşmemiş bulunduğu bu devirde, bulaşıcı hastalıklar için ayrı bir koğuş tahsis edilmiş! Demek oluyor ki, seleflerimiz, o tarihte sirayet hakkında az çok mütebellir fikirlere mâliktiler. Nizamnâmenin: «Neuzübillâh tâun veya ilel-i sâriyeden bir illet ise, diğer sâlim olan marazânın yanlarına konulmayıp, mat'un olduğu halde tâuna mahsus olan mahalle ve ilel-i sârîyeden olduğu surette ilel-i sârîye koğuşlarına ithal oluna» maddesi, sarih surette emrâzı sâriye ve veba koğuşlarını ayırmıştır. Bununla beraber, o tarihte Avrupa'da pavyon usulü inşaat ve kliniklerin birbirinden ayrılması esası yerleşmiş bulunduğu hâlde, hastanenin tek koridor üzerine ve bulaşıcı hastalıkların ancak koğuş itibariyle birbirinden tecridini temin eder şekilde inşa edilmiş olması göze çarpar.

«İlk nizamnâme, hasta kabûl şartlarını tesbit ederken, tedavisi imkânsız bir illetle malûl hastaların alınmamasını kesin

575 yataklı hastanenin inşa hâlindeki iskeleti (yukarıda), hastane doktorlarından bir kısmı toplu halde (sağda).

olarak emretmiştir».

— Ya, hastane açıldığı zamanki kadrosu?

Seyfi Basa:

— Bu da oldukça ilgi çekici. Meselâ ilk kadroda size garip gelecek bazı vazifeliler var. Bakın:

Müdir-i hastahane Tabib-i evvel (yani başhekim), Tabib-i sâni (yani başhekim yardımcısı, ikinci hekim), Cerrah-ı evvel (yani başoperatör), cerrah-ı sâni, Eczacı-i evvel, Eczacı-i sâni.

Sülükçü, havanzen, iki kâtip, maaş müvezzii, vekilharç, yamağı; dört aşçı, serhademe ve otuz hademe, bir berber, iki kapıcı.

Buradaki cerrahlar ve eczacılar mektepsizdir. Yalnız iki tabip, tıp tahsili görmüş olup, «Tıbhâne»den mezundur.

— Peki, sülükçüler ne oluyor?

— Zaten kadroda bulunan «sülükçü»yü daha sonraki kadrolarda göremiyoruz. Muayyen bir bölgeye kadar çekmek veya kan almak vazifesi pek az zaman sonra başka vasıta ile temin edilmiş ve bu iş cerrahlara devredilmiştir.

Kâzım İsmail'in kitabında ayrıca şu bilgiler var:

«Hastanenin ilk sertabibi Kaymakam Ahmed Bey'dir. Müdiriyet, doktor olmıyan başka bir zatın uhdesindedir. O zaman «Mekteb-i Tıbbiye»den kolağası rütbesiyle çıkılmakta olduğundan, Ahmed Bey nisbeten genç bir hekimdir.

«İlk tabib-i sâni Doktor Hüseyin Ali Efendi'dir. Hastane 1854 senesine kadar iki doktorla idare edilmiş, 1854'te, mektepten henüz çıkan, tabip Eşref Efendi «muavin tabip» unvanıyle hastaneye alınmıştır.

«Bu üç doktordan «ancak zi-ayâl olanların» üç gecede bir evlerine gitmeleri nizamnâme icabı olduğundan, ilk doktorların mesaisi geceli gündüzlüdür.

Cerrahların çalışması da şöyle oluyor:

«Tabibler, hastalarının bir yerinde çıban görürse cerraha haber verir, o da elindeki tahta saplı bıçağıyle koğuşlarda gezerek, gösterilen yarayı çizer.

«Muavin Eşref Efendi, 1857 senesine kadar çalışmış ve bu tarihte vefatıyle yerine Civanî Efendi memur edilmiştir. Bu zat, hastanede çalışmış olan pek mahdut Hıristiyanlar'ın ilkidir.

«İlk tesiste yatak sayısı 201'dir. Hastanenin iç teşkilâtı 12 koğuş, bir eczane, bir tabib-i evvel, bir tabib-i sâni, bir müdür, bir eczacıyân ve bir de cerrahlar odasıdır. Ek tesislerden yalnız hamam, mutfak ve çamaşır daireleri vardır. Hastanede mevcut cerrahî âletler sekiz neşterle, iki adet ustunç takımından ibarettir, bütün hastanede yalnız iki adet «mizânü'l - harâre» ((termometre) vardır.

«1858 kadrosunda tabib-i sâni Hüseyin Ali Efendi'nin yerine Binbaşı İsmail Efendi getirilmiş, kendisi 1859'da kaymakam olmuştur. 1862'de Mahmud Efendi isminde bir muavin tabip daha alınmış; bu su-

Tarihî çeşmenin bugünkü hâli.

retle doktor sayısı dördü bulmuştur. 1863 senesinde Mahmud Efendi'nin ayrılmasıyle yerine Mekteb-i Tıbbiye son sınıf talebesinden Râif Kâmil Efendi vekâleten vazifelendirilmiştir.

«Hastanenin ilk müdürü Sâlih Efendi, muavini Hacı Derviş Efendi'dir. 1869'da Sâlih Efendi'nin vefatıyle Derviş Efendi müdiriyete geçmiştir. Hastanedeki hizmeti, 1856'dan 1889 senesine kadardır. 1868 senesinde, o zamana kadar vekil olan Raif Kâmil Bey, imtihanlarını bitirerek, asaleten hastaneye tâyin olunmuş; 1869'da ayrılmasıyle yerine Nedim Mehmed Efendi isminde yine genç bir doktor tâyin edilmiştir. Eczacı maaşı başlangıçtan 1960 senesine kadar 250 kuruş olarak kalmış bulunduğundan kimse rağbet etmemiş, bunun üzerine 400 kuruşa çıkarılmıştır.

«Ahmed Süleyman Bey geldiği zaman Gurabâ Hastanesi'nin cerrahîsi mektepsizlerin elinde bulunuyordu.

«Burada şunu kaydedeyim. Hastanede operatörler bugünkü gibi mütehassıs değillerdi. Hemen hepsi tecrübeyle veya görenekle cerrahlık ediyorlardı. Sonradan bir imtihan açılmış, istiyen, imtihana girip başarı gösterince hastanede çalıştırılmıştır. Bu arada şu da var; meselâ, Ayvazyan Efendi, bir sertifika sahibi olmadığı halde, tabib olarak çalışmıştır. Sonradan sertifikası olmadığı için hastanedeki görevine son veriliyor. Yerine yeni mezun doktorlardan Mustafa Şâkir Efendi tâyin ediliyor.

AÇILAN YENİ ŞUBELER

Bezm-i Âlem Sultan'ın tesis ettiği hastane, zamanla gelişmiş, tıbbiyenin açılmasıyle mezun olan genç doktorlarımızın enerjik çalışmaları meyvesini vermiş, yeni yeni şubeler açılmış. Durumu Dr. Seyfi Basa şöyle dile getiriyor:

— Hastaneye Nureddin Bey'in Operatör Osman Paşa'ya yardımcı olarak tâyini, idarede ve çalışmalarda yenileşmeye sebep oluyor. Bazı pavyonların açılması, hattâ hastanede ilk olarak asepsiyi ve antisepsiyi kurması büyük hizmetleri arasındadır. Nureddin Bey aynı zamanda burada modern cerrahîyi de tatbik eden değerli hekimlerimizdendir.

— Demek tıbbiye mezunu hekimlerimizin hastanede görev almasıyle tedavide büyük değişmeler olmuş öyle mi?

— Evet, yeni pavyonlar ilâve edilerek, Göz, Kulak, Boğaz - Burun, Deri, Çocuk Hastalıkları şubeleri kurulmuştur. Bu arada sosyal tesisler de bazı hekim ve yönetici arkadaşlarımızın gayretleriyle faaliyete geçmiştir.

TEMİZ BİR HASTANE

Hastanenin bir özelliği de düzayak olması. Hastaneyi gezmek için dışarı çıktık. Ortada büyük bir bahçe var, kare biçimindeki bahçeyi, çepeçevre kucaklıyor bina. Tavanlar yüksek, zemin taş, koğuşlar çok büyük ama, disiplin, bakım ve temizlik ilk bakışta göze çarpıyor. Koğuşlardan birine giriyoruz, Seyfi Basa:

— Hastanemize fakir, zengin kim isterse yatabilir, dedi. Ücret almayız ama, zengin de, fakir de aynı şartlarla tedavi edilirler, hiç bir ayrı gayrımız yoktur.

Seyfi Basa, Gurabâ Hastanesi başhekimliğine geleli iki buçuk yıl olmuş.

— Bundan önceki görevleriniz? diye soruyorum.

— Istanbul Tıp Fakültesi'nden mezunum, diyor. Gülhane Askerî Hastanesi'nde ihtisas yaptım, Eskişehir Hava Hastanesi'nde bulundum. Sonra ordudan ayrılıp sivil hayatta çalışmaya başladım.

Ameliyathaneyi görüp laboratuvara geçtik. Başhekim:

— Bakın bir eski, bir de yeni yaptırdığımız kısımları size göstereyim, dedi.

Önce röntgen kısmını gezdik. Hastalar muayene olmak için sıra bekliyordu. Röntgen mütehassısı Dr. Nejat Duygulu ve İlhan Özsoy filim çekiyorlardı. Nejat Duygulu az sonra yanımıza gelip:

— Eskiden şu küçük bölmelerde çalışırdık, dedi. Şimdi eksik olmasın başhekimimiz gördüğünüz yeni bölmeleri yaptırdı da azıcık rahatladık.

Hastanenin laboratuvarı da öyle ya; şef Dr. Tâhir Tağ, yardımcılarına, asistanlara direktif veriyor; şişeler sıra sıra, Seyfi Basa:

— Hayatî Kimya Laboratuvarı bizim için çok önemlidir, dedi. Ama arkadaşımız Tâhir Bey işinin erbabıdır, bize çok yardımcı olmaktadır.

Sonra bahçeye geçtik; ortada kocaman bir havuz, etrafında renk renk çiçekler, hercâî menekşeler, şebboylar, kırmızı küpe çiçekleri... Seyfi Basa bana dönüp:

— Şunu da ilâve edeyim dedi: Bizim bir yardım derneğimiz vardır. Tabiî bunun da faydası oluyor, ama asıl yük Vakıflar'da. Çok yakında 575 yataklı bir hastaneye kavuşacağız, hepsi 50 ilâ 80 milyona mal olacak. Burasını da dinlenme evi veya huzur evi olarak kullanacağız. Evde bakılamıyacak ihtiyar hastalar, ömürlerinin son günlerini burada huzur içinde geçirecekler. Öyle sıkı disiplin içinde hapishane hayatı yaşamıyacaklar hani; maksat günleri tatlılıkla doldurmak.

Seyfi Basa'ya ve öbür arkadaşlara teşekkür edip ayrıldım.

12 aralık 1909 tarihli Le Perroquet mizah mecmuasından alınan yukarıdaki karikatür, Meşrutiyet'in ikinci yılı içinde bulunan Osmanlı devletinin siyasi durumu üzerindedir. Palabıyıklı bir genç şeklinde gösterilen yeni Türk idaresi, yenilik ve eskilik taraftarları üzerinde denge kurmaya çalışıyor.

Ortada muhteris Yunanlı, bir elinde Girit, bir elinde Makedonya meselelerini tutuyor ve Türkiye'den bu eyaletleri koparmaya hazırlanıyor. Ön planda diğer Balkan devletcikleri menfaatler gözlüyorlar. Solda Rusya yağma furyasına dalmak istiyor. Sağda Avrupa ve Amerika görülüyor.

Kral Abdullah'ın Hâtıraları

Çeviren: Ozcan Erektiren

1

BİSMILLÂH'İ-R - RAHMÂNİ'R - RAHÎM.
Bu, benim hayatımın hikâyesidir...

Ben Abdullah, Arap ayaklanmasının lideri Hüseyin'in oğluyum. Babamın babası, Ali, onun babası Mekke Emîri Muhammed idi. Annem, Muhammed oğlu, Abdüllah'ın kızı Âbidiyye'dir. Anne tarafımın soyu, Mekke'nin asîl ailelerine kadar uzanır.

1882 yılında Mekke'de doğdum. Dört yaşındayken annemi kaybettim. Beni babamın büyükannesi, Sâliha büyüttü ve kızı Hayâ'nın yardımıyla bana tam bir Arap terbiyesi verdi. Benî - Şar kabilesindendi; diğer Hicaz kabileleriyle de dostça ilişkileri vardı; sık sık kendi kabilelerinden, halkından, yaşayışlarından hikâyeler anlatırlardı; ben de, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Hicaz'a girip, Vehhâbîler'i sürdüğünü, Mekke emîrlerinden Zeyidler ve ailemiz hakkında hikâyeler dinlerdim.

İlk hocam Şeyh Ali'dir. Bana okuma yazmayı o öğretti. Şeyh Ali, babama Kur'ân okumasını da öğretmiş bir hocaydı. Ne var ki öğretim usulü eski sistemdi, bilemedin mi falakaya yatırıyordu. Ben de falaka korkusundan mektepten kaçtım. Bu hareketime evden pek ses çıkaran olmadı, yaşımın küçüklüğünden veya ihtiyar büyük annemin tesirinden, bir yıl kadar mektebe gitmedim. Sonra Tâif'te okumaya devam ettim. Bu defa hocam, babamın imamı olan Şeyh Yâsin el - Basyunî idi; hocam aksi bir insan değildi, hâlden anlardı, beni okumaya teşvik etti ve başarırsam bir deve vereceğini vaadetti. Sözünü de tutup, bir deve yavrusu getirdi.

Artık çalışıyordum; hattâ benden ileri durumda kardeşim Ali'ye yetişmiştim bile. Yazı derslerini Şeyh Osman'dan, sonra da Şeyh Abdülhak ve Nuri Efendi'den aldım.

ISTANBUL'A YOLCULUK

Mekke, İslâm dininin merkezi, Tâif de onun yazlığıdır. Mekke ile Tâif arasında gidip gelen deve kervanları çok hoşuma giderdi. Hele mektebin sıkıcı havasından kurtulup deve kervanlarıyla gidip gelmek, bizde bir bayram sevinci yaratırdı.

Çocukluğum 1891 yılına kadar işte böyle geçti. O yıl bir anlaşmazlığı çözümlemek için babamı Istanbul'a çağırdılar. Biz de, iki kardeş tahsilimize Istanbul'da devam edecektik.

Şubat ayının 7'sinde, Cidde'den, Istanbul'a doğru İzzeddin vapuruyla yola çıktık. Üç kardeş, Ali, Faysal ve ben, büyükannemizin nezaretinde seyahat ediyorduk. Kafilemizde 32 kişiyle, bir hayli de hizmetkâr bulunuyordu. Uzun deniz yolculuğuna alışkın olmadığım için ilk günler

deniz tuttu, ama sonra alıştım.

Süveyş kanalından geçip, bir gün İsmâiliye'de konakladı, oradan Port Said'e yelken açtık. Port Said'de garibime giden bir durumla karşılaştım. Bazı kadınlar sokaklarda peçesiz dolaşıyordu, sonradan bunların Hıristiyan kadınları olduğunu öğrendim. Bir gün orada kalıp, İzmir'e yola çıktık. Girit açıklarında şiddetli bir fırtına hepimizi allak bullak etti, bereket uzun sürmedi de İzmir'e vardığımız zaman kendimize geldik.

BOĞAZ'DA BİR YALIYA YERLEŞİYORUZ

Çanakkale Boğazı, Marmara ve nihayet Istanbul'un silueti göründü, biz de rahat bir nefes aldık. İzzeddin vapuru, limanın açığında demir attı; sonra büyük bir kayık gelip bizi aldı. Babamın amcasının Emirgân'daki köşküne gitti.

Bizim büyük amca, sâkin kendi hâlinde bir adamdı; orta boylu, kalın enseli, çıkık alınlıydı, kırçıl bir sakalı vardı. Hepimizi kucaklayıp öptü, bize hoşgeldiniz dedi. Sevinçten yanaklarından yaşlar süzülüyordu.

EVDE ARAPÇA KONUŞMAMIZ YASAKLANIYOR

Istanbul'a geldikten on beş gün sonra, padişah bize bir hoca tayin etmiş. Teğmen Safvet Efendi, o sıralarda askerî mektepte inşaat dersleri veriyordu, 30 yaşlarında bir gençti. Hemen derslere başladık, artık evde dahi Arapça konuşmamız yasaklanmıştı.

Safvet Efendi'den başka hocalar da geliyor, bize ders veriyordu ama, asıl korktuğumuz, Safvet Efendi idi. Buna rağmen kötü bir adam sayılmazdı. Sonradan albaylığa terfi etti.

Istanbul'da geçen günlerimiz çocukluğumuzun en güzel zamanlarıdır. Büyükdere'

Ürdün Kralı Abdullah.

yi, kayıkların Boğaz'da gezintilerini, Boğaz'ın her iyi yamacındaki koruları unutamam.

Sultan Hamid, babamı Şûrây-ı Devlet üyeliğine tâyin etmişti. Biz de büyük amcamın evinden çıkıp Boğaz'da dayalı döşeli buyuk bir yalıya taşındı. Aslında babam, Hicaz'da Istanbul'un kışkırtmalarıyla yaratılan bazı haksızlık ve baskılara karşı geldiği için buraya çağrılmıştı. Hicaz valisi ve Mekke emîri, çeşitli bahanelerle oraya giden hacılardan haksız paralar alıyordu. Buna göz yummadığı için memleketimizden sürülmüştük. Babamla birlikte Mekke Muftüsü Şeyh Abdürrahman Sarraç, Mekke'deki Şâfiî müftüsü Seyid Abdullah Zuvavî ve Malikî müftüsü Şeyh Abdî de bulunuyordu.

Biz Istanbul'dayken 1897'de Yunanlılar'la savaş başladı. Bunun ardından 1905 yılında Yemen'de ağır baskılar oldu; bunu da İmam'ın San'a'yı zaptı takip etti.

Kulağımıza türlü olaylar geliyordu. Derken 1908 yılında II. Meşrutiyet ilân edildi ve sahneye İttihad ve Terakki Fırkası çıktı. Çok geçmeden de İttihad ve Terakki Fırkası, Mekke Emîri ile öbür idarecilere işten el çektirdi. Yerine Mekke Emîrliği'ne Şerif Abdülilah'ı tayin etti.

Oysa babam Mekke Emîrliği'ne gelmeyi tasarlıyordu. Devrin sadrâzamı olan Kâmil Paşa vasıtasıyle padişaha bir mektup yazıp, kendisinin Hâşimî ailesinin en yaşlı üyesi olduğunu bundan dolayı o makamın kendisine verilmesi ricasında bulundu.

Sadrâzam Kâmil Paşa'ya mektubu ben götürdüm. Kâmil Paşa mektubu dikkatle okudu, sonra bana: Şerif Hüseyin'in en buyuk oğlu olup olmadığımı sordu. Ben de

— Hayır, ben ikinci oğluyum, ağabeyim Şerif Ali'dir, diye cevap verdım.

Bunun üzerine Kâmil Paşa neden dolayı mektubu ağabeyimin getirmediğini sordu. Ben de, ağabeyimin kayınpederi Abdülilah'ın emîr olması münasebetivle düzenlenen merasimle meşgul olduğunu söyledim

Kâmil Paşa:

Bugünkü Cidde'den bir görünüş.

— Babanın ellerinden öperim, dedi. Talepleri ve hakları unutulmamıştır.

O akşam saraydan haber geldi; padişah, babamı ertesi sabah saat dokuzda huzura çağırıyordu. Babam, padişahın buyurduğu saatte saraya gitti. Dönüşünde bize müjdeyi verdi, Mekke emirliğine nasbedilmişti.

Bu olay, İttihad ve Terakki Fırkası yöneticilerini bir hayli kızdırmıştı. Ve İttihadcılar'la babam arasındaki ilk çatışma da böylece başlamış oldu.

ISTANBUL'DAN AYRILIŞ

Babamın emîrliğe nasbından iki hafta sonraydı. Tanta adlı vapurla Istanbul'dan ayrılmaya karar vermiştik. O gün padişah, babamı özel olarak huzura çağırıp, bir buçuk saat kadar konuştu. Durum azıcık karışık görünüyordu, İttihadcılar yönetimin her kademesine kendi adamlarını getiriyor, bu da, bazı muhafazakâr grupların hoşnutsuzluğuna sebep oluyordu.

Babam, padişahın buna üzüldüğünü, bu gibi yöneticilerin elinde devletin geleceğinin endişe verecek durumlara gireceği için huzursuz olduğunu söylemiş. Bunları anlattı.

Babam da; Arap ülkelerinde bu durumu önleyecek kimseler bulunduğu karşılığını vermiş ve padişah çağırırsa ilk hareket Hicaz'dan gelecektir, demiş. Bu da padişahı çok mütehassis etmiş.

Bizi Hicaz'a götürecek geminin güvertesine çıktığımız zaman, Kâmil Paşa'nın beklemekte olduğunu gördük. Bizi uğurladı, iyi yolculuklar diledi.

Kasım ayının ortalarındaydık, gemimiz ağır ağır Istanbul'da ayrılıp Marmara'ya doğru açıldı. Kışın başlangıcı olmakla birlikte hava güzeldi. Bizimle beraber giden kafilede Ömer Şerif Paşa, Şerîf Muhammed Şanberî, Şerîf Dakilallal el - Avaji, Hâfız Emin Efendi de bulunuyordu.

Çanakkale'den çıkınca sert bir fırtınayla karşılaştık, gemi bir hayli sallandı, İzmir'e girdiğimiz zaman hâlâ fırtınanın tesirindeydik. İzmir valisiyle, garnizon komutanı babamı gemide ziyaret ettiler. Ertesi gün yola koyulduk. Önce Lübnan'da Trablus'a uğradık ama orada pek uzun müddet kalmadık, sonra da Beyrut'a doğru yola çıktık.

Bu arada şunu kaydedeyim; babam, Medine'ye iki telgraf gönderdi. Birinde Şerif Şihada'yı Medine valisi tayin ettiğini bildiriyordu.

Port Said'e gelince babam, Mısır Hıdivi Abbas Paşa ile telgraf teatisinde bulundu; limanda çok kalmadık, hemen Cidde'ye hareket ettik. Cidde'ye 1908 yılının aralığında vardık. Yüzlerce karşılayıcı limanda bizi bekliyordu, hepsi de ileri gelen şeyhlerdi, Mekke Müftüsü de aralarında bulunuyordu.

MEKKE'YE YOLCULUK

Cidde'de üç gün kaldık. Civar kasabalardan birçok kabile şefi gelmişti. Yanlarında bir o kadar da atlı ve muhafız vardı. Hepsi de görülecek şeydi doğrusu, zaman zaman bizlere at ve develerle hünerler gösterirlerdi. Maksat bizi ağırlamakmış.

Sonra Mekke'ye doğru yola çıktık. Ben bir deveye binmiştim. Oldukça acemilik çekiyordum. Çocukluğumda ayrıldığım için bu gibi hünerlerimi unutmuştum. Yanımdaki bakıcım bana durmadan, şöyle yap, böyle yap diye talimat veriyordu.

Cidde'nin düzlüğünü geçtik; Bahra'ya gece yarısı ulaştık. Bizi Kaşimîler'e ait büyük çadırlarda ağırladılar. Yorgunluktan gözlerim kapanıyordu; babamın, yemekten sonra Mekke'ye hareket edeceğiz sözüne bir hayli canım sıkıldı.

Çaresiz, gene yola koyulduk. Bu defa babam kurşunî bir katıra binmişti, benim yanımda gene Hamza vardı. Bütün gece yol aldık, güneş doğdu, yükseldi, öğleye doğru uzaktan Mekke göründü. Oh diye rahat bir soluk aldım.

Bizi emîrin kardeşi Şerîf Nasir, vali ve Hicaz kumandanı Müşir Kâzım Paşa, Mekke kadısı ve ulemâ karşıladı.

Yorgunluktan ayakta duracak halde olmadığım için hemen bizim tahsis edilen yere gittik, bir banyo alıp yattım.

TÂİF'TEKİ GÜNLERİM

Mekke'ye gelince eski arkadaşlarını bulmakta gecikmedim. Bazısını zorlukla hatırlayabildim. Tabiî bu arada aile büyüklerimin ve teyzem Zeyn ü'ş - Şeref'in elini öpmeyi de ihmal etmedim.

Mekke'ye gelişimizden üç gün sonraydı; Tâif'e gidip eski emîr Şerîf Ali bin Abdullah'ın Mekke'ye gelişinde ona refakat edecektim. Böylece kuzenim Şerif Cemil ve diğer kuzenlerimle bir sabah yola çıktık. Geceyi el-Karr'da geçirdik. Ertesi sabah, erkenden yola koyulduk, dağ yolunu tercih etmiştik, katırlarla seyahat ediyorduk.

Yol çok dik ve sarptı, bir hayli de bozuktu. Üç dört saat sonra güç belâ Al - Ma'sal'a varabildik, burada yeşillikler arasından buz gibi bir kaynak fışkırıyordu. Biraz dinlenip Al - Huda'ya yollandık. Al-Huda, dağın tepesinde büyükçe bir düzlüktü, meyve ağaçlarıyla doluydu. Buradaki Al - Huda, Kureyş ve Nammur kabileleri bizi sıcak bir ilgiyle karşıladı. Kasa-

Mekke'nin modern köşelerinden biri.

banın şeyhi bize konukseverlik gösterdi, kahvaltı sundu. Bu kahvaltı şöyledi: Sofraya büyük bir leğen içinde kalın kesilmiş ekmek dilimleri getiriliyor, sonra bir uşak elinde tulumla gelip, dilimlerin üzerine eritilmiş tereyağ gezdiriyor, daha sonra başka bir uşak gelip gene elindeki tulumdan sözülmüş balt, tereyağlı ekmeğin üstüne akıtıyor. Sonra sofraya peynirle soğuk et getirıliyordu. Böylece an'anevî kahvaltımızı yapıp konuştuk, sonra da yola koyulduk.

Tâif'e akşam ezanı okunurken girdik; doğruca emîrin sarayına gittik. Azıcık dinlendikten sonra bizi huzuruna çıkardılar. Emîr haremdeydi. Elini öptük, hâl ve hatırımızı sordu. Ben de:

— Efendim çok iyidirler, dedim. Bizi de size refakat etmemiz için gönderdiler.

Emîr biraz düşündü sonra:

— Sizinle yalnız konuşsak, dedi.

Bunun üzerine kuzenlerim odadan çıktılar. Emîr:

— Allah kısmet ederse yarın hareket ederiz, dedi. Yalnız bir şey sorayım. Düşünebilir misin, Abdullah, Istanbul'a gideceğim ve İttihad ve Terakki'nin kötü muamelesine maruz kalacağım Kendi nâzırlarına nasıl davranıyorlar görüyoruz.

— Bu, sizin takdirinize bağlı, diye cevap verdim. İster kuzeninizle anlaştıktan sonra burada kalırsınız. Ne de olsa burası sizin memleketiniz. İsterseniz, Mısır'a gider orada yaşarsınız. Ama size teminat verilmeden Istanbul'a gitmeyiniz.

— Buna bana temin eder misin? Öz dayının tahkir edilmesini ister misin?

— Şüphesiz ki hayır, dedim. Sizinle beraber olacağıma söz veririm.

MEKKE'YE DÖNÜŞ

Ertesi gün Mekke'ye doğru yola çıktık. Geceleyin Mekke'ye vardık. Babama özel bir haberciyle daha önceden dayımla konuştuklarımı iletmiştim. Babam bizi holde karşıladı, dayımla selâmlaştılar; sonra oturma salonuna geçtiler. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum, babam haber gönderip beni çağırmış, gittim.

— Bana dayın hasta demiştin, halbuki iyi görünüyor, dedi.

— Vücutça bir şeyi yok ama, ruhî bir bunalım içinde, diye cevap verdim.

Bu sıralar Kurban Bayramı'nın son günleri olduğundan hacılar, bütün İslâm ülkelerinden Mekke'ye akıyordu. Hıdîv Abbas Hilmi Paşa da hac için gelenler arasındaydı. Bunun için özel bir törenle da-

ha Hicaz'da karşılanmış, gerekli ihtimam gösterilmişti. Ne de olsa aramızda eski bir dostluk vardı.

Hac, İslâm âleminin en renkli bir bayramıdır. Burada eski dostluklar tazelenir, yeni dostluklar kurulur. O yıl hac için gelenlerin sayısı (deniz yoluyla) 137 binin üstündeydi.

Suriyeli hacılar arasında en önemli şahıs Abdurrahman el-Yûsuf idi. Abdurrahman Paşa'nın babası Said Paşa'ydı ve bir padişaha hizmet etmekle birlikte sonradan İttihad ve Terakki Fırkası'nın Suriye'deki lideri olmuştu.

Hac ziyareti bittikten sonra dayımla birlikte Şam'a kısa bir seyahat yaptık. Bizi Şam'da vali Nâzım Paşa karşıladı; bu arada Şam'ın ilerigelenleri de bizi yemeğe dâvet ettiler, hepsiyle dostâne görüştük. Sonra demiryolu ile Medine'ye döndük. Yolculuk üç gün sürdü, on gün de Medine'de kaldık. Burada, Harb kabilesine mensup bazı kişiler arasında çıkan ihtilâfları görüşüp hallettik. Mekke'ye dönüşümde, Istanbul'da bıraktığımız iki kardeşim Ali ve Faysal'la diğer akrabaların dönmüş olduğunu gördüm. Dayım, eski emir Ali de, Mısır'a gitmişti.

Hac bitmiş, bütün hacılar memleketlerine dönmüştü. O günlerde Istanbul'da olan büyük bir olay hepimizi hepecanlandırmıştı: 31 mart vak'asından sonra Mahmud Şevket Paşa kumandasındaki Hareket Ordusu'nun Istanbul'a yürümesi ve Sultan Hamid'in hal'i.

Şimdi azıcık o günlerin herkesi heyecanlandıran olayından bahsedeyim. Nisanın ilk haftasında Istanbul'da çıkan ayaklanma, Mahmud Şevket Paşa'nın Selânik'ten Başşehre yürümesiyle bastırılmış ve sükûn sağlanmıştı (13 nisan). Bundan az bir zaman sonra 27 nisanda da Sultan Abdülhamid hal'edildi, yerine Abdülmecid Han'ın oğlu Sultan Reşad tahta çıktı. Bu da İttihad ve Terakki Fırkası'nın padişah üzerindeki nüfuzunu arttırdı. O günlerde hemen herkes bu olaydan konuşuyordu.

YENİ HİCAZ VALİSİ

Istanbul'da kargaşalık bastırıldıktan ve Sultan Abdülhamid hal'edildikten sonra Hicaz'a Fuad Paşa yeni vali olarak gönderildi. Fuad Paşa, Istanbul'daki erkân-ı harbiye reisinin danışma heyetindeydi. Nasıl idare edileceğinden bile habersiz bir adamdı.

O günlerde durum zaten karışıktı, birçok ayaklanmalar oluyor, memleketine dönen hacılar yolda bazı kabilelerin tecavüzüne uğruyordu. Bunları bastırmak için sık sık kuvvet gönderir, nizamı temine çalışırdık. Hattâ bir çarpışmada ben de bacağımdan yaralanmıştım.

1910 yılının ilk baharında babam, bazı emirler ve birçok şerif ile beraber Necd'e gitti. Maksat, buradaki Hicaz kabilelerine ait işleri görmekti. Aslında iki rakibin,

Medine'den bir görüntü.

İbn Reşid ile İbni's - Suûd'un burada gözü vardı. Babamın yokluğunda ona ben vekâlet ediyordum. Babam seyahatteyken Emîr Said ibn Abdulrahman İbni's - Suûd Uteybe kabilelerinden haraç alırken yakalandı. Tabiî sonradan, yani babam geldikten sonra, İbnü's - Suûd memleketine döndü.

Bu arada şunu da hatırlatayım: Türkiye sadrâzamı İbrahim Hakkı Paşa kanalıyla İngiliz hükümeti bana bir haber göndermişti: Cuûd ibn Abdülaziz Suûd, babamın yardımıyla Necd emîri olan Abdülaziz ibni Abdürrahman'ı ta'ciz ediyormuş. Bundan dolayı babam böyle hareketlerden çekinmeliymiş. İsmail Hakkı Paşa: «Babana söyle, İngiltere ile başımızı derde sokmaktan sakınsın» diyordu.

SAVAŞ

Babamın emîrliği sırasındaki en önemli olaylardan biri de Abha kuşatmasıdır. Seyyid ül - İdrisî, Asir'in merkezi olan Abha'yı kuşatmış, padişah da babama Seyyid ül - İdrisî'nin kuvvetlerini söküp atarak merkezi kurtarması için buyurmuştu. Tam bu sırada İmam Yahyâ tarafından San'a şehri de muhasara edilmişti. Babam, Hicaz'daki kuvvetlerle Seyyid ül - İdrisî'nin üzerine yürüdü. Bu olay 1911 yılının mayısında oluyordu. Ben de o zamanlar Istanbul'da Mekke mebusu olarak bulunuyordum. Babam, Meclis-i Meb'usân'dan izin alarak gelmemi istemişti. İbrahim Hakkı Paşa bana karşı sempatik davranıyordu. Meclis-i Meb'usân Reisi Ali Rıza Bey ise hükümetin, babamın nüfuzuna daha çok güvenmesinden bir şey anlamıyordu. Hattâ bir aralık, «Hükümetin tek bir kişinin nüfuzundan kurtulacağı günler gelmeyecek mi?» diye sormuştu. Ben de padişaha mutî Araplar'ın daha uzun yıllar hizmet etmekten memnun olacağı karşılığını vermiştim.

Nihayet Mekke'ye doğru yola çıktım, ama yol üzerinde Mısır Hıdîv'i Abbas Hilmi Paşa ile kısa bir görüşme yaptım. Anladığıma göre Hıdîv Abbas Hilmi Paşa, el - İdrisî kuvvetlerine gizlice yardım ediyordu. Hıdîv:

— El - İdrisî kuvvetlerini bastırmaya mı geldiniz? dedi.

Ben, evet deyince Hıdîv:

— Şimdi oraları çok sıcaktır, dedi. Bu hareketinizi daha iyi bir mevsime tehir edemez misiniz?

— Kuvvetlerimiz doğudan ilerliyebilir, dedim. Hem gecikmemiz, Abha'nın düşmesine sebep olabilir. Bu yüzden bir an önce seferimizi tamamlamalıyız.

Mekke'ye döndüğüm zaman ortalık Cehennem gibi sıcaktı. Bizim kuvvetlerimiz 3 bin kişi kadardı. El - İdrisî'nin kumandanlarından biri olan İbn Kurşan'ın mevzilendiği Kuz Abu - el - 'Ir'a doğru hareket ettik. Benim görevim, yanıma aldığım 200 atlı, bin kadar develi ve topçu birlikleriyle beraber öncü olarak yürümemdi. Yanımda Emir Faysal da bulunuyordu.

Kunfuda'nın güneyindeki bölgeye varınca biraz dinlendik, burası yeşillik doluydu ve içecek iyi bir su vardı. Üç saat sonra tekrar yola koyulduk. Akşam üstüne doğru ormanlık bir bölgeye vardık. Hemen bir keşif kolu gönderip, ormanlık bölgede tarassut yaptırdım.

Az sonra keşif kolundan haber geldi. Ormanlık, birliklerle doluydu. Tam planımızı tasarlıyordum ki, develi birliklerde, batımızdaki denize doğru bir dağılma gördüm ve ormanlık bölgeden silâh sesleri gelmeye başladı. Hemen kumandamdaki Zeki Bey'e birinci alayla taarruz etmesini, ikinci alayı da ihtiyatta tutmasını emrettim.

ABHA'YI KURTARIYORUZ

Bizim taarruzumuz üzerine duşman geriledi, biz de birazcık toprak kazandık. Ama sol taraftan ikinci bir taarruzla karşılaştık, hemen İsmail Bey'in kumandasındaki ikinci alayın sol kanada gelmesini emrettim ama, İsmail Bey, durumu görecek durumda değildi, sol kanattan ise bir yaylım ateş geliyordu.

Üç çeyrek saat geçti, durumumuz hâlâ tehlikeliydi. Hemen develi birlikleri toplayıp bir karşı saldırıya geçtim. Süvariler de bana yardım ediyorlardı. Taarruzumuz başarılı oldu; düşman geriledi, böylece iki alayı da kurtarmış olduk. El - İdrisî kuvvetlerinin sağ kanadındaki komutanı İbn Keira öldürülmüş, düşman dağılmıştı. Ama El - İdrisî, kuvvetlerini toplayıp gece bir saldırıya geçebilirdi, nedense bu taarruzu yapmadı, belki de çok ağır zayiata uğramıştı.

Bu savaştan sonra birkaç çarpışma daha oldu. Sonunda eylül ayında Abha'yı kurtardık. Ne var ki, babamın Süleyman Paşa ile arası açılmıştı.

Sebep de, vali olan Suleyman Paşa'nın babamdan değil de, doğrudan doğruya Bâbıâlî'den emir alacağını söylemesiydi. Sonra Mustafa Naşaat Paşa ve Şerîf ile birlikte gelen askerî birliklere bizzat kendisi kumanda edeceğini söylemişti.

Bunun üzerine babam, Abha'dan ayrıldı.

(Devamı var)

Bir Kuyruklu Yıldız Geçti

60 yıldan beri görülen en büyük kuyruklu yıldız mart ve nisan ayında Türkiye'den takip edildi.

BUGÜN, 75 yaşından yukarı olanlar ve daha yaşlılar Halley kuyruklu yıldızını hatırlayacaktır. 1910 yılında görünen bu büyük kuyruklu yıldız, o zaman bütün dünyada panik denecek derecede büyük bir heyecan yaratmıştı. Bu heyecan bir bakıma busbütün haksız da değildi. Çünkü güneş sisteminin bir parçası olan Halley, dünyaya inanılmayacak derecede yaklaşmış, bazı ilim adamları, dünyanın kuyruklu yıldızla çarpışarak yok olacağını bile söylemişlerdi. Bu yüzden paniğe kapılanlar fazla olmuş, bunların arasında intihar edenlere bile rastlanmıştı.

Halley gerçekten ilim adamlarının tahmin ettiğine yakın derecede dünyaya yaklaşmış, bu yaklaşma sebebiyle bazı atmosfer bozukluklarına sebep olmuştu.

Ancak bazılarının beklediği çarpışma olmadı ve dünya Halley'ın kuyruğunun içinden geçtiği halde hiç bir zarar görmedi. Bilindiği gibi güneş sisteminin bir parçası olan ve güneşin etrafında bir elips çizerek dönen kuyruklu yıldızların son derecede uzun bir yörüngeleri vardır ve ekseriyetle bu dönüşlerini binlerce yılda tamamlarlar. Bilinen en kısa devirli kuyruklu yıldız devrini 3,5 yılda tamamlar. En uzununun bir devri de 1 000 000 yıldır. Güneş sisteminde binlerce kuyruklu yıldız olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunların pek çoğu görünmez.

Diğerlerine nazaran çok değişik bir gök cismi olan kuyruklu

Bennet kuyruklu yıldızının Ege Üniversitesi rasathanesinden çekilen bir fotoğrafı. Bu fotoğraf 26 mart tarihinde çekilmiştir. Fotoğraf çekildiği zaman kuyruklu yıldız dunyadan 83 milyon kilometre uzaktaydı.

yıld,zlar en eski zamanlardan beri insanların dikkatını çekmiş, zaman zaman hayranlık uyandırmış, dehşet verm ştir. Yine eskı çağlarda, gok cısımlerinin, insanların hattı hareketine genış olçüde tesir ettiğine inanıldığı için, kuyruklu yıldızlar bu bakımdan onemli b r yer tutmuş, birçok salgınların, kıtlıkların, harplerin, zelzelelerin gunahı bunlara yüklenmiştir. Bu hatalı duşüncelerin bir tek faydası olmuşsa, o da, tehlikeli sayılan bu gök cısımlerinin göründüğü zamanların, çok eski devırlerden berı kaydedılmiş olmasıdır. Meselâ Halley'in görünüş tarihlerini, Çin kaynaklarında 2.000 yıl öncesine kadar takıp etmek mümkundır Genel olarak kuyruklu yıldızlar hakkındakı bılgilerimiz ise M Ö 2300 yılına kadar çıkmaktadır. O zamandan beri insanlar tarafından gorulerek tespit edilen kuyruklu yıldızların sayısı 1964'tür

Bennett Kuyruklu Yıldızı

Mart sonu ve nisan başlarında saat 02 00 ı.â 04 00 aralarında, doğu tarafına bakanlar muhteşem bır kuyruklu yıldız gorerek hayretler ıçınde kaldılar. Hıçbır haber alma vasıtası böyle bir kuyruklu yıldızdan bahsetmemiştı. Bu bakımdan endışelenenler oldu. Bu kuyruklu yıldızın adı Bennett ıdı.

Bennett dunyaya 75 000 000 km. yaklaşmış, yani güneş ile dünya arasındaki mesafenin yarısına kadar gelmiştı. Bu andan sonra devrını tamamlamış olarak uzaklaşmava başladı. Gunden güne daha uzak, daha soluk görüntu. Mayısta tamamen kayboldu. Bennett, 1910'da gorunen Halley'den bu yana Turkıye semalarında çıplak gözle takip edılebilen en büyük kuyruklu yıldızdı. O. Y.

Bir gün bir subay karısı bana gelerek nehir kıyısında bir adamın birden fazla karısı olduğunu, hepsiyle aynı yerde oturduğunu ihbar etmişti. Araştırmalar sonunda bu adamın posta müdürü olduğunu ortaya çıkardık. Posta müdürü son derece güzel ve genç bir Hindli kadınla evliydi, yanındaki kadın ise çocuklarının dadısıydı. Subayın karısı onların yerleştiği bölgeyi satın almak için böyle bir yalan uydurmuştu. Bu hâdise kapanıp gittikten sonra, subay vefat etti, o zaman asıl kendisinin subayla nikâhlı olmadığı ortaya çıktı.

Keşmir mihracesi kriket oyunuyla Hindistan'da büyük bir ün yapmıştı. Onun kriket maçlarında kimse o yirmi sayıyı doldurmadan top atamazdı. Bir gün sohbetimiz sırasında mihrace hazretlerine onu hiç kriket oynarken göremediğimi söylemiştim. O da birkaç gün sonra, şehrin iki kilometre uzağındaki genel sahada oynayacağı bir maça davet etmişti. Ben de onunla beraber gidecek ve takımda yer alacaktım. O üç kazıktan ibaret olan top hedefinde yer almıştı, takımlar aralarında anlaşarak mihraceyi Wicket noktasına aldıklarına sonradan bin pişman olmuşlardı. Çünkü, vakti dolduğu halde mihrace, tam 25 dakika kadar Wicket noktasından ayrılmamış ve mızıkçılık etmişti. Oyundan sonra nazikâne bir şekilde ilerlemiş yaşına göre çok iyi kriket oynadığını ifade etmiştim. O zaman bana dönerek «Aslında gördüğünüz gibi bu oyundan hiç anlamıyorum ve üstelik beceremiyorum. Ama, beni seyredenler eğlendikleri için onları bu zevkten mahrum etmiyorum» demişti. Mihrace, kendisine dalkavukluk etmek isteyenlere bu fırsatı kriket oyununda verdiği için hayatından çok memnundu.

Mart ayının sonunda Haydarâbâd'a hükümet temsilcisi sekreteri tayin edildim. Nisan ayının ilk haftasında Keşmir'den ayrıldığım zaman Jhehelum vadisinin Murre kesiminde diz boyu kar vardı. Ben de Abbotabat'ta dolaşmak zorunda kaldım. Oysa Haydarâbâd'da ortalık güneşli pırıl pırıldı.

Beni istasyonda Binbaşı Prescott karşıladı. Haydarâbâd'ı güneşli, apaydınlık görünce sevinmiştim ama binbaşının şehirde veba salgını olduğunu söylemesi üzerine içim sıkıldı. Bir kötü haber de şuydu: hükumet temsilcisi fazla sıcaklar sebebiyle izin alıp Otocamund'a gitmiş.

Haydarâbâd, eski ile yeninin bir arada yaşadığı fevkalâde bir şehir. Birçoklarına göre şehir, XVIII. yüzyılda Türk imparatorluğundan ayrılıp muhtariyetini ilân eden Âsaf Şah tarafından kurulmuş. Halk,

Bir İngiliz İdarecisinin Hindistan Hâtıraları

Son Mihraceler: 3

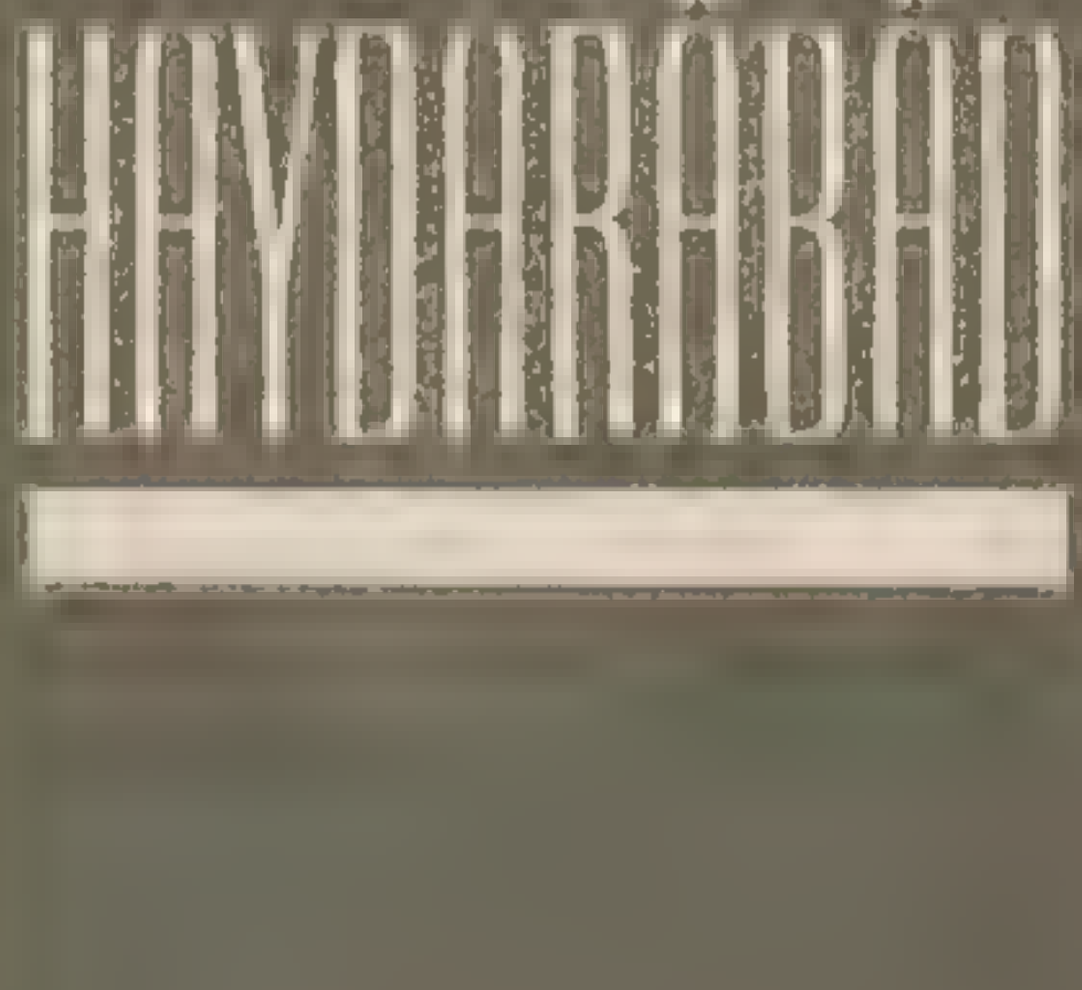

Yazan: Sir Arthur Cunningham

Türkçesi: Aydın Fitiz

Turk imparatorluğundan geldiğini unutmamış, hattâ atalarıyle iftihar bile ediyor. Nizam da bazı yüksek rütbeli memurlara ve asillere Türk unvanları veriyor. Zaten Avrupalılar, onları adlarından çok bu unvanlarıyla tanıyorlar.

Haydarâbâd'da, birçok güzel ve eski binalar var, şehrin orasına burasına dağılmış hep... Zengin ve asillerin de burada muhteşem sarayları var; bir de zenginlerin özel muhafızlar kullandıkları dikkatimi çekti. Sadece kadınlardan kurulu muhafızlar kullanan bir asil gördüm. Nizam'ın halası Bibî Vikarul Omra idi. Çok güzel bir sarayda yaşıyordu.

Şehre, Hadramut ve Maskat'tan gelmiş birçok Arap yerleşmiş, kimi tüccar, kimi devlet memuru olarak çalışıyor, Haydarâbâd'da kurulan Osmâniye Üniversitesi, burasını İslâm ilimlerinin merkezi hâline getirmişti, hattâ şehrin ileride dünyaca tanınmış bir İslâm ilimleri merkezi olacak gibi göründüğünü de söyleyebilirim.

Üniversitede Nevvâb Nizâmat Jung ve Sir Mehdi Yar Jung, Bayan Sarojini Naidu gibi şâir ve hocalar bulunuyor. Nevvâb Salar Jung'un çok nefis bir koleksiyonu vardı; Aga Haydar Hasan'ın koleksiyonunda da Türk ve İran eserleri yer almaktaydı.

Şehir devamlı gelişme hâlindeydi. Ben 1946 yılının sonunda oradan ayrılırken, Haydarâbâd'ın yanında ikinci bir Sekunderâbâd meydana gelmişti ki, nüfusu bir milyonun üstündeydi ve Hindistan'ın 3. veya 4. büyük şehri hâline gelmişti. Son yıllarda kalkınma teşkilâtı şehrin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bunu da geniş caddelerden geçerken görmek mümkün.

Şehrin doğu yakasında inşa edilen Osmâniye Üniversitesi, hemen dikkati çekici bir binaydı. Şehri kucaklayan bölgeler de çok güzel manzaraya sahipti, dimdik çıplak kayalar yükseliyor, aralarında büyük göller ve dereler dikkati çekiyordu.

Şehrin iklimi çok güzel, kuzey Hindistan'daki boğucu hava burada pek hissedilmiyor; en sıcak aylar nisan ve mayıs. Haziran gelince soğukla birlikte yağmurlar da başlar. Bu mevsim buranın belki de en güzel zamanıdır. Sekunderâbâd'ı Haydarâbâd'dan ayıran göllerinin birinde ((Hüseyinsagar'da) su sporları yapılır.

Sekunderâbât civarındaki İngiliz askerî üssü Haydarâbâd'ın kuzeyine doğru uzanmaktadır. Hattâ İngiliz imparatorluğunda en büyük olarak Sekunderâbâd'ı gösterebilirim. Gene de benim gibi genç biri için Haydarâbâd çok ilgi çekici bir yerdi.

HAYDARÂBÂD'DAN AYRILIYORUM

1919 yılında, genel valinin icra komitesinde eski hukuk uyelerinden Sir Alı İmam, nizam tarafından tayin edilmiş 8 kişilik bir icra konseyi teşkili için izin koparmış, konseyin de başkanı olmuştu. Konseyin görevi hükümeti kontrol etmekti. Yalnız nizamın bazı imtiyazları mahfuz kalıyordu.

Nizam, nazari olarak konseyin teşkiline izin vermişti ama, günlük idarede, konseye tevdi edilen işlere karışmaktan kendini pek alamıyor, hattâ konseyi kendi otoritesini tamamlayıcı bir organdan çok rakip göruyordu. Bu sebeple birkaç yıl, Nizam'ı, konseyin yetkisine alıştırmak gerekiyordu. Bu iş de en çok hükümet temsilcisinin omuzlarındaydı.

Hükümet temsilcisi bu bakımdan zaman zaman dostça bazı uyarmalarda bulunup, aradaki çekişmeyi gidermez yahut bu yolda bir yardımda bulunmazsa, çekişme uzayıp gider ve işler dururdu. Hem halk, eskiden beri, anlaşmazlık hâlinde hükümet temsilcisinin arabuluculuğuna alışmıştı; konsey de onun yardımı olmaksızın normal çalışamıyordu.

Zaten hükümet temsilcisi hem geleneklere uyarak, hem de konseyle Nizam arasındaki durum bakımından uzlaştırıcı bir rol oynamak zorundaydı. İşte Haydarâbâd'da, benim geldiğim zamanki siyasî ve idarî durum böyleydi.

Bu sıkıcı havadan kurtulmak için, karımla birlikte Madras, Madura ve Rameswaram yoluyla Seylan'a gittiğim zaman sevindim. Seylan'da bir ay kadar dinlendik; sonra Riviera'ya gidip iki ay da orada kaldık, oradan da İngiltere'ye döndük.

DELHİ VE SİMLA

1926 yılının temmuzunda tekrar Hindistan'a döndüm. Bu defa görevim dış ve iç politika şubelerindeydi. Bütün yaz ve sonbaharı, yeni kurulan bu şubenin işleriyle geçirdim. Noel'de Bijawar mihracesi beni Bundelkhand'da yapılacak bir av partisine dâvet etti. Hava çok soğuktu, çadırlarımızda bir hayli üşüdük. Gene de iyi vakit geçirdik diyebilirim; avcıların davul çalmaları, davul seslerine leoparların gelmesi eğlenceliydi.

O yaz askerî bir mesele beni pek meş-

Ceypur'daki bu muhteşem saray iki asır önce yapılmıştır ve Ceypur mihrâcesinin sarayının bir kısmını teşkil eder.

Parichi

Udaypur mihrâcesinin sarayının gölden görünüşu.

gul etti. Kurmaybaşkanı General Skeen, Nowgong'taki askerî üssü kapamak için bir emir yayınlamıştı. Oysa burası askerî bakımdan olduğu kadar, siyasî bakımdan da önemliydi. Üsteki tesislerin sökülmesi de bazı mahzurlar doğurabilirdi. Hemen ordu yetkilisiyle görüşüp, durumu soruşturdum, pek bir şey bilmediğini söyledi.

Bunun üzerine Sir William'a gidip durumu anlattım. Sir William meseleyi bilmiyormuş, tahkik edeceğini söyledi. Ben de:

— Nowgong'daki barakalar ve tesisler Hindistan'daki bütün tesislerimizden daha iyidir, bunların sökülmesi menfaatlerimize aykırı olabilir, dedim.

Sonra durum istediğimiz şekilde sonuçlandı. Üsteki askerler başka yere nakledildi ama, barakalar ve tesisler sökülmedi; oraya Kitchner Koleji taşındı. II. Dünya Savaşı'nda da buranın önemi daha iyi anlaşıldı.

MYSORE DEVLETİ

Bir ara Haydarâbâd'a uğradım. Sir William Barton'un enerjik yönetimi büyük değişiklikler meydana getirmişti. Nizam da İngilizler'in idareyi düzelttiklerini kabûl etmiş. İngilizler'le Hindliler arasındaki sosyal ilişki daha sıkı bir hâl almıştı.

Mayıs ayında Ootacamund'a kısa bir ziyaret yaptım, sonra da Mysore'daki hükümet temsilcisi sekreterliği görevime başlamak üzere Bangalore'a geldim. Mysore diyebilirim ki, Hindistan'ın en iyi teşkilâtlanmış bir devletidir. İlgi çekici bir tarihi vardı.

Mysore, Haydarâbâd'tan daha güneyde güzel bir yer. İklimi daha ılık, musonların tesiri daha fazla hissediliyor. Mysore'un batı tarfı oldukça dağlık, tabiî burası daha yağmurlu geçiyor. Düzlükler de oldukça ormanlık, burada daha çok Avrupalılar'a ait büyük çay ve kahve plantasyonları var. Başkent olan Bangalor, deniz seviyesinden 1.500 metre irtifada bir düzlük üstünde kurulmuş. Başkentin güneyi sık ormanlık. Ormanlarda kaplan ve fil varmış.

Mysore'un güney batısını Coorg denen, İngilizler'e ait bir bölge kaplıyor. Burası 1834 yılında İngilizler tarafından ilhak olunmuş. Coorg tepeli ve ormanlık bir yer. Birçok Avrupalı çay ve kahve üreticisi buraya gelip yerleşmiş. Bölgenin merkezi olan Mercara 2.000 metre yükseklikte, tatlı iklimi olan bir şehir.

Bangalor'a, hareketli bir sosyal hayatı

olan şehir; Hindistan'da en iyi ve ılık iklimi olan şehir de diyebilirim. Zaten burayı gördükten sonra, 1834 yılında devrin genel valisi olan Lord William Bentinck'ın neden burasını Hindistan imparatorluğunun merkezi yapmak istediğini anladım. Nedense bu fikir Londra'da pek revaç bulmamış.

Mysore'daki hükümet tesilcisi aynı zamanda Coorg'un da başkomiseri. Bu küçük eyaletin ufak bir mahallî meclisi var. Ne var ki, meclisin en faal üyeleri Coorglu olmayıp Madraslı avukatlardı ve saatlerce küçük meseleler için mecliste nutuk atarlardı.

Şunu da söyleyeyim ki, ne ben, ne de karım Bangalore'u Haydarâbâd kadar ilgi çekici bulmamıştık. Biçim bakımından daha Avrupalı idi ama pek çekici bir tarafı yoktu.

Yurdundan kovulmuş bir Nepalli prens burada bir dergi yayınlıyordu. Adı da Humanist

Derginin sahibi çeşitli mecmua ve gazetelerde yayınlanmış yazıları özetleyip dergisine alıyordu. Makaleler daha çok iyiniyet ve kardeşlik prensiplerini savunmaktaydı. Ne kadar dergi sattığını bilmiyorum ama, satışının pek ahım şahım olmadığını söyleyebilirim. Daha çok dergiyi parasız olarak devlet dairelerine ve yüksek memurlara yolluyordu.

Bir gün, prensin sekreteri beni görmeye geldi. Oturup konuştuk, lâf arasında sordum:

— Sizin prens acaba neden parasını böyle batak işlere yatırıyor?

Sekreter gülümsedi:

— Prens, sandığınız kadar saf bir insan değildir. Çok çapkındır, Avrupalı kadınlarla dostluk kurmak için dergiyi çıkarıyor. Böyle daha kolay oluyormuş...

Şu hâtıramı da anlatayım: Bir güzel tesadüfle, ünlü şâir Rabindranath Tagore'u tanıdım. Divanın evinde kalıyordu. Bahçedeki büyük ağacın altındaydı, Buda ve İbrânî peygamberinin heykeli arasında oturmuştu. Daha önceleri Tagore'un şiirlerini, hem Bengalce, hem de İngilizcesini okumuş, çok beğenmiştim. Nedense ilk gördüğüm zaman beni fazla etkilemedi. Azıcık poz takınan bir insanmış gibi geldi.

JAİPUR, BHRAPUR VE UDAYPUR

1919 yılının şubat ayıydı; Jaipur'a İngiltere hükümet temsilcisi tayin edildim. Jaipur şehri de Doğu'nun en canlı ve güzel şehirlerinden biriydi. Jaipur'daki hü-

Bu hâtıraların yazarı (sağda) bir av partisi sırasındaki dinlenme ânında.

Hindistan'a giden bir yabancıyı en fazla ilgilendiren fakir gösterilerinden biri: Yalan oynatma.

kümet temsilciliği çok güzel bir konaktı, büyük bir bahçesi vardı. Mıhrace, henüz çocuk olduğundan vesâyet altındaydı.

Jaipur'a geldiğim zaman, selefimin şehirden ayrılmasının bir ay kadar ertelenmiş olduğunu öğrendim. Bana da geçici olarak, sınır uzlaştırma memurluğu görevi verildi. Ben bu görevle, uzun zamandır çözümlenemiyen Jaipur - Bendi sınır uyuşmazlığını bir sonuca vardıracaktım.

Bir süre sonra dâvayı hallettim. Derken Kotah'a gitmem için emir geldi. Hemen o akşam yola çıktım. Kotah'a vardığımda kral naibi Lord ve lady Irwin'in de Kotah ve Bundi'ye bir ziyaret yapmakta olduklarını öğrendim. Bu, iyi bir tesadüftü işte. O gece şereflerine bir akşam yemeği düzenlenmişti, ben de orada bulundum.

Ertesi sabah tam banyodaydım ki, Maharao koşa koşa gelip:

— Efendi, diye haykırdı, bir leopar ormandan, halkın dolaştığı bahçeye inmiş, koşun da avlayın hayvanı

Zorzoruna giyinip fırladım.

Halk korkudan kaçmıştı; kısa ama oldukça heyecanlı bir takipten sonra hayvanı bir köşeye kıstırdık. Leopar şimdiye kadar gördüklerimden çok büyüktü, 2,5 metre falan boyundaydı. Neyse hayvanı vurmamız çok sürmedi.

Ertesi gün Bharatpur'a hareket ettim. Bharatpur mihracesi Delhi'de ölüm döşeğindeydi ve bizim hükümet yetkilisi de onun yanında bulunuyordu. Görevim, hükümet yetkilisi gelinceye kadar Bharatpur'daki işleri yürütmekti. Birkaç gün sonra Bharatpur mihracesi öldü, na'şını Bharatpur'a getirdiler, bir merasimle yaktılar.

(Devamı var)

SAVAŞ DESTANLARIMIZ

KUZEYDE Beyaz Deniz'den Azak Denizi'ne bir doğru hat çizelim, Rusluk, XIII. yüzyıla kadar bu hattın doğusuna geçememişti. Rus tarihçisi Hudekof, 1923 yılında yayınladığı «Kazan Hanlığı Tarihine Dair Tasvirler» adlı eserinde, Rus vahşeti ve Türk imhasını şöyle anlatır:

«Ele geçirilen Kazan'ın Türk halkını müthiş surette kırmak, Rus tarihinin en ağır sayfalarını teşkil eder. Hristos dostu savaşçıların Kazanlılar'a karşı yapılan «Haçlı Seferi», işte su gibi hesapsız insanı kırmak suretiyle bir mezbaha hâline gelmiştir. Kıyılan canlar, dökülen kanlar, çekilen felâketlerden başka, 2 kasım günü birçok nesiller tarafından toplanmış maddî zenginliklerin, medenî, hayatî kıymetlerin berbat edilmesini de mucib olmuştur. Bunlar muhafaza edildiği yerlerden amansızca çıkarılıp kırılmış, bozulmuş ve yok edilmiştir. Epeyce bir ustalık ve sanatın mahsulü olan pahalı şeyler, kuyumculuk eserleri, kumaşlar, bütün kıymetler yokedilmiş, yağmadan sonra da tahrip edilmek felâketine uğramışlardır. Bu tahrip cünbüşü esnasında ne kadar medenî kıymetler, kitaplar, yazmalar, ne sanat eserleri kayboldu bilmiyoruz.»

İşte Ruslar, 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı böyle kaldırdılar. Son nesil bilmez, fakat bizim yirmi, otuz yıl öncesine kadar her ev, her köy ve bucağımızda bir Rus savaşında verilmiş şehidimiz vardı. 250 yıla varan Türk - Rus savaşları içinde on üç defa karşılaşmıştık.

Ruslar'da bir devlet olma hüviyeti, Kazan'ın IV. İvan'ın tâbilikten hâkimliğe geçmesi ile başlar. Etrafında yaşıyan milletler başka din ve mezheplere bağlı olduklarından bütün Ortodoks prenslikleri birleştirerek bir Rusluk şuurunun uyandırılması Müthiş İvan adlı bu müstebit hükümdar tarafından olmuştur.

Bu teori, rahip Filoyef tarafından işlenerek III. Vasili'ye yazılı olarak şöyle sunulmuştu: «Evvelce dünya hâkimiyetinin merkezi Roma'ydı. Sonra Yeni Roma olarak Istanbul merkez oldu. Her iki Roma da bugün elden çıkmıştır. Halbuki üçüncü Roma olan Moskova, ayaktadır ve daima ayakta kalacaktır. O da Hıristiyanlık'taki mukaddes üçlük hükmünce dördüncü bir Roma olmıyacaktır. Şu halde, Moskova, dünya hâkimiyetinin yeni mer-

kezidir. Böylece Moskova hükümdarları Bizans imparatorlarının halefleri ve Ortodoksluğun en yüksek koruyucusudurlar. Ortodoksluk, yegâne doğru din ve görüş olmakla Moskova, yeryüzündeki doğruluğun ve hâkimiyetin merkezidir.»

Bu formül ile Rus çarlarına dünyaya hâkim olma arzu ve emelleri aşılanmış oluyordu. Moskova Rusyası'nın, Bizans'ın halefi ve vârisi görüşü ortaya atılınca, Rusya'ya güney yönünde bir hedef gösterilmiş oluyordu.

MOSKOF VE TÜRKLÜK

Evliyâ Çelebî XVII. yüzyılda Ruslar için şöyle der:

Ruslar, devletlerine nizam verecek olurlarsa, ona hiç bir devlet dayanamayıp bütün Kazaklar'ı ve Lehliler'i istilâ eder. Eğer fırsat bulur da Tuna yalılarına inerlerse, Âl-i Osmân devletine artık rahat kalmaz, maazallah Kırım'ı da ele geçirir. Ruslar'dan devlete çok büyük zarar geleceğini cezmediyoruz. Ruslar, Hazer denizine yetiştiler, Maveraün - nehr'e kadar aktılar. Kalmuklar'a karşı Rus kralının birkaç yüz bin asker topladığı görülmüştür. Hemen Cenâb-ı Hak, devletimizi ikaz eyliye.

III. İvan, vaktiyle II. Sultan Bâyezid'e yazdığı mektupta şöyle demekteydi:

Hür ve Büyük Sultan, Türkistan hükümdarlarının Padişahı, Karaların ve Denizlerin Hâkimi Sultan Bâyezid Han Hazretleri'ne:

Biz «İvan» ki, Tanrı'nın lutfiyle Rusya'nın yegâne hâkimiyiz, doğu - kuzey taraflarında geniş ülkemiz vardır. Yüce varlığınıza şunu arza lüzum görüyoruz ki, yekdiğerimizi tebrik için henüz karşılıklı sefirler gönderemedik. Fakat Rus tüccarları sizin memleketlere gidip gelmişler .

Buna rağmen, 1461 - 1462'de Rus savaşları başlamış, bunu 1914'e kadar on üç savaş takip etmiştir. Bu savaşların yankıları halk destanları halinde aşağıda görülecektir.

Ulviye İhsan

YAHNİLER SAVAŞI DESTANI (1)

Meded Allah meded sen imdâd eyle
Kavga koptu verdi mahşerden nişan
Gene yaman oldu hâli Yahni'nin
Delindi, deşildi beli Yahni'nin

Kâfir el çekmiyor cenge girişti
Şanlı asker aslan gibi vuruştu
Yahni'yi sardılar, Kazak yetişti
Kızıl kan, leş oldu yolu Yahşi'nin

Sanki susuz idi cihan içinde
Hagos oldu başı duman içinde
Menemşe, sümbülü alkan içinde
N'oldu bilinmez dalı Yahni'nin

Bir tek umut kaldı Kapdan - paşa'ya
Bir topla kâfiri yere düşüre
Mert oğlu mert eri binler yaşa
Tepekale oldu sanı Yahni'nin

Gemisi tufanda yürür maşallah
Gerçek kaptanmış şüphe yok vallah
Gaziler serden olur inşaallah
Altetti Moskof'u yalı Yahni'nin

ZİVİN ZAFERİ NEŞİDESİ (2)

Mekr-ü hile vermedi bâr
Düşman hâli feryad-ü zâr
Oldu Zivin düzü mezar

Tuttu yolu düz Revân'a
Moskof kaçar yana yana

Ordu gelir dağlar aşa
Artırdın ey Muhtar Paşa
Osmanlılar şânın koşa
Binler yaşa binler yaşa

El uzatan nazlı yurda
Moskof geber sen de burda
Hep mahvolur bu uğurda
Bir dahi göz dik de görem
Moskova'ya kadar sürem

Dedi şanlı ordu, yaşa
Artırdı Kurt Hakkı Paşa
Osmanlılar şânın koşa
Binler yaşa binler yaşa

Kars şehitler yatağıdır
Lâçin, doğan durağıdır

---

(1) Kars dolaylarındaki köylerden derlenen bu destanın yazarı bilinmemektedir.

Ahmed Muhtar Paşa'nın Zivin Savaşı'nı kazanması üzerine orduda bulunan Sarı Hakkı Efendi, Zivin Zaferi adlı destanı yazmıştır. Bu şiir bestelenerek yıllarca ordu tarafından söylenmiştir.

(2) Bu destan Kars'ta bir halk şâirinden derlenmişti. Aynı destanın 1948 yılı 17 nisanında Kars gazetesinde de yayınlandığı görüldü.

Ruslar tarafından 1877 - 78 savaşında tahrip edilen Kars'ta, bir sokak.

Gazilerin ocağıdır
Yaşatır mı kargaları
Kırdı hemen gür küffarı

Yurdu aldı baştan başa
Artırdın ey Muhtar Paşa
Osmanlılar şânın koşa
Binler yaşa binler yaşa

Halı - yazı, er meydanı
Osmanlılar aldı şânı
Zivin'de gör kahramanı
Moskof bozgun üzgün kaçar
Loris - Melkof oldu nâçar

Gene cihan kaldı şaşa
Artırdı Kurt Hakkı Paşa
Osmanlılar şânın koşa
Binler yaşa binler yaşa

Hakkı dedi doğru sözü
Geri döndü Rus'un yüzü
Düşmanın kör olsun gözü
Aleksan'a gitti haber
Eder mi bir daha sefer

Kâfir koçar dağa taşa
Artırdı çift vezir paşa
Muhtar Paşa, Hakkı Paşa
Binler yaşa binler yaşa

Kâtip Sarı Hakkı Efendi

ALACADAĞ SAVAŞI DESTANI

Kars ovalarına Moskof yürüdü
Üç koldan da Kars'a doğru sürüdü
Şanlı askerimiz karşı yürüdü
Bilmezler ki burda yatar Hırkanî

Zivin zaferini neyledin nettin
Gene Âl-i Osmân'ın şânın unuttun
Soluğu almadan Tiflis'i tuttun
Gelmez mi üstüne âteş-i fânî

Çok perişân oldu köylerin hâli
Çoğusu kaçmaya bulmaz mecâli
Gökten gülle yağar yağmur misâli
Koçağı yaylada tutmuş mekânı

Çok zorlu başladı ateş oyunu
Köyleri kırarak tutar toyunu
Kâfirler gösterir alçak soyunu
Feryatları tuttu çarh-ü devrânı

Yahnılar'da mürvet kaldı koçlara
Bir yolunma düştü sırma saçlara
Ordular yayıldı düz yamaçlara
Âh-ü figan sardı arş-âsumânı

Elele verdiler İslâm kardeşler
Bir azim cenk olup kesildi başlar
Al kana boyandı dağ ile taşlar
Mevlâm esirgeye sabî sübyânı

Top tüfenk sesini kimse seçemez
Al kan akar sular, hayvan içemez
Halef oğlu düzün kuş da geçemez
Mülk-i İslâm bugün buldu viranı

Bugün kıyâmetler koptu sanasın
Melekler semâda kılar duâsın
Yitirmiş bulamaz kuzu anasın
Encâmın hayrede yâr-ı subhânî

Bire bine bedel koçlar dövüştü
Kâfirin sürüsü hayli ürküştü
Din vatan uğruna aslanlar dövüştü
Lâkin çok sürmedi bu mihri - bânî

Tekbir âvâzından durdu felekler
Arş-ı muallâya erdi dilekler
Şehidi ta'zime geldi melekler
Hurî gılmân oldu şehid yârânı

Şehitler şüphesiz erdi cenâna
Gaffar bağışlaya sizi sübyâna
Gaziler de ister vara Rıdvâna
Cümleniz buldunuz gevher-i kânî

Kimi gazi düşman safların yarar
Kimi yoldaşının yarasını sarar
Kimi kardaşının cesedin arar
Çok müşkil buluna derdin dermânı

Kimi der serdara gelin söyliyek
Çoğu der ki sabî sübyân neyliyek
Ataşta kalmayıp hicret eyliyek
Gene karşı durak merd-i merdânî

Aman Ya Râb ne çok senger bağlaşır
Al kanlar sel olmuş gürgür çağlaşır
Gökte melek yerde insan ağlaşır
Bârî ferman buyur kestir tufanı

Bir son vere Mevlâm feryada âha
Canından geçenler varır felâha
Sarıldı tutarı olan silâha
Nasib eyle bize bari Yezdân'ı

Dayanın babalar Çamlıbel gider
Yavru göz yaşından kanlı sel gider
Ağlayın analar nazlı el gider
Atar oku bizden kazâ kemânı

Küffârın zulüm ancak kârları
Zerşat, Göle, Çıldır, Tahtı erleri
Arşa erdirdiler âh-ü zârları
Anın için dağlarda ezer düşmanı

Lâle, menevşenin rengi solmadan
Hiç kimse küffâra ateş salmadan
Has bağ, bahçelerin bârı olmadan
Virâna çevirdi şen Kağızman'ı

Nazlı Ardıhan da kanlı yaş ağlar
Ehl-i İslâm olan yüreğin dağlar
Mescid, medresesi karalar bağlar
Âh-ü zâra kaldı gül gülistanı

Mevlâm ayân durur sana derdimiz
İfritle ceng eyler aslan ordumuz
Küfre nasib kılma civan yurdumuz
Bârî bize verme dağı hicrânı

Sefil âşık döker kanlı yaşını
Mahşerde yitirmiş yan yoldaşını
Taştan taşa döğer dertli başını
İslâm darda yetir rahîm Rahmân'ı

Âşık Ceyhûnî

KARS KAL'ASI

Çok öyle yan bakma Moskof sen ona
Zafer nişanıdır Kars'ın kal'ası
Nice bin düşmana bozgun salmıştır
Osmanlı şânıdır Kars'ın kal'ası

Onu kuran usta çok güzel kurmuş
Bütün ülkelere kanadın germiş
Her gelen belâya göğsünü vermiş
Yurdun kalkanıdır Kars'ın kal'ası

Seherde tez alır doğan güneşi
Dünyada bulunmaz anın bir eşi
Gülle top kâr etmez tulûattır döşü
Kal'alar hânıdır Kars'ın kal'ası

Nice düvellere nazargâh olmuş
Metâ-ı zafere bazargâh olmuş
Düşmana bu yerler güzergâh olmuş
Gaziler kânıdır gazî kal'ası

Baykuş yaşayamaz viran değildir
Bülbüllü bağları yaban değildir
Kargalar kalacak mekân değildir
Lâçin vatanıdır Kars'ın kal'ası

Kars'a her göz koyan perişan oldu
El'amana gelüp kör pişman oldu
Buna şahit isbat bir cihan oldu
Kendisin tanıdır Kars'ın kal'ası

Hınzır git viranın ol öz ağında
Koç yiğitler yatar yurdun bağında
Baş ile can feda eyler uğrunda
Eller sultanıdır Kars'ın kal'ası

Bahrî her dem söyler vasf-i vatandan
Bünyâdına fermân gelmiş Sultan'dan
Şenlenip âbâdân olur her yandan
Dünya cinânıdır Kars'ın kal'ası

Karslı Bahrî

Hitler Nasıl İktidara Geldi: 3

Taçsız İmparator Hitler

Yazan: Alan Bullock
Türkçesi: Özaydın Dokur

HİTLER başbakanlığa geldikten sonra Nazi propagandası bu olayın kaçınılmaz olduğu fikrini işlemiştir. Hitler'in iktidara gelişi, yeniden doğmakta olan büyük bir milletin ayaklanmasıdır. Hitler, serbest seçimlerle hiç bir zaman % 37'den fazla oy alamamış, hattâ 1932 kasımında yapılan seçimlerde 2 milyona yakın oy kaybetmiştir. Geri kalan % 67 oy dağılmasa ve muhalefet tek cephede toplansaydı, Hitler, serbest seçimle iktidara gelemezdi. Zaten olaylar, Hitler'in kulis entrikalarıyla başbakanlığa getirildiğini göstermiştir.

Bazı Nazi ilerigelenlerinin iddia ettiği gibi Hitler'i başbakanlığa tayin eden Hindenburg da değildir; Cumhurbaşkanına telkinler yapılarak, bundan sonra Hitler ve partisinin çoğunlukla iktidara geleceği fikri üzerine Hindenburg onu başbakan tayin etmiştir. Hitler'in 247 milletvekilliğine Merkez Partisi'nin 70 sandalyesi de katılınca rahatça çalışan bir koalisyon sağlanabiliyordu.

İlk kurulan Hitler hükümetinin belli başlı bakanları şunlardı: Dışişleri Bakanı, Muhafazakâr von Neurath, Millî Savunma Bakanı General von Blomberg, Çalışma Bakanı Seldte, bunun dışında İçişleri Bakanı Frick ve Devlet Bakanı Göring Nazi Partisi'ndendi.

Hitler, 30 ocak pazartesi günü, saat beşte büyük bir tantanayla ilk kabine toplantısını yaptı. Ortam her iki partinin anlaşması için uygun değildi. Toplantı çok tartışmalı geçti. Hitler, Merkez Partisi'ne bir hayli sert çıkış yapıp istediği kanunların çıkmaması hâlinde, yeni seçimlere gideceğini imâ etti. Ertesi gün, Merkez Partisi başkanı Monsenyör Kaas ile konuşup durumu ona da anlattı.

Monsenyör Kaas, hükümet ve meclisin çalışabileceği kanaatindeydi, «Kanunlara riayet edildiği takdirde, hükümetin görevini yapacağına inanıyorum» dedi. Oysa Hitler, kararını çoktan vermişti bile, meclisi feshedeh kararnameyi Hindenburg'a imzalattı. Hindenburg daha sonra von Papen'e «Meclisin teşkilinden, hiç bir iş çıkmayacağı meydandaydı» demiştir.

Seçimlerin yenilenmesi kararına en çok Merkez Partisi itiraz etti. Bir, iki sokak çatışması olduysa da, sonuç değişmedi, partiler, bir yıl içinde beşinci defa seçim mücadelesine koyuldular. Goebels, daha sonra hâtıralarında şöyle yazmıştır: «Artık, yanılmıyacağız. Sonuç az çok bellidir. Devletin bütün vasıtaları ve kuvvetleri elimizdedir. Radyo, basın bize hizmet edecekler. Propaganda sanatının bütün araçlarına sahibiz. Hem bu defa paramız da var.»

NAZİLER ÇOĞUNLUĞU SAĞLIYOR

Hitler, zamanın geldiğini çok iyi biliyordu. Göring'in aracılığıyla düzenlenen bir toplantıda Krupp von Bohlen, Voegler, Schnitzler, Basch, Walter Funk ve Dr. Schacht gibi ilerigelen sanayici ve maliyecilere hitap ederek, «Şimdi son defa seçimlere gidiyoruz. Sonuç ne olursa olsun, bundan dönmeyeceğiz. Şöyle yahut böyle, seçimler kesin bir şekilde sonuçlanmazsa, başka vasıtaların kullanılması mümkündür» dedi. Hitler'in konuşması, Alman iş çevreleri üzerinde müsbet bir etki yapmıştı, hemen Nazi Partisi'nin seçim masrafları için 3 milyon mark toplayıp partiye verdiler.

Hitler ve Goebbels'in seçim propagandası için hangi metodları kullandığını uzun uzun anlatmak yersiz olur. 100 bine yaklaşan SS ve SA teşkilâtıyla, devletin her türlü vasıtasını kullandılar, eskiden beri kullandıkları yolları tatbik ettiler. İyi planlanmış bir seçim kampanyası böylece başlamış oldu.

Göring 22 şubat günü, 50 bin kişilik bir yardımcı polis kuvvetinin kurulması için karar yayınladı. Bu 50 bin kişilik polis kuvvetine 25 bin SA ve 15 bin SS alındı. Yani kahverengi gömlekliler kollarına birer beyaz pazubent takıp devletin güvenlik kuvvetlerini temsil etmiş oldular.

Bundan sonraki olaylar çok ilgi çekicidir. Hitler'in başbakanlığa gelişinin ertesi günü, Goebbels, günlüğüne şöyle bir not düşmüştür: «Liderle konuşup, komünistlere karşı alınacak tedbirleri görüştük. Yalnız bugün için doğrudan harekete geçemeyiz. Zamanı gelince vuracağız». Bundan bir ay kadar sonra olaylar başladı. 24 şubat günü polis, Berlin'de, Karl Liebknecht, Haus'taki komünist partisi merkezini bastı ve komünistlerin ihtilâl hazırlığı içinde bulunduğunu bildirdi ama ele geçirdiği belgeleri açıklamadı. Bu arada gizli polisin, ihtilâl hazırlayanları şiddetle takip ettiği ifade edildi. Tam o günlerdeydi, 27 şubat gecesi, Reichstag binası esrarengiz bir şekilde yanıverdi.

Polis, daha yangının külleri bile soğumadan, geniş tutuklama hareketine girişerek, Holandalı komünist van der Lubbe, Dimitroff ve diğer liderleri yakaladı. Yargılama Leipzig'de yapıldı. Ne var ki, savcının iddianamesi çok zayıf ve sağlam hukukî dayanaklardan mahrumdu. Duruşma komünist liderlerin beraati ve van der Lubbe'nin ölüm cezasına çarptırılmasıyle sonuçlandı. Van der Lubbe idam edildi.

Bu olaydan birkaç gün sonraydı. Hitler, cumhurbaşkanına «Halk ve devletin korunmasına matuf tedbirler» adı altında bir kararnâme imzalatarak bazı suçların cezalarını ağırlaştırdı. Bu arada da seçim kampanyası bütün hızıyla devam ediyordu.

Hitler, 4 mart cumartesi günü, Königsberg'de bir konuşma yaparak şöyle dedi: «Bizim programımızı açıklamamızı istiyorlar. Onlara şunu söyliyeyim: Siz yalanla işe başladınız, bizse doğruyla işe başlıyoruz. Alman milleti kendi gücü, kendi sanayii, kendi cesaretiyle istikbalini kuracağına inanmaktadır. Bir daha haykıralım: Alman milleti, başını dik tut ve iftiharla hür olacağına inan».

Seçimlerden alınan sonuç şuydu: Hitler, 39.343.300 oydan 17.277.200 oy (% 43.9) aldı. Merkez Partisi, 4.424.900, Sosyal Demokratlar 7.181.600, Komünistler 4.848.100 sağladı.

SEÇİM SONRASI

Hitler, 647 kişilik mecliste çoğunluğu elde etmişti, hükümetin başıydı ve SA ile SS teşkilâtları gibi büyük bir güce sahipti. «Bir hedefe yönelmiş millet» programıyla, kamu idare ve müesseselerini ve federe meclisleri Nazi Partisi'nin hâkimiyeti altına almak için gerekli vasıtalar elindeydi. 31 mart 1933'te bir kanunla federe meclisler feshedildi. Bu kanuna göre yeni müesseseler, seçimle değil de, son seçimde alınan oy nisbetinde teşekkül edecekti.

Bundan bir hafta sonra Hitler, geniş yetkileri olan valiler tayin etti. Valilerin hepsi de Nazi Partisi'ndendi ve işe başlar başlamaz, idare hiyerarşisindeki bütün memurları değiştirip, yerlerine kendi adamlarını tayin ettiler.

Hitler'in iktidara gelişinin yıldönümünde, 30 ocak 1934'te durum şöyleydi: Federe devlet meclisleri feshedilmiş, eyaletler merkezî hükümete sıkı sıkıya bağlanmış, devletin teşkilâtının yeniden tanzimini öngören 30 ocak 1934 tarihli kanun çıkartılarak, Weimar anayasası —ki federal bir anayasadır— işlemez hâle getirilmişti. Merkezî hükümetin otoritesini güçlendirdikten sonra, el atılacak ikinci büyük teşkilât sendikalardı. Hitler, sendikaları da dize getirmek için, nisan ve mayıs aylarında harekete geçti.

Alman sendikaları Sosyal Demokrat Parti'nin en büyük dayanağıydı. Şimdiye kadar hiç bir Alman hükümeti sendikalara el atmak cesaretini göstermemişti. SA ve SS'lerden teşkilâta bir fırtına hızıyla çeşitli merkezlerdeki sendika merkezlerine baskın yaparak, ne buldularsa yağmaladılar, yöneticileri dövdüler. Yal-

1933 yılında, bir gece, Reichstag esrarengiz şekilde yandı. Resim, yangından bir ânı gösteriyor.

nız bu hareketler büyük tepki yarattığından, Naziler durumu örtmek için 1 mayısı, millî bir tatil günü olarak kabûl ettiler ve işçilerin Berlin'de yaptığı geçit resminde Hitler konuştu. Ertesi gün de bütün sendika merkezleri SS'ler tarafından işgal ediliverdi. Bu olay üzerine Goebbels'in hâtıralarına düştüğü not ilgi çekicidir: «Sendikaları ele geçirdikten sonra, öbür parti ve teşekküller elimizde sayılır artık... Bir yıl geçmeden de, bütün Almanya'ya hâkim olacağız.»

Öbür parti ve teşekküller dediği Sosyal Demokrat Partisi ile Komünist Partisi'ydi. Çok geçmeden bunlar da ele geçirildi. 10 mayısta Sosyal Demokrat Parti'nin menkul ve gayrımenkul mallarına el kondu, partinin çıkardığı gazete kapatıldı. Liderlerden Otto Wels, Prag'a kaçtı, orada bir teşkilât kurdu, Karl Severing ise kayıplara karıştı. Her ne kadar 19 haziranda Berlin'de 4 kişilik bir komite seçildiyse de, bunun hiç bir hareket gücü yoktu, zaten İçişleri Bakanı Frick 3 yıl sonra partiyi, «devlete ve millete düşman» gerekçesiyle kapattı.

Komünist Partisi de bu operasyondan kurtulamadı. O da Reichstag yangınından sonra hareket edemez hâle gelmiş, ancak bazı sebeplerle seçimlere katılmasına müsamaha edilmişti. 26 mayısta Hitler ve Frick bir kararname yayınlayarak partinin mallarını müsadere ettiler.

Diğer partilerin susturulmasıysa o kadar güç olmadı. Bavyera Halk Partisi'nin yöneticileri tutuklandı, şubeleri işgal edildi. Parti 4 temmuzda feshedildi. Bir gün sonra 5 temmuzda da Merkez Partisi feshedildi. Demokratlar'la Halk Partisi'yse Naziler'in gölgesinden başka bir varlık gösteremiyorlardı.

14 temmuz tarihli resmî gazetede şunları okudular:

Hükümet aşağıdaki kanunu kabul etmiştir:

Madde 1 — Bugünden itibaren Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, memleketin tek siyasî partisidir.

Madde 2 — Başka bir partiye girenler veya başka bir parti kuranlar 3 yıla kadar ağır hapis cezasına çarptırılacaktır.

Başbakan İçişleri Bakanı Adalet Bakanı
A. Hitler Frick Dr. Gürtner

KANLI TEMİZLİK BAŞLIYOR

Hitler'in hareketlerini büyük dikkatle izleyenlerden biri de Röhm'dür. En az Hitler kadar ihtiraslı ve iktidar ateşiyle tutuşan Röhm, 3 milyona yakın eğitimli ve silâhlı SA teşkilâtının tek hâkimiydi. SA örgütünü de yeni Almanya'nın askerî kuv-

Bir zamanlar Ankara Büyükelçiliği'nde bulunan Franz von Papen (yukarıda), Alman birlikleri Ren bölgesini işgal ediyorlar (sağda).

veti olarak görüyordu. Halbuki Hitler'in tasavvurları bambaşkadır. İktidara gelinceye kadar kullandığı SA ve SS teşkilâtına artık lüzum yoktur. Siyasî iktidar elindedir.

1934 yılının 11 nisanında Hitler, Deutschland kruvazöründe komutanlarla bir görüşme yaptı. Görüşme, deniz manevraları vesilesiyle olmuştu. Savunma Bakanı von Blomberg, ordu komutanı General Freiherr von Fritsch, ve deniz kuvvetleri komutanı Amiral Raeder katıldılar. Hitler onlara, SA teşkilâtında bir azaltma yapacağını vaadetti.

Haber Röhm üzerinde bir bomba etkisi yaptı. Röhm'ün parti ve orduda birçok düşmanı vardı. Hindenburg'un generalliğe terfi ettirdiği Göring de bunlardan biriydi. 1 nisan günü ansızın Bavyera polis şefi ve Kara - gömlekliler'in başı olan Himmler, Prusya gestapo şefliğine getirildi. Himler, arkadaşı Reinhard Heydrich ile birlikte ülkede büyük bir polis teşkilâtı kurmuştu. Göring, perde arkasında, Himmler'e direktif veriyor, SA'larda dağıtma hazırlıkları yapıyordu.

Haziran başında bir gün, Hitler, Röhm'ü makamına çağırıp tam beş saat görüştü. Buna sebep de, bir hafta kadar önce, Röhm'un bir darbe yapacağı ihbarıydı. Röhm ile konuşup, bunun doğruluk derecesini anlamaya çalışacaktı.

Konuşmadan pek bir sonuç çıkmadı. Çünkü hemen sonra Himmler gelip, gizli haber kaynaklarına göre, Röhm'ün darbe yapacağına dair elinde delil olduğunu söylemişti. Hitler'in bu delillere ne derece inandığı bilinemez ama, haziran ayında Berlin'de havanın çok gergin olduğu her an bir hareketin başlayacağı hissediliyordu.

Brüning ile von Schleicher'e dostları hayatlarının tehlikede olduğunu söyleyerek kaçmalarını tavsiye ettiler. Brüning bu tavsiyeye uyup hemen İsviçre'ye gitti, Schleicher ise kulak asmadı.

Yalnız şu bir gerçektir; haziranın son haftasında Hitler'in kafasında nelerin dolaştığı pek anlaşılamamıştır. Görünüş, Göring ile Himmler'in rakiplerini tasfiye etmek için böyle bir kanlı harekete giriştikleridir. 25 haziranda, ordu komutanı bir emirle, birliklerde izinleri kaldırdı ve alarma getirdi. Haziranın 28'inde de Alman Subayları Birliği, Röhm'ü birlikten ihraç etti. Kaçınılmaz akıbet yaklaşıyordu artık. Bir gün sonra 29 haziranda da von Blomberg imzasıyla Völkischer Beobachter gazetesinde bir yazı çıktı. Bu yazıda, Alman ordusunun Hitler'in ardında olduğu ifade ediliyordu.

Hareket o gece başladı. Tepeden tırnağa silâhlı polis komandolarıyla SS'ler, hasta olan Röhm'ün dinlendiği evi, bir

panter sessizliğiyle sardılar. Röhm, hafta sonunda yapılacak SA konferansına hazırlanıyordu. Plandan o kadar habersizdi ki, muhafızlarını yanına almamış, Münih'te bırakmıştı. Bu tedbirsizliğini de hayatıyle ödedi. Röhm ile yakın adamlarından Heins uyuyorlardı. Kahverengi gömlekliler, kapıyı kırıp odaya girdiler, uyku sersemliği içinde olan Röhm ile arkadaşını sürükleyerek götürdüler. Bir ihtimale göre, Heins, sokağa kadar sürüklenmiş ve orada tabanca kurşunlarıyle delik deşik edilmiştir.

O sıralarda Münih'teki Stadelheim hapishanesinde 800 kadar SS, müfrezesi hazır bekliyordu. Ne tesadüftür ki burası başarısız Münih darbesinden sonra kısa bir süre Röhm'ün tutuklu kaldığı hapishanedir. Gene bir iddiaya göre, Hitler, Röhm'ün kapatıldığı hücreye bir tabanca bırakılmasını emretmiştir. Daha sonraki yıllarda yapılan Nurenberg duruşmasında bir görgü tanığı şöyle anlatmıştır: «İki SS subayı, Röhm'ün hücresine girip tabancalarını çektiler ve hemen üzerine boşalttılar. Röhm bir şeyler söylemek istedi ama SS'ler sus diye bağırdılar. Ölürken yüzü kinle kırışmıştı».

Hareket iki gün sürdü. Berlin'de, Münih'te, daha küçük şehir ve kasabalarda otomobiller gidip gidip geldiler. İdamların kütle halinde yapıldığı yer Lichterfelde Yedek Subay Okulu'ydu. Kilit noktaları tutan ne kadar SA subayı ve başı varsa yakalanıp hücreye kapatıldı ve oracıkta öldürüldü. Berlin'deki temizlik ise daha korkunçtu. Bir zamanların başbakanı von Schleicher evindeydi, kapı çalınınca gidip açtı, iki SS tabancasını çekip von Schleicher'i vurdu. Aynı âkıbet arkadaşı General von Bredow'un da başına geldi, evinin kapısında delik deşik edildi. Göring'in gadrına uğrayan von Papen, başbakan yardımcısı olduğu için hayatını güç kurtardı ama müşavirlerinden ikisi, Bose ve Edgar Jung vuruldu, diğer ikisi de tutuklandı. Bose o sırada makamında, iki sanayiciyle konuşuyordu. Dışarıya çağırıldığını söylediler, gitti, üç SS masanın yanında ayakta onu bekliyordu; dışarıdan birkaç el silâh sesi duydular. Odaya koştukları zaman, Bose kanlar içinde yerde yatıyordu. Gre-

Hitler, başbakanlığa gelmek için Hindenburg'u ikna edemeden, toplantı salonunu terkediyor.

gor Strasser de cumartesi gecesi tutuklananlar arasındaydı, hapishaneye getirilir getirilmez, bir, iki sorgudan sonra idam edildi. Öldürülen von Krausser, Schneidhuber, Hans Hayn, Peter von Haydebreck, Karl Ernest, SA teşkilâtının liderleriydi. Bu arada birçok Katolik papaz da temizlikten kurtulamadı.

İki gün içinde bir fırtına gibi esen kanlı temizlik, Röhm ve SA teşkilâtını susturmak amacını güdüyordu, bu arada eskiden birikmiş kin ve hınç da birçok kişinin öldürülmesine sebep olmuştur. Hirschberg'de bir grup Yahudi katledildi; hiç birinin SA ile ilgisi yoktu, sonradan bunun bazı SS'lerin keyfî davranışları olduğu anlaşıldı. Münih'te ünlü sanat tenkitçisi Dr. Willi Schmidt, evinde viyolensel çalıyordu, çocukları da öbür odada oynuyordu. Birden kapı hızlı hızlı çalındı, sonra ansızın odaya giren 4 SS, açıklama dahi yapmadan Schmidt'i alıp götürdüler. Schmidt o gece idam edildi. Sonradan mesele anlaşıldı, SS'ler aynı adda başka birini arıyorlardı ve isim benzerliğinden, Dr Willi Schmidt yanlışlığı hayatıyla ödemiş oldu.

HİTLER, DEVLET REİSİ OLUYOR

Kanlı temizlik hareketinin olduğu günün ertesinde Goebbels, gazetelerde intihar eden veya öldürülen kimselere ait haber ve ilân yayınlanmasını yasakladı. Buna rağmen, korkunç tedhişin kanlı bilançosu kulaktan kulağa kabara kabara yayılmaktaydı. Hitler'in meydanlarda görünmemesi de kuşkuyu artırıyordu.

13 ağustos günü Hıtler kanlı olaylardan bu yana ilk defa Reichtag'a geldi ve bir konuşma yaparak olayları az da olsa açıkladı. Hitler konuşmasında daha çok Nasyonal Sosyalizm'in başarılarını uzun uzun anlattı, 30 haziran olaylarına gelince, bütün suçun Röhm ve yardakçılarında olduğunu, birtakım gizli emellerle devleti ele geçirmek niyetinde bulunduklarını ifade etti ve «Onlar, kendi çıkarları için ihtilâl yapmaktan çekinmeyen kimselerdi. Arzuları, ihtilâli ve kargaşalığı daimî bir hâl olarak yaratmaktı. Bizse ihtilâli devamlı bir durum kabûl etmiyoruz» diyerek sözlerini bitirdi.

Röhm ve SA ileri gelenlerinin tasfiyesi Göring ile Himmler'e yaramıştır. Uzun

Hitler'in sonradan öldürttüğü SA şefi Ernst Roehm ve Goring bir törende.

bir zamandır süregelen Hitler - Röhm çekişmesi, Hitler'in başarısıyle bitince, Himmler, büyük bir ustalıkla SS ve Gestapo teşkilâtını ordunun da içine sokarak kuvvetini genişletmiştir.

13 temmuz konuşmasından sonra Hitler'e birçok muhalifi şiddetle hücum etti. Hele Danzig liderlerinden Hermann Rauschning'in ithamı bir hayli sertti. Hitler, ona şöyle karşılık verdi: «Aşağı tabakadan geldiğim için beni küçümsediniz; tahsilim olmadığı için beni beyinsiz sandınız... Ama ben, onların planlarını altüst ettim. Azizim Papen ve Huganberg, sıra ikinci raunda gelmiştir».

Cumhurbaşkanı Hindenburg çok yaşlıydı, günleri hemen hemen sayılı görünüyordu. 2 ağustosta ölünce Hitler hiç vakit kaybetmedi. Ölüm haberinden bir saat sonra, cumhurbaşkanlığıyla başbakanlık makamlarının birleştirildiğini ilân etti. Hitler, devlet reisi olarak Alman Silâhlı Kuvvetleri'nin Başkomutanı mevkiini de üzerine alıyordu.

Kanunu imzalıyanlar arasında, von Papen, von Neurath, Graf Schwerin von Krosigk, General von Blomberg, Dr. Schacht da bulunuyordu. Aynı gün, Alman silâhlı kuvvetleri ve subayları Hitler'e bağlılık andını içtiler. 7 ağustos günü Hindenburg'un cenaze töreni sırasında Hitler, tabutun ardından ağır ağır yürüyordu. Artık Nazi ihtilâli tamamlanmıştı, Almanya'nın tek hâkimiydi.

19 ağustosta yapılan plebisitte de 45 milyon Alman oyunu kullandı, % 89,93'ü «evet» diyerek Hitler'in diktatörluğunü tasdik ettiler.

«SAHTE BARIŞ» YILLARI

Hitler, içeride başlıca rakiplerini temizledikten sonra çalışmasını dış politikaya kaydırdı. Sık sık seçimlerde söylediği «Almanya'nın sınırları düzeltilmelidir» sözünü tekrarlamaya başladı. Bunun için Versailles antlaşmasının düzeltilmesi gerektiğini şöyle savunuyordu: «Halkımızın beslenmesi için toprak istiyoruz. Hızla artan nüfusumuzu aç bırakamayız.»

Hitler, Versailles antlaşmasını Almanya lehinde değiştirebilmek için silâhlanmanın gerektiğini biliyordu. Oysa antlaşma hükümlerine göre Almanya, 100 bin kişiden fazla ordu ve ağır silâhlar bulunduramazdı. O yılın 22 kasımında bir demeç vererek, «Saar meselesi çözüldükten sonra Fransa ile aramızda başkaca bir anlaşmazlık kalmıyacaktır,» dedi.

Komşu devletleri ürkütmemek için yapılacak ilk hareket onlarla saldırmazlık paktı imzalamaktı. Hitler ilkin Polonya ile saldırmazlık anlaşması imzaladı. Aslında Hitler'in Avrupası'nda bağımsız bir Polonya bulunmuyordu ama, diğer büyük devletlere de böyle bir jest yapmanın zorunluğunu duymuyor değildi.

Şimdi ilk hedef, «Büyük Almanya» devletine Avusturya'yı katmaktı. Nazi Partisi, Avusturya'da Alfred Eduard Frauenfeld tarafından yönetiliyordu. Frauenfeld, Viyana'da bir bankada çalışırken, banka iflâs etmiş, böylece o da bütün çalışmasını parti işlerine vermişti. Almanya'nın Avusturya ile ilişkileri iyi değildi. Fransa, Çekoslovakya ile, İtalya da, Avusturya'daki Başbakan Dollfuss'un faşist rejimi ve Macaristan'la ittifak yapmış ve anlaşma, Roma protokolu ile 17 şubatta açıklanmıştı.

Bundan birkaç ay sonra 25 temmuzda, Avusturyalı Naziler, bir darbe teşebbüsü ile Dollfuss'u vurup radyo istasyonunu ele geçirdiler ve Rintelen'i başbakanlığa getirdiklerini açıkladılar. O sırada Hitler, Bayreuth'da bulunuyordu. Dollfuss aldığı yaralardan öldü, ama darbeciler kısa bir zamanda bastırıldılar. Asıl önemi, Mussolini, Avusturya'nın müttefiki sıfatıyla, Avusturya sınırına kuvvet yığarak, muhtemel bir Alman hücumuna karşı tedbir almasıydı. Bunun üzerine Hitler, Dollfuss'un katillerini Avusturya hükümetine teslim etti, Alman elçisini geri çekip, yerine başbakan yardımcısı olan von Papen'i olağanüstü elçi olarak gönderdi.

AVUSTURYA'NIN İLHAKI

1935 ile 1936 yılının ilk ayları bekleme ve hazırlık devridir. Hitler, bu sürede, Lokarno anlaşması gereğince askerden arınmış Ren bölgesini işgal etmeyi tasarlıyordu. 11 şubat 1936'da Fransız - Sovyet paktının Fransız meclisinde kabûlü Hitler'e Lokarno antlaşmasını rafa kaldırma imkânını verdi. 2 mart günü Hitler, Fransız elçisi Fransois - Poncet ile görüştü, 7 martta da Alman birlikleri Ren'e girdiler. Halk coşkunca Almanlar'ı alkışlıyordu. Bu sırada da Alman Dışişleri Bakanı Neurath, İngiliz, Fransız ve İtalyan elçilerini kabûl ederek, bundan böyle Lokarno antlaşmasını tanımıyacaklarını ifade etti.

Bundan sonraki aylar Avusturya ile Mussolini'yi ikna etme çalışmalarıyla geçmiştir. 11 temmuz 1936 Alman - Avusturya antlaşması ve eylülde başlayan İngiliz - Alman görüşmeleri Hitler'in Avrupa'da başlayan gerginliği dağıtma politikasıdır. Ribbentrop'un İngiltere Büyükelçiliği'ne tayini bunun eseridir.

1937 yılının sonlarında ordu yüksek ka-

Hitler, Savunma Bakanı von Blomberg ve öbür generaller bir merasimde.

demesiyle, bazı bakanlıklarda değişiklik oldu. İktisat Bakanı Dr. Schacht görevinden istifa etti. Hitler bunu kabûl etmek istemediyse de Schacht'ın diretmesiyle yerine Walther Funk'u getirdi. Bu hâdisesiz bir değişikliktir. Savunma, dışişleri ve ordu kumandanlığındaki değişiklikse kanlı oldu. Savunma Bakanı Blomberg, kara kumandanı General von Fritsch ve dışişleri bakanı Neurath görevlerinden alındılar, yerlerine General von Brauchitsch ve Ribbentrop getirildi. Savunma bakanlığını da Hitler üzerine aldı.

Bu değişiklik Hitler'in Avusturya ve Çekoslovakya'yı ilhak niyetlerini gölgelememişti. 1938 yılının ilk ayında Avusturya Başbakanı Kurt von Schuschnigg üzerinde Ribbentrop ve von Papen'in baskısı arttı. Hitler, Avusturya başbakanından tutuklanan Avusturyalı Naziler'in serbest bırakılmasını ve Seyss - Inquart'ın içişleri bakanlığına geterilmesini istiyordu.

Başbakan Schuschnigg bir zaman buna direndiyse de 16 şubatta, Naziler için genel bir af çıkartarak, Seyss - Inquart'ı içişleri bakanlığına getirdi. Yalnız bu kararının ardından 13 martta da bir plebisit yapılacağını açıkladı. Bu karar, Hitler'in hiç hoşuna gitmedi, General Jodl ile Keitel'i çağırıp en geç 12 martta Avusturya'yı işgal edecek biçimde planlar yapmasını emretti.

Ribbentrop'un Schuschnigg'e baskısı artıyordu. Sonunda cumhurbaşkanı Miklas plebisiti erteledi. Naziler'in Avusturya'daki kışkırtmaları ise bir hayli fazlalaşmıştı. Cumhurbaşkanı Miklas bu teklife de boyun eğdi ve 11 martta Seyss - Inquart'ı Avusturya başbakanlığına atadı.

SÜDETLER ALINIYOR

Durum hazırdı artık. Seyys - Inqurt 13 mart günü acele bir hükümet toplantısı yapıp şu kararı açıkladı: «Avusturya, Almanya'nın bir eyaletidir». Haberi Hitler'e bizzat götüren Seyys - Inquart sonradan hâtıralarında şunları yazmıştır: «Hitler bunu duyunca gözyaşlarını tutamadı, yaştan ıslanmıştı, dönüp, «İşte iyi bir politika ülkeyi kanlı maceradan korudu» dedi».

O gece tutuklamalar başlamış ve Seyss-Inquart'ın Nuremberg duruşmasında belirttiği gibi, yalnız Viyana'da 76 bin kişi hapse atılmıştır.

Ertesi gün pazardı; Hitler büyük bir ihtişamla Viyana'ya giriyordu.

Çekoslovakya'nın ilhakı da aynı politik oyunlarla sağlanmıştır. O yılın haziran, temmuz ve ağustosunda Südetler'deki Naziler, gürültülü toplantılar yapıyorlardı. Zaten Hitler, Çekoslovakya'nın işgal planlarını yapmıştı bile.

Gelecek sayıda:

TAÇSIZ İMPARATORUN SONU

Girit'i Nasıl Kaybettik?

Yazan: İhsan Ilgar

GİRİT adasının fethine Sultan İbrahim zamanında başlanmış, Avcı Sultan Mehmed zamanında tamamlanmıştı. 1821'de Yunan istiklâlini hazırlayan Heten'a Cemiyeti elini buraya da atmış, Rumlar'ın ayaklanması sağlanmış ve Türkler'in can ve mal emniyeti son bulmuştu. Açıkgöz Rumlar, bunu Avrupa basınına kendi lehlerine ulaştırmayı başarmışlar ve Türkler'in katliâma giriştiği propagandasını yaymışlardı. 1825'te yapılan Girit ve Sisam ayaklanmaları çok kanlı olmuştu. 1866'da birçok Avrupa devletinden para ve silâh yardımı sağlayan bir ihtilâl hareketi meydana getirmişlerdi. Durumu öğrenen Bâbıâlî, Yunan hükümetine bir nota vererek:

1 — Yunanistan'ın hudutlarda meydana getirdiği silâhlı gönüllü birliklerin beş gün içinde dağıtılması,

2 — Enosis, Girit, Panelenizm adlı korsan gemilerinde bulunan silâhların boşaltılması,

3 — Yunanistan'da bulunan Girit göçmenlerinin memleketlerine dönüşlerinin sağlanması,

4 — Türkler'e karşı cinayet, katil gibi kötü hareketleri görülenlerin cezalandırılması ve Türkler'den zarar görenlere de tazminat verilmesini istemiş ve,

5 — Milletlerarası kurallara riayetsizlik devam ederse, sefirin geri alınacağını ve ilişkilere son verileceğini bildilmişti.

İşin kötüye gittiğini anlayan Avrupalı büyükler, araya girerek, Girit için bir özel idarenin kurulmasını istediler. Bu yeni idare bugün Kıbrıs'ta olduğu gibi, Rumlar'ın gelişip teşkilâtlanmasına yardım etti.

Yunanistan'a öğrenim için giden Giritliler, Yunanlılar tarafından teşkilâtlandırılmış, halkı kandırmak için köy köy dolaşarak, nutuklar vererek, kilise ise gizli gizli halkı kışkırtmaya başlamıştı.

BÂBIÂLÎ SIKIŞTIRILIYOR

İsyanların ve şikâyetlerin önü alınmayınca da Avrupalı büyükler, Bâbıâlî'yi aralıksız sıkıştırmakta olduğundan II. Abdülhamid olayı yerinde incelemek üzere Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı oraya gönderdi. Paşa, Hanya yakınındaki Halpa köyünde isyancı başlarıyla bir anlaşma yaptı.

Bu sırada Girit'te vali olarak Kostaki Adanidis adlı biri bulunmaktaydı. Yunan kilisesinin adamı olan vali, açıktan açığa ayaklananları korumakta, adalıların kalbini kazanarak, millî bir lider olmak hevesindeydi.

Valinin yardımcıları da Kasım-zâde Hamdi, Kaur-zâde Hasan Beyler'di. Aynen bugün Kıbrıs'ta başkanın Rum, muavinin

Türk olduğu gibi. İngiliz konsolosu Tomas Sandoviç de valiyi korumakta ve Türk yardımcıların yetkilerini kullanmalarını önlemekteydi. Halpa anlaşmasından sonra valiliğe getirilen Fotiyadis, Yunanlılık gayretkeşliği içinde kendi adamlarını iş başına getiriyor, gizlice âsîleri koruyor, Türkler'in katledilmesine teşvik edici yollar tutuyordu.

Valilikte müddeti dolan Fotiyadis, bu görevde kalmak için bir hayli uğraştıysa da, Bâbıâlî kararında ısrar ederek görevinden uzaklaştırdı. Yerine geçen Sava, isyancıların direnmesiyle görevinden alınmış, yerine Londra sefaretinde bulunan Kostaki Antapulos getirilmişti. Mutedil hareketlerle Girit'te düzeni sağlamak kolay değildi. Atina ve Patrikhane, buradaki fesat tohumunu aralıksız geliştiriyordu. İlk patlak Hanya'da oldu. İleri gelen birkaç Türk, Rumlar tarafından öldürüldü. Ordu ve valinin şiddet tedbirleri bir fayda sağlıyamadı. İkinci defa durumu incelemek için gönderilen Mahmud Celâleddin ve Ahmed Ratip Paşalar'ın tavsiyeleri de Rumlar'ın işine gelmedi.

Sebrona'da genel bir ayaklanma yaratarak birçok Türk'ün kanına girdiler. Bu durum karşısında başarısızlığa uğradığını gören Kostaki Paşa, istifa etti, yerine Nikolaki Sartinski getirildi. Yeni vali, muvaffak olmak için, mutedil Rumlar'ı tutmak yolunu izleyince, Yunan taraftarları ayaklanarak 1889 İhtilâli'ni meydana getirdiler.

RUMLAR'IN FESAT MAKİNESİ

Nikola Zoridis, Yani Mihaki, Aristidi Kiriari, Anderya Kakori, Mennos İsihakis gibi sergerdeler, Kakori'nin başkanlığında toplanarak adanın Yunanistan'a katılması isteğini ileri sürdüler. Köy köy dolaşarak cahil halkı ayaklandırdılar. Dinî inançlarından faydalandılar. Köylerde, şehirlerde silâhlanan Rumlar, ansızın Türkler'in üstüne atılarak binlerce Türk'ü öldürüp, evlerini yaktılar, yiyeceklerini yağma ettiler. Duruma bir türlü mani olunamıyordu. Nikolaki de azledilerek Ali Rıza Paşa bu göreve getirildi. Ali Rıza Paşa bir askerî valinin bu göreve atanmasını isteyerek çekilince, yerine Müşir Şâkir Paşa'yı gönderdiler. Şâkir Paşa'nın aldığı tedbirler, kısa zamanda Rumlar'ı sindirdi, adaya sulh ve sükûn güneşi doğdu.

Fakat bu durum Atina'nın işine gelmiyordu. Onun amacı Girit'i ele geçirmekti. Bunun için orada durmadan ayaklanmalar, huzursuzluklar olmalı, Türkler öldürülmeli, adadan kaçırılmalı, mal ve mülküne el konulmalıydı. Ancak ada, Rum ekseriyeti sağlanırsa Yunanistan'ın olabilirdi. Ayrıca gizli gizli göçmen sokmak yolu da tutturulmuştu. Fesat makinesi bütün gücüyle Türkler aleyhine işliyordu. Mahmud Celâleddin Paşa'nın valiliği devresinde de idare normale dönmüşse de ortalığı bulandırmak isteyenler, bir komite kurarak, ada Türkleri'ni öldürmek, yurtlarını, mallarını yağma etmek amacıyla harekete geçtiler. Bahane olarak da jandarmaların Arnavut oluşunu, insafsız hareket ettiklerini ileri sürüyorlardı. Jandarma çavuşu Zekeriya ile bir jandarma ve dokuz yaşındaki kız çocuğunu öldürerek ayaklanmanın ilk kanını akıttılar.

Önceden hazırlıklı olan başkaldırma kadrosu, kısa zamanda 1.500'e yükselmişti. Papazlar, din işlerini bırakmışlardı. Fener kilisesiyle elele veren Atina metropoliti, durmadan kiliselere gönderdiği emirle, halkın isyancılara karışmasını ve her türlü yardımda bulunmasını istemekteydi. Birçok papaz da silâhlanarak bu ayaklanmaya katılmış, isyancılar için Yunanistan'dan bir hayli para ve silâh da getirmişlerdi. Epitropi komitasının başkanı, Heybeliada papaz okulundan yetişen Malako idi. Ayaklanma genişledikçe, durum bir Haçlı görünüşü göstermeye başlamış, Hıristiyanlığın İslâm'ı Girit'te yok etme dâvası hâlini almıştı. Kısa zamanda isyancıların toplamı 5.000'i bulmuştu.

Atina, propaganda yönünden kuvvetli bir kozu eline geçirmiş, Türkler'in mazlum Rumlar'a zulmettiğini gösteren resimler yaptırmaya, yazılar yazdırmaya memur ettiği adamlarını Avrupa başkentlerine yaymaya başlamıştı. Avrupalı koruyucularını, adanın kurtarılması hakkında yardıma çağırıyor. İngiliz ve Ruslar bu yardıma çoktan hazır bulunuyorlardı. Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan gazete ve dergileri bu yılki yayınlarında hep Rumlar'ı koruyan ve haklı gösteren yazılarla doluydu.

Durumun oradaki kuvvetle bastırılması imkânsız hâle gelmişti. Bu yönden kuvvetli bir birliğin orada görev alması gerekiyordu.

Neticede, Abdullah Paşa kumandasındaki isyanı bastırma ekibi, 29 mayısta Suda limanına çıkarıldı. Vamos'ta Rumlar'ın kuşattığı Türkler'i kurtarmak için Kalive kasabasına da bir birlik gönderilmişti. 18 günlük çetin bir hareket sonu Sebrona ve Romata da kuşatılmış, Türkler aç ve silâhsız bırakılmış, Türkler, 7 haziranda âsîlerin ezilmesi üzerine kurtarılmıştı.

Rumlar'ın Türkler'e karşı gösterdikleri kötü ve insafsız hareketlere aynı şekilde karşı koymaktan başka çare kalmadığını

Girit'in fethine Sultan İbrahim zamanında başlanmıştı.

gören Provliyalı Türkler de, kendilerini yakalayıp yakmak isteyen âsilerden bir kısmını yakalamış, fakat bunların, kendilerini isyancıların zorla ayaklandırdığını iddia etmeleri ve yalvarmaları sonucu bırakmıştı. Rumlar ise, Türkler'e eziyet ve hakaretten geri kalmıyor, çocukları bile aç bırakmak için fırınları, un depolarını, tarladaki ekinleri yakıyorlardı.

AVRUPA'NIN KARARI

Yunanlılar'ın hem silâhla, hem de propaganda yönüyle çalışmaları boşa gitmiyordu. Koruyucuları olan Avrupalı büyükler işe burunlarını sokarak Bâbıâlî ile 1896 yılı 25 ağustosunda büyükelçiler seviyesindeki toplantıda şu karara vardılar:

- Girit valisi Hıristiyan olacak, devletlerin tasdiki ile Bâbıâlî'ce beş yıl için atanacak,
- Vali, genel meclis tarafından kabûl edilen kanunları reddetmek yetkisini taşıyacak,
- Adada bir karışıklık çıkması hâlinde silâh ve asker yardımı isteyebilecek,
- Memurların üçte biri Hıristiyanlar' dan seçilecek,
- Avrupalı hukukçuların yöneteceği bir adlî ıslahat komisyonu teşkil edilecek,
- Bingazili Araplar, valinin izini olmadıkça Ada'ya yerleştirilemiyecek, vali, asâyiş yönünden bulunmalarını istemediği kişileri adadan çıkarabilecekti.

Buna rağmen Atina bu durumu kendi çıkarlarını baltalamış kabûl ederek kolları sıvamaya, ajanlarını sokarak Spitropi kuruluşlarıyle anlaşmaya vararak onları papazlar yoluyla harekete geçirmeye girişti. Köy köy kıpırdamalar ve katiller, ırz ve mallara el atmalar başladı. Yunanlılar yayına geçmek için bunu beklemekteydiler. Yayınlanan bir tebliğde: «İnsanlık, medeniyet âlemi!... Biçâre Giritliler'e yardım elinizi uzatınız!... O zavallıların mal ve can emniyeti tehlikeler altındadır. Her gün binlerce Hıristiyan öldürülüyor. Eğer Girit Hıristiyanları'nın nasıl bir sefalet, nasıl bir felâket içinde bulunduğunu görürseniz, merhametli kalbiniz kanlanır, göz yaşlarınız damlar. Şimdi, türlü işkence altında can çekişen ve hayatlarını feda ile hepimiz için kutsal olan Yu-

Girit isyanlarıyla yakından ilgilenen II. Abdülhamid.

nan'lılığın vefalı kucağına can atmak isteyen Hıristiyan kardeşlerimize imdat ve yardım edelim!...» deniyordu.

Olayları tamamen ters aksettiriyorlardı. Oysa ölen, öldürülen Türkler, öldüren, mal ve cana el uzatan Rumlar'dı. Propaganda, Hıristiyanlık dâvasının altında yavuz hırsız, ev sahibini bastırıyordu.

Bu durum karşısında artık pasif kalınamazdı. Aynı şekilde durumun bütün açıklığıyla dünyaya anlatılması gerekiyordu. 25 temmuz 1896'da valiye ve Avrupalı devlet konsolosluklarına Rum kötülüklerini anlatan bir tamim yayınlandı. Bunda özetle şöyle denmekteydi:

«Birçok imkânlar sağlanması dolayısıyle bir refah içinde bulunulması gereken adamızda, sükûn ve huzuru Rum vatandaşlarımız bozmaktadır. Karışıklık ve eşkıyâlık, adayı bir harabeye çevirmiş, oturmayı adada imkânsız hâle getirmiş, Türkler için hiç bir yönden huzur ve sükûn kalmamıştır.

RUM MEZÂLİMİ

«Bir yıldan beri Rum vatandaşlarımız, Türk köy ve evlerini yakmakta, mallarını yağma etmekte, sonra da bunu Türkler, Hıristiyanlar'a yapıyormuş gibi göstererek, bunu Yunan basınına da aktartmakta, dünyayı aldatmaktadır. Hiyanetin bu derecesine tahammül insan gücü dışındadır. Rum tebliğinin yalanlığını şöylece ispatlıyabiliriz:

«Hanya'ya bağlı Gidanya ilçesinde Psatoyano, Babilo, Vatolakos, Alikiyano, Konfo, Gorano, Strine, Pisires, Romata, Sebrona, Lotraki, Pisikopi, Modi, Limnidre, Valeşero Nitissa, Sirili, Pirgo köylerinde bütün Türkler'in evleri, yağhaneleri, zeytinliklerinin büyük bir kısmı Rumlar tarafından yakılmış, bütün araç ve gereciyle birçok hayvanlar alınarak 24 erkek, 4 kadın, 8 çocuk en âdî işkencelerle öldürülmüştür.

«Kisamo, Samino, İsvakiye bağlı Apokorona, Ayosvasilis ilçesiyle Resmo nahiyelerinde, Milyopotamo, Amari, Kandiye'ye bağlı Pribaniçe, Kunuyori köyleri Rum eşkıyâları tarafından tahrip edildi, evler, yağhaneler yakıldı, hayvanlar alınarak dağa götürüldü, yüze yakın erkek, işkencelerle öldürüldüğü gibi, bir kısmı camilere konarak yakıldı.

«Rumlar'ın âdetleri dışı, Türkler'den iki üçünün canına kıyılmaması şimdiye kadar yaptıkları kötülüğü unutturacak derecede bir insanlık olayı sayılmak istenirse de, araştırılacak olursa, şimdiye kadar Türkler'in Rum hemşerilerine karşı böyle değil, daha büyük bir insanlık örneği göstermiş olduğu görülür.

«Bunu ispatlamak için birkaç örnek verelim:

«Prolya ilçesinde on beş gündür emniyette bulundurulan yetmiş Rum, sağlam olarak hükümete teslim edilmiş, bu çetecilere hiç bir işkence ve zulüm yapılmamıştır. Halbuki bunlar, yüzlerce Türk'ün kanına girmiş kimselerdi.

«Resmo civarında bulunan bir kısım kadın ve çocuktan kurulu Rumlar'ın mal ve canlarını korumak için birçok Türk, koruma görevi almış, beş saat uzaktaki köylerine emniyetle götürülmüştür.

«Rumlar tarafından oğlu öldürülen, dâmâdı ağır yaralanan Hüseyin Ağa adlı bir ihtiyar, Hanya yakınlarında eline geçirdiği iki Rum'u hiç bir şey yapmadan bir gece evinde ağırladığı gibi, ertesi gün hükümete teslim etmiştir. Bunun gibi binlerce insanî hareketler Türkler tarafından Rum hemşehrilerinden esirgenmemişken, Rumlar'ın yaptıkları âdi hareket, bütün insanlığın yüzünü kızartacak durumdadır.

«Yunanlılar'ın aralıksız bir çalışma ile silâh, gönüllü ve cephane, erzak göndererek Ada'daki isyancıları kışkırtmaya devam etmesi, adada huzur ve âsâyişi sağlamayı, can ve mal emniyetinin korunmasını imkânsız hâle koymuş olduğundan, can, mal korunmasının sağlanılarak, âsâyişsizliğe son verilmesini istemekteyiz.»

YUNAN TAŞKINLIKLARI

Yabancı devletlerin, bilhassa Ruslar'ın kışkırtmasıyle Türk sınırında, Karanya Grabena bölgelerinde de çeteler kurarak Rumeli'ye sokmak, Makedonya, Tesalya, Epir'deki Rumlar'ı ayaklandırmak, Girit'te de yaptıklarını daha ileriye götürmek yolunu denemeye başladılar. Gûya bu olayları önlemek üzere Avrupalı büyükler Girit sularına donanma da göndermişlerdi. Bu donanma, âsâyişe yardım edecek yerde, başta Ruslar olmak üzere gizli gizli Rumlar'a yardım ederek bir ihanet filosu haline gelmişti. Bu durumu yaratan Yunanlılar, Hidra ve Alfeyon savaş gemileriyle adaya asker göndermeye, gûya oradaki âsâyişsizliği önlemeye de kalkıştılar. Hidra gemisi limana girdiği zaman kaleyi ve bayrağımızı selâmlaması gerekirken bir düşman yurduna girer gibi, bu kuralları hiçe sayarak demir atmış, kale komutanının hatırlatması, İngiliz amiralinin kurallara uyulmasını söylemesi sonucu, yirmi dört saat sonra kaleyi ve bayrağımızı selâmlamak zorunda kalmıştı. Bu olaylar, Türk - Yunan gerginliğini gittikçe arttırmaktaydı.

Ocak ayına kadar süren huzursuzluk, 29 ocakta son kertesine vardı. Adaya sokulan birkaç bin Yunan askeri ve gönüllüsü ile subaylar, eşkıyâların arasına girerek, onları teşkilâtlandırdılar. Yangınlar, soygunlar, öldürmeler artık saklanmaz duruma geldi. Olayların bu kerteye gelişi, büyük devletlerin Hanya konsoloslarını kendi hükümetlerine baş vurarak gerekli tedbirin alınması mecburiyetinde bıraktı. Bu da bir oyundu. Bu oyunla ada, Yunanlılar'a verilecekti. Türk askerini çıkarmak suretiyle adada âsâyiş sağlanabilirdi. Ama bu, onların işine gelmiyordu. Konsoloslardan yalnız Fransız Konsolosu Blan, adadaki durumdan özellikle Yunan hükümetinin sorumlu olduğunu 7 şubat tarihli raporu ile hükümetine bildirmişti ki bu da, Fransız sarı kitabında açıkça yazılı bulunmaktadır.

Bu arada ada halkının, gûya toplanarak Yunanistan'a katılma yolunda müracaat ettiği ve Yunan Kralı Yorgi'yi, adayı işgale dâvet ettiği öğrenildi.

Yunanlılar bu kararı Avrupa'ya bildirerek büyük devletlerin yardımını istedi, gizli gizli temaslar yapmak üzere Yunan devlet adamlarını Avrupa başkentlerine gönderdiler. O zaman hariciye müsteşarı olan Curzon, Avam Kamarası'nda şöyle konuştu:

«Girit'teki son olayların Türkler tarafından yapılmamış olduğuna dair Hanya konsolosu ile Akdeniz'de bulunan amiralimizden yeterli bilgi aldık. Girit hareketinin başkanları Yunanistan'a davet edilmişti. Bunların ne şekilde geldikleri bilinemez. Bunlar bir müddet sonra da geri gitmişlerdir. Bunlarla Giritli reisler arasındaki konuşmalar sonucu bazı şehirler civarındaki Rum aileleri, ev eşyaları ve sürüleriyle dağlara çekilmişlerdir. Böylece Kandiye'de isyan başlamış, birçok Türk aileleri şehirlere sığınarak canlarını kurtarmak istemişlerdir. İşte Yunan hükümetinin şikâyet ettiği karışıklık, kendilerinin yarattığı olaylardan başka bir şey değildir.»

Zulüm ve fenalık o kadar ileri gitmişti ki, Yunanlılar'a yardım eden ve Türkler'i sevmiyen Lord Curzon bile gerçeği saklıyamamış, bu kadarcık olsun bir itirafta bulunarak günahlarının kefaretini vermişti.

Times gazetesi de şöyle yazıyordu:

«Tarafsız bir görüşle söylemek gerekirse, Türkiye kadar birçok dinden vatandaşı olan bir Yurtta kendi yurttaşlarına eşit muamele eden, milliyet, lisan ve dinlerine dokunmayan bir büyük devlete Yunan gazetelerinde uzatılan dil, hiç de insafa ve akıllıca bir harekete yakışmaz. Zalimce hareket ettikleri halde, mazlum rolüne bürünmek çok hayret edilecek bir şeydir.»

Paris, Viyana, Berlin gazete ve mecmualarının da aynı yolda yayın yapmalarına karşı Atina çizmiş olduğu programdan dönmüyor, Yunan başbakanı Deli Yani, millet meclisinde açıkca Girit'in Yunanlılar'ın olacağını söylüyor, Atina basını da bu tezi savunan yazılarına devam ediyordu.

YUNANLILAR ADA'YA ÇIKIYOR

Yunan Kralı Yorgi, ikinci oğlu Prens Yorgi'yi altı torpido ile Girit'e yollamak kararını almıştı. Büyük devletler güya bunu önlemek için çabalar sarfetmekteydi. Atina'da yapılan büyük bir törenden sonra albay «Vasos» bir alay piyade ve istihkâm taburu, bir batarya ile Pire'den hareket ederek, şubatın 15'inde Hanya yakınlarındaki Platonya'da kıyıya çıktılar. Yunan gazeteleri: «Bunca yıldır beklenen şafak söktü, emellerimize kavuştuk, Girit'e ulaştık» diye yazmakta, Kral Yorgi ise albay Vasos'a verdiği emirde: «Girit'in sizce gerekli olan yerinde çıkarak adayı oğlum adına ele geçirecek, bundan sonra bütün muameleleri Yunan kanunlarına göre, kral namına yapacaksınız, oraya varınca adanın Yunan hükümetince işgal edildiğini halka bildiriniz» diyordu.

Adaya çıkan Yunanlılar, 15 mayıs 1919'da İzmir'de yaptıklarının aynını uygulamaktan geri kalmadılar. Olayları önlemek isteyen Avrupalı devletlerin amiralleri, Yunan hareketlerini kısıtlamak için kordonu sıklaştırdılarsa da Rum korsanlar gecelerden faydalanarak bildikleri gibi oynamaktan geri kalmadılar. Albay Vasos'un söz dinlememesi karşısında, adayı bombardıman bile ettiler ama, bir fayda vermedi. Yunanlılar ise, Atina'da düzenledikleri törenlerle Girit adasının kendilerine katıldığını yaymaktaydılar.

Avrupalı devletler 2 martta Atina'ya verdikleri notada şunları istemişlerdi:

a) Girit, hiç bir suretle Yunanistan'a verilmiyecektir.

b) Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkî tamamlılığı Avrupalılarca garanti edilmiştir. Girit için özel bir idare kurulacaktır.

c) Yunanlılar, Girit'ten deniz ve kara birliklerini çekeceklerdir.

d) Bu kuvvetlerin çekilmediği görülürse zor kullanılacaktır.

SAVAŞ BAŞLIYOR

Yunanlılar, Avrupalılar'ın her şımarıklıklarını bağışladıklarını biliyordu. Verdikleri cevapta, bu kararlara uyacaklarını, ancak adada bulunan Rumlar'ın da fikirlerinin alınmasını istediler.

İçerdeki fesat yine kışkırtmalarla harekete geçerek Ekratori tepesinde bulunan Yunan çeteleri 9 mart gecesi Türkler'e saldırıya geçtiler. Olayları izleyen Fransız konsolosu Blanc, hükümetine Türkler'in haklı olduğunu, zulmün Yunanlılar tarafından insafsızca kullanıldığını, birçok Türk'ün tuğla fırınlarında yakıldığını bildirdi.

Olaylarda eli olan Yunan konsolosluğu memurları, Avrupalılar tarafından zor kullanılarak adadan uzaklaştırıldı. Bunu Yunan donanması izledi. Durumu Yunanistan'dan idare eden Etniki Heten'a, halkı heyecana vererek bir savaş havası yaratmıştı. Devletler Girit ablukasını sıklaştırmışlar, denizden yardım yapılmasını engellemişlerdi.

Yunan kralı Girit'te kazanılan başarıların etkisiyle Tesalya'ya kadar gitmiş, askerlerini denetliyerek bir savaşın başlamak üzere olduğunu 27 martta açıklamıştı. Bütün hazırlıklarını tamamlayan Yunan ordusu, 1897 yılı 3 nisanında sınırlarımızı aşmak cesaretini gösterdiler. Bu büyük şımarıklığa, Edhem Paşa kumandasındaki Türk orduları Dömeke'de gereken dersi verdi. Kuvvetlerinin çoğunu kaybeden kral, çenberden zor kurtuldu. Türk orduları Atina yolundaydı ki, mazlum pozuna bürünerek büyük devletlere yalvarmaya başladılar. Zaten aracı olacaklarını biliyorlardı. Savaş az bir tazminat, ufak bir sınır değişikliğiyle son bulunca Yunanlılar gözlerini tekrar Girit'e çevirdiler. Buraya bir muhtariyet verilmesi esasen kabûl edilmişti. Yalnız bir vali bulmak meseleoluyordu. Etniki Heten'a bunda da başarı kazanarak, genellikle Ruslar'ın yardımıyla Prens Yorgi'yi vali yaptırdı. Kandıya'da çıkan bir karışıklıkta Heten'ânın bir oyunu ile Türk askerleriyle İngilizler çarpışmak zorunda kaldılar. Bunun üzerine de askerimizi çekmemizi istediler. Esasen maksatları da buydu, oyunu iyi hazırlamışlardı. Gûya şimdi büyük devletler adayı koruyacaklardı. 21 kasımda prens Yorgi'nin valiliğe başlamasını Bâbıâlî protesto ettiyse de hiç bir sonuç alınamadı. Balkan Savaşı'na kadar da Girit, gûya muhtar bir idare altında kaldı.

Kaf Dağı Mitolojisi

Yazan: Adil Eğitor

KAFKAS Türk folkloru çok zengindir. 2.500 senelik eserler mevcuttur. Teması kahramanlık ve aşk olan konular, zamanla efsaneleşir ve anonimleşerek halkın malı olur. Kafkasya ve Dağıstan'a ait bu efsaneler ilgi çekici olduğu kadar mânâlıdır da. Bu efsanelerin hususiyeti, Kafdağı ülkelerini dünyanın hiç bir bölgesi ile kıyaslanmıyacak güzellikte Cennet'in yeryüzünde bir benzeri olarak göstermesidir. Mukaddes kitaplarda adları geçen velîlerin bu bölge ile yakın ilgisi vardır. Bu efsanelere göre insanoğlunun güzellik ve kudret menbaı Kafkasya'dadır. İşte birçok bakımlardan özellik taşıyan bu efsanelerden birkaçının özeti:

Tanrı, Kafkas dağlarını dünyaya destek olarak yaratmıştır. Kafdağlarının alt kısmı zümrütten bir kayadır. Bu zümrüt kaya dağların desteğidir.

Kafdağları yeryüzündeki dağların anasıdır. Bütün dağlar yeraltı damarlarıyla Kafdağları'na bağlıdır. Allah bir bölgeyi harap etmek istediği zaman bu damarların birini kımıldatmak suretiyle iradesini yerine getirir. Tanrı, yeryüzünün sükûn bulması için ilk icraatını Kafkasya'da yapmış bir meleğe: «Cennet'ten getireceğin incileri yeryüzüne serp ki, dünya sükûn bulsun» buyurmuş. Melek de, Cennet'ten getirdiği incileri Kafkasya'ya serpmiştir.

Kafdağı, perilerin ve cinlerin ülkesidir. Bunlar, kaçırdıkları sultan ve prensleri, şehzâdeleri, Kafdağı'nın arkasına götürürler, orada hapsederler. Kafdağları efsanevî kuş «Simurg»un yaşadığı bir yerdir. Dünyanın yaratıldığı günden beri burada yerleşmiş olan bu kuş, ilk çağların hükümdar ve kahramanlarına akıl hocalığı yapmıştır. Nûh'un gemisi Ağrı dağlarında karaya oturmuş, insan hayatı yeniden burada başlamıştır. Yeryüzünde herkes ölecek fakat Hızır Aleyhisselâm, kıyâmete kadar yaşayan tek varlık olarak kalacaktır. Bunun sebebi de Hızır'ın Dağıstan'da Derbent nahiyelerinin Bacıryan köyünde bulduğu hayat suyu (âb-ı hayat) çeşmesinden su içmiş olmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen Hızır ve Mûsâ Aleyhisselâm'ın esrar dolu seyahat ve maceraları Dağıstan'da ve Hazar Denizi'nde cereyan etmiştir.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen ve dünyanın doğusuna, batısına hâkim olan Zülkarneyn, Dağıstan'a geldiği zaman, yerli halk ona: «Yecüc ve Mecücler'in akınlarına engel olmak için bir set yaptırınız, biz de yardım edelim, dediler. Zülkarneyn de bu setti yaptırdı. Dağıstanlılar (Şimâlî Kafkasyalılar) demiri eritip dökerek, seddin sağlamlaşmasını temin ettiler.»

HAGUR'UN HİKÂYESİ

Kafdağı masalları da, halkın arasında en yaygın olan çeşittir. Masalı anlatanlar girişini şöyle yaparlar: «Dünya henüz cıvık halde iken, gök, ağ gibi örülürken, Elbruzdağı karınca yuvası kadarken, çocuklar, İdil'i atlayıp geçerken, ben aksakallı bir adamdım ve karap toprakları yırtmak isterdim. Ali Coko'dan başka korktuğum kimse yoktu» (Ali Coko: Her-

kül misali bir efsane kahramanıdır). Kafkas halk edebiyatındaki masallar çok renkli ve hareketlidir. Çok derin bir hayal kudretinin mahsulleridir. Bunlardan günümüzde dahi bilinen bir tanesi de Hagur'un hikâyesidir.

Hagur, Kafkas'ın yiğit delikanlılarındandı. Adını duymayan kalmamıştı. Çok güzel ata biner, ok atar ve kılıç kullanırdı. Bir gün çok güzel bir kıza rastladı, kız onu tanıdı ve onun kahraman Hagur olduğunu bildi. Hagur kıza âşık oldu ve onu aldı, evlendiler, yuva kurdular. Genç kadının bir sihirli kamçısı vardı, onunla her istediğini yapıyordu. Bir gün Hagur'a çok kızdı ve ona kamçı ile vurarak: «Köpek ol!» dedi. Hagur derhal köpek oldu. Sonra genç kadın kendisine başka bir oynaş buldu ve oynaşı ile her gece köpeğin (Hagur) önünde sevişmeye başladı. Köpek bu ahlâksızlığa dayanamadı ve kaçıp o diyarı terketti. Dağda çobanlara rastladı, çobanlar köpeği yanlarına aldılar, sevdiler ve ona iyi baktılar, evlerine götürdüler. Çoban'ın karısı evde hasta yatıyordu. Köpeği gece onun odasında bekçi olsun diye bıraktılar, gecenin bir saatinde bacadan bir büyücü kadın geldi, elinde bir çatallı sopası vardı. Bu sopayı hasta kadına batırdı ve hasta kadının kanını içmeye başladı. Köpek, gördüklerinden çok korkmuştu, sesini çıkaramadı. Ertesi sabah çobanlar vaziyeti öğrenince bu işi köpeğin yaptığını zannedip onu kovacak oldular. Sonra bir gece daha bekçilik etmesi için fırsat verdiler. Gecenin aynı saatinde büyücü kadın tekrar geldi. Tam hastanın kanını içeceği sırada köpek büyücü kadına saldırdı. Onun bir bacağını yakalayıp odada sürütmeye başladı. Büyücü kadın:

— Hagur, ben seni iyi tanıyorum, bırak beni, sana dar gününde yardımcı olurum, diye yalvarıyordu.

Köpek, bu hastayı iyileştirmesini, aksi halde bırakmıyacağını söyledi.

Büyücü kadın bir tasa kan doldurdu ve onu Hagur'a verdi. Bu kan ile hastayı yıkarsanız iyi olur dedi ve tekrar bacadan çıkıp gitti. Sabah oldu çobanlar geldiler. Köpek onlara işaretle durumu anlattı. Dediğini yaptılar, hasta hemen iyileşti. Artık herkes köpeğe hayran olmuştu, onu çok seviyorlardı, fakat köpek ortadan kayboldu ve tekrar karısına döndü. Karısı onu hemen tanıdı. Sihirli kırbaçla tekrar ona vurdu, onu horoz yaptı. Hagur bu sefer horoz olarak kaçtı, fakat kaçarken, büyücü kadına rastladı. Büyücü ona eve dönmesini, bir gün daha sabretmesini söyledi. Horoz öyle yaptı. Gece oldu, kadın tekrar sevgilisiyle yattı. O sırada bü-

«Bir gün güzel bir kıza rastladı».

yücü kadın bacadan geldi, sihirli kırbacı aldı ve horoza vurdu. Hagur insan oldu. Büyücü kamçıyı Hagur'a verdi:

— Al bunu, karını ne istersen yap, dedi. Hagur kamçıyı aldı, yatanları kamçıladı ve onları eşek yaptı.

Hagur daha sonra yeniden evlendi, mesut oldu. Eşekleri her gün çalıştırıyor, kaçmamaları için geceleri karanlık bir yere kapatıyordu. Hagur bir gün ava gitti, ormanda yolunu kaybetti. Ormanda geceyi geçirdi, sabah oldu, yolu aradı, bir mağaraya rastladı. Mağaraya girdi, etrafı aradı. Bir tas süt ve bir topak peynir buldu. Onları yedi ve yattı. Akşam oldu, İnij (tek gözlü dev), koyun sürüsüyle geldi. Misafiri görünce mağaranın ağzını Abra taşı ile (bir çeşit büyük kaya parçası) kapadı. Ateşi yakıp akşam yemeği için bir koyun kesti ve kızarttı. O esnada Hagur uyandı, İnij'i gördü. İnij, koyundan bir parça et kesip Hagur'a verdi, geri kalanı kendi yiyip bitirdi. Sonra misafirine:

— Bugün ben seni doyurdum, yarın da sen beni doyuracaksın, dedi. Aksi halde seni çiğ çiğ yerim. Sonra İnij uyudu. Hagur uyumadı, bekledi ve demir şişlerden birini ateşte iyice kızdırdı, sonra İnij'in gözüne soktu ve kaçıp bir köşede saklandı. Sabahleyin İnij uyandı, artık kör olmuştu. Hagur'u aradı, bulamadı. Mağaranın kapısında bekledi. Koyunların sırtını tek tek kontrol ediyor, Hagur'un kaçmasından korkuyordu. Hagur, kıllı bir keçinin karnına gizlendi ve İnij'i aldattı, mağaradan çıktı evine döndü. Başından geçenleri oğullarına anlattı. Sekiz oğlu babalarının macerasını dinledikten sonra beraberce İnij'i öldürmeye karar verdiler.

Kalktılar, Hagur'u takip ederek mağaraya geldiler, girip köşelere saklandılar. İnij bunu farketti ve Abra taşını tekrar mağaranın ağzına kapattı, fakat bir köşenin açık kaldığını göremedi. Sonra, sekiz delikanlıyı yakaldı, avucunda sıktı ve kemiklerini çıkartıp attı. Etlerini çiğ çiğ yedi. Hagur delikten kaçıp kurtuldu, evine geldi.

Komşu köyde cesur bir avcı vardı. Ormanda bir ceylân vurup onu yüzmüş, derisini ağaca asarak etini ateşte pişiriyordu ki, daldaki deri yere düştü, ceylân oldu ve kaçmaya başladı. Avcı bu olaya şaşırdı, hayrette kaldı, heyecanla bağırdı:

— İşte mucize!...

Ceylân dönüp dedi ki:

— Asıl mucize Hagur'un başına geldi. Git ona sor, o sana anlatır!...

Avcı gitti komşu köyde Hagur'u buldu. Hagur teessüründen ihtiyarlamış, aksakallı bir ihtiyar olmuştu. Başından geçenleri avcıya anlattı. Avcı ona dedi ki:

— Beni İnij'in mağarasına götür, ben de senin çocuklarının öldüğü yerde öleyim.

Beraberce gittiler. İnij dağda koyunları otlatırken rastlaştılar. Avcı ona misafir geldiklerini söyledi. İnij onların mağaraya gitmelerini söyledi. Mağaraya gittiler, avcı, kapıdaki Abra taşını tek elle fırlatıp uzaklara attı. En semiz koçu kesip pişirdiler, yediler. Akşam olunca İnij geldi. Avcı ona yediği etin lezizliğinden bahsetti. İnij fena halde kızdı ve kötü söylendi. Avcı çıkıştı:

— Kör mel'un, kafamı kızdırma, seni de koyunun gibi parçalar, yerim.

— Sen o kadar çok yemek yiyebilir misin?

— Senden az değil, fazla yerim!

— Öyleyse çarpışalım! Kim kimi yenerse, o onu yesin!

Düello başladı. İnij avcıyı ilk hamlede dizlerine kadar yere yıktı. Avcı ise devi bir hamlede göbeğine kadar toprağa soktu. İkinci hamlede göğsüne kadar yere sapladı. Dev çıkamadı, avcı üçüncü seferinde devi boğazına kadar yere gömdü. İnij af diledi ve:

— Dile benden ne dilersen, diye yalvardı.

Avcı dedi ki:

— Hagur'un sekiz oğlunu tekrar dünyaya getirmelisin.

— Mağaranın köşesindeki sandıkta onların kemikleri var. Onları al, insan kemikleri şeklinde diz.

Kemikleri çıkarıp dizdiler.

— Şimdi beni çıkar!

Avcı, devi yerden çıkardı. Dev, kemikleri üflemeye başladı ve sekiz delikanlı hayata döndüler.

Avcı kılıcını çekti ve devi öldürdü. Hagur'la sekiz oğlu avcıyı evlerine götürdüler. Yediler, içtiler, eğlendiler. Avcı gidecek oldu, Hagur bırakmadı. Avcıya dönerek:

— Kızlarımdan birini al, akraba olalım dedi.

Avcı, çok güzel olan küçük kızı aldı, evlendiler, düğün yaptılar, yediler, içtiler, dans ettiler. Avcı karısını evine götürdü, soyunup yatınca, karısının vücudunda bıçak yaraları gördü. Sebebini sordu:

Karısı cevap verdi:

— Ben, ormanda vurduğun ceylânın kendisiyim, seni bulmak, bu işleri yaptırmak, babamı ve kardeşlerimi kurtarmak için başka çarem yoktu!

Avcı bu duruma sevindi ve karısına daha çok bağlandı. Uzun yıllar mesut yaşadılar.

MADEIRA

Atlas Okyanusu'nda, Lizbon'un 900 km. güney batısında, Portekizliler'e ait bir ada olan Madeira, Selvages ve Desertas'la beraber küçük bir adalar topluluğuna dahildir Nüfusu 270 000 kadardır. Bunun 260 000'i Madeira'da yaşar. Madeira, dantel ve şaraplarıyle ünlüdür.

Bir turizm cenneti olan Madeira'da tabiat, insanı kıskandıracak kadar güzeldir. İşte Madeira'dan bir köşe.

Madeira'da yağış bol değildir. Sulama işlerinde kanallardan faydalanılır. Yukarıda, bir kanalın açılışını kutlayan yerliler. Aşağıda bir akarsu başında çamaşır yıkayan Madeiralılar.

Sığırların çektiği özel kızaklara binen turistler (yukarıda), Ünlü Madeira dantellerini turistlere gösterip satmaya çalışan Madeiralılar (solda).

Madeiralı gençler milli danslarını oynuyor (yukarıda), Madeira'dan bir görünüş (aşağıda).

KARİKATÜR

«Kalem» mecmuasından
60 yıl önceki espriler.

Türkiye'de alaturka ve alafranga saat:

Alafranga kullanan: «Çok şükür yetiştim».
Alaturka kullanan: «Vakit geçmiş gideyim».

— Geceleyin entariyle dolaşmışsın!
— Efendim, ben uyurgezerim.
— O halde bundan sonra elbiseyle yat.

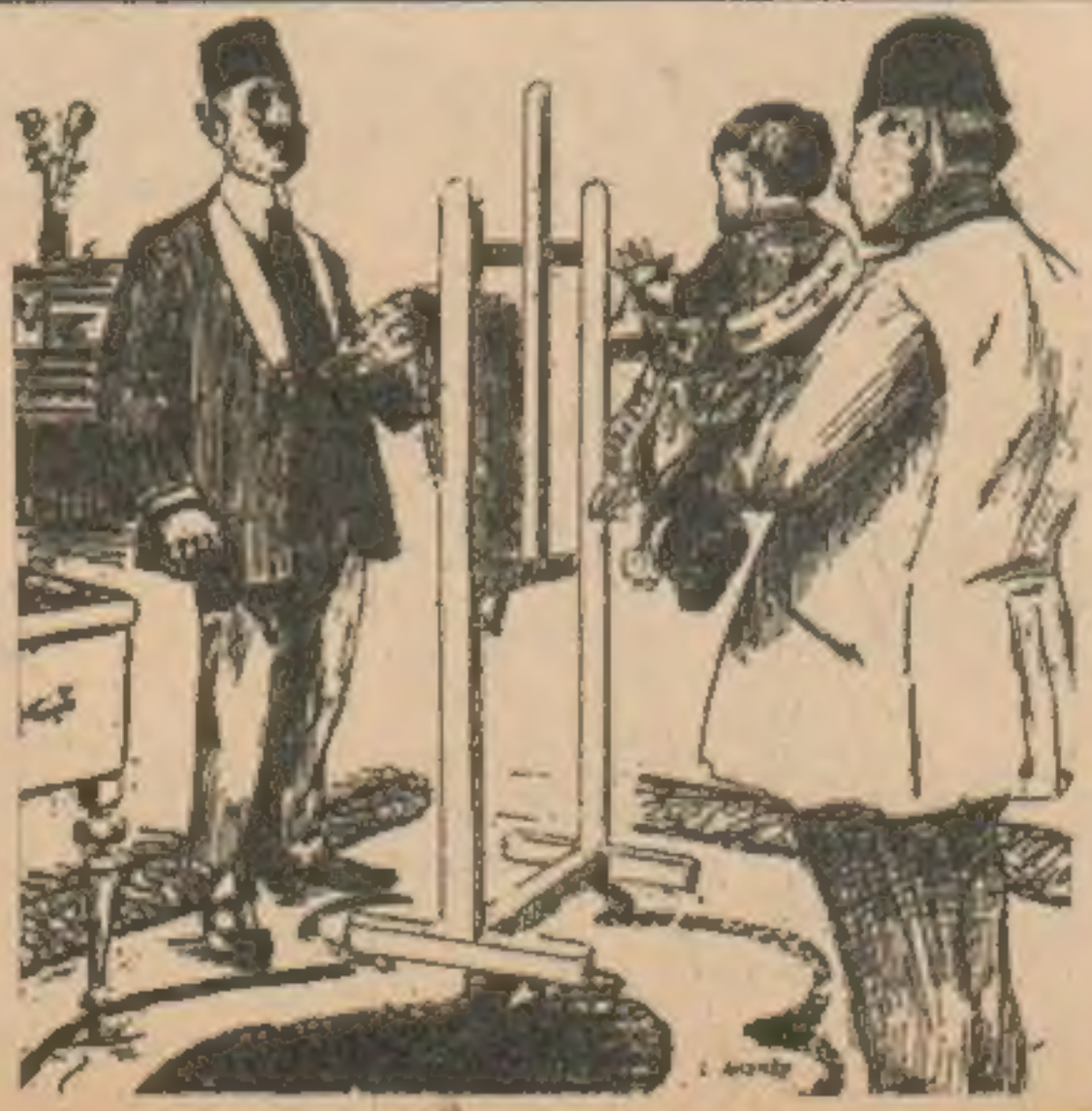

Şehzâde Mecid Efendi:
— Fakat, daha bu küçüğün kim olduğunu söylemediniz bana?
— Biz de bilmiyoruz. Kapınızda bulduk.

(Çocuğun üzerinde «Hürriyet» yazılıdır).

Kâmil Paşa: «Aman Edward dikkat et, çarpışacağız.» İngiltere Kralı: «Merak etme paşam, dümen benim elimde.»

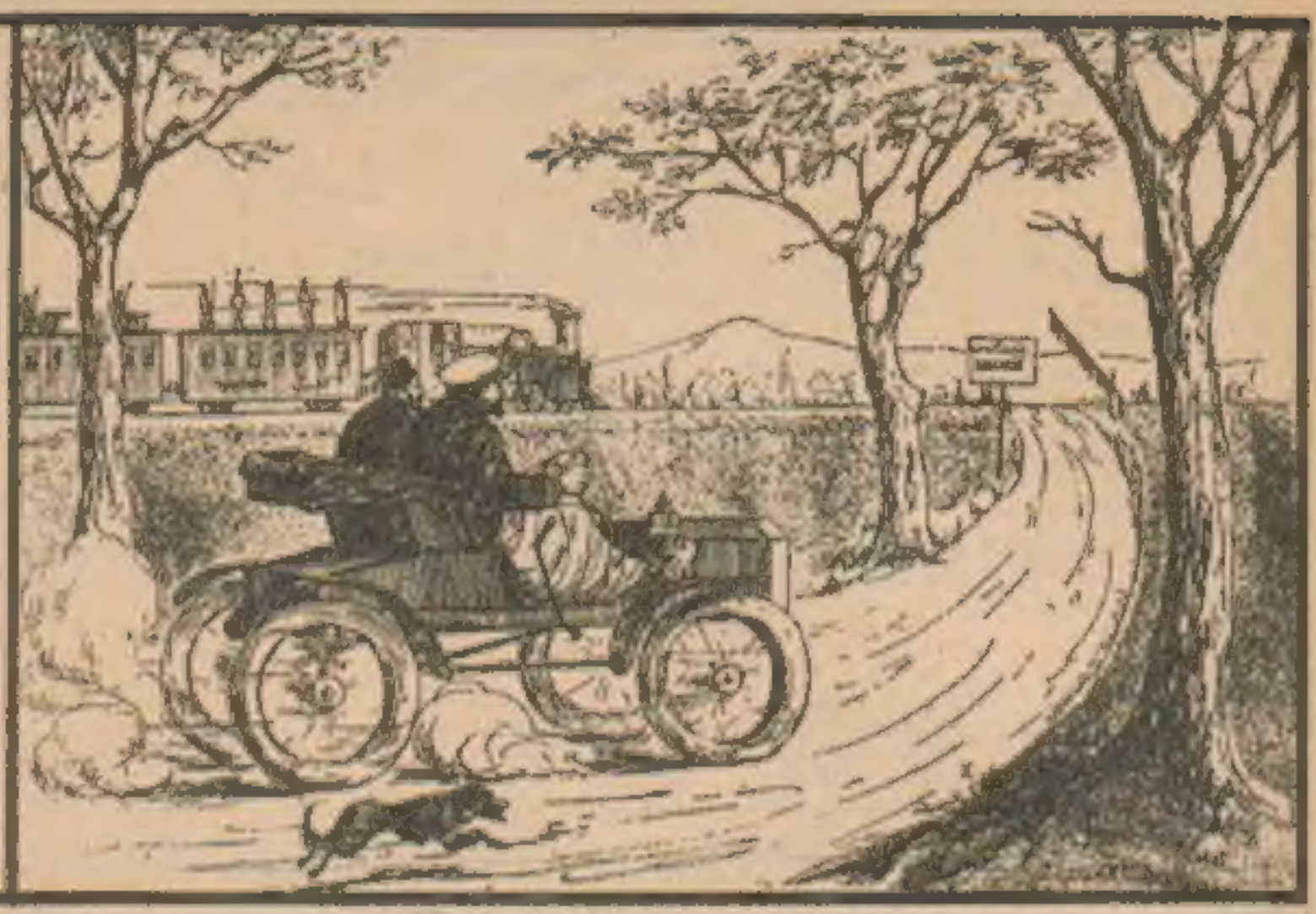

1. gün — O!..
2. « — Oh!..
3. « — Oh, oh!..
4. « — Oh, oh, oh!
5. « — Oh, oh, oh, oh!..
6. « — Artık istod...
7. « — Artık istediğimiz gibi...
8. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız...
9. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü...
10. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür...
11. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür yok.
12. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür y...
13. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü sansür...
14. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız, çünkü...
15. « — Artık istediğimiz gibi yazacağız...
16. « — Artık istediğimiz gibi yazac...
17. « — Artık istediğimiz gibi...
18. « — Artık istod...
19. « — Vay, vay, vay!
20. « — Vay, vay!..
21. « — Vay!..
22. « — Va!..
23. « — ?..

II. Meşrutiyet'te Basın hürriyeti

«Kalem» mecmuasından

— Baba, bu yaşlı adam kim?
— Bir genç Türk yavrum!

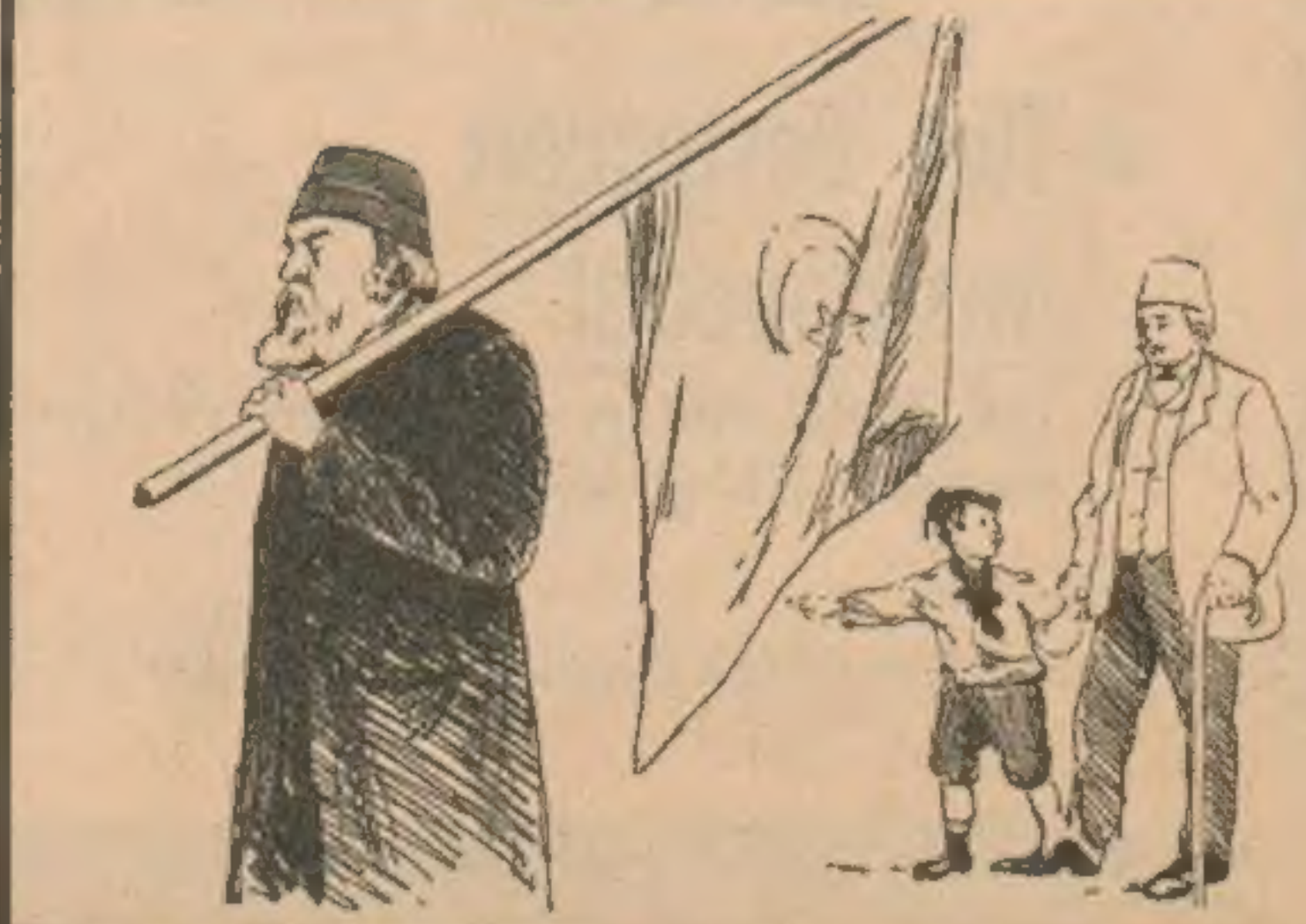

TARİHE AKAN BİR AY

Nisan 1970

1 NİSAN

29 martta Gediz ve çevresinde meydana gelen çok şiddetli deprem 1.000'den fazla vatandaşımızın ölümüne ve çok ağır mal kaybına sebep oldu. Yurdun her tarafından deprem bölgesine yapılan yardımların dışında, yabancı ülkelerden de önemli yardımlar geldi. Depremin ertesinde Başbakan Süleyman Demirel Gediz'e giderek felâketzedeler ve yardım işleriyle bizzat ilgilendi.

4 NİSAN

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, deprem bölgesine giderek incelemelerde bulundu.

11 NİSAN

Apollo - 13, üçüncü defa Ay'a insan indirmek gayesiyle, uzay yolculuğuna başladı. Uzay gemisinde James Lowell, Fred W. Haise ve John Swigert adlı astronotlar var.

12 NİSAN

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Romanya'ya gitti ve Romen Devlet Başkanı Çavuşesku tarafından karşılandı.

13 NİSAN

Ankara'daki öğrenci çatışmasında, N. Güçlü adlı bir doktor, kaza kurşunuyla vurularak öldü. Olayların büyümesi üzerine Ankara Üniversitesi'nin 5 fakültesi kapatıldı.

14 NİSAN

Apollo - 13, dünyadan 80 bin km. kadar uzaklaştığı sırada, bir kaza geçirdi. Geminin ikmal kısmında bir patlama oldu. İlk anda bunun bir meteor çarpmasından ileri geldiği açıklandı. Ancak daha sonra bu hususta kesin bir şey söylenemedi. Kaza neticesinde Ay'a inişten vazgeçildi. Amerikalı bilginler Apollo - 13 mürettebatını sağ salim dünyaya döndürmeye çalışıyor.

16 NİSAN

Senato seçimlerinin bir yıl geri bırakılmasını ve orman suçlularının affını öngören Anayasa değişikliği kabûl edildi.

17 NİSAN

Arızalanan uzay gemisi, Ay'ın etrafında bir defa dolaştıktan sonra dünyaya yöneldi ve çok tehlikeli bir yolculuktan sonra Büyük Okyanus'a indi. Astronotlar kurtarılarak Iwo Jima uçak gemisine alındılar. Uzay kahramanlarına Birleşik Amerika'nın en büyük madalyası verildi.

● Istanbul'un tarihî Şehir Tiyatrosu — Dram Kısmı — binası bir yangın neticesinde ağır hasara uğradı. 1895 yılında şehremîni Rıdvan Bey tarafından yaptırılan bina, Dram Kısmı'nın Harbiye'ye taşınması üzerine müze hâline getirilecekti.

22 NİSAN

Ruslar, «Okyanus» adı verdikleri büyük bir deniz tatbikatına başladı. Amerikan donanması ve NATO kaynaklarına göre 175 - 190 geminin katıldığı bu tatbikat, şimdiye kadar yapılan Rus tatbikatlarının en genişinden on kat daha büyük.

23 NİSAN

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının 50. yılı, bütün yurtta törenlerle kutlandı. İlk Meclis binasında yapılan özel toplantıya, Meclis'in 1. toplantısına katılanlardan hayatta kalanlar dâvet edildi. Eski Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve eski Meclis Başkanı Refik Koraltan törene katılmadı.

26 NİSAN

Ürdün veliahdi Prens Hasan bin Tellâl üç günlük resmî bir ziyarette bulunmak üzere uçakla Ankara'ya geldi.

28 NİSAN

Bir eşkıyâ grubu Ankara'da, Amerikalılar'a ait bir depoyu yaktı.

29 NİSAN

İtalya Dışişleri Bakanı Aldo Moro resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

30 NİSAN

Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han, hükümetimizin resmî davetlisi olarak Ankara'ya geldi.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Hüseyin Duran (Göynük)

Nisan 1'de aldatma nereden çıkmış ve bugüne kadar nasıl gelmiştir?

Fransa Kıralı IX. Charles'ın (hükümdarlığı 1560 - 1574) hükümdarlığına kadar, yılbaşı nisanın birinci günüydü. Yeni yıl, o zaman da, şimdi olduğu gibi çeşitli eğlencelerle kutlanırdı. IX. Charles yılbaşını 1 ocak tarihine alınca; eski yılbaşı olan 1 nisanın da şakacıktan verilen hediyeler ve başka şakalarla anılması âdet oldu. Diğer taraftan güneş, nisan ayında balık burcundan çıktığı için, 1 nisan şakaları «nisan balığı» diye de anılagelmiştir.

Mustafa Yıldırım (Taşova - Amasya)

Nuri Pere için «Yapı ve Kredi Bankası Umum Müdürlüğü, Galatasaray - İstanbul» adresine yazabilirsiniz. Bahsettiğiniz levhaları Ajans-Türk'ten (Ankara) temin edebilirsiniz.

Murat Gürol (Göztepe - İstanbul)

1821'de bir Ortodoks Cihan Patriki'nin asıldığı doğru mudur?

Doğrudur. Patrik Grigorios, bu sıralarda başlayan Yunan ihtilâlinde âsî Yunanlılar'la elbirliği yapmış ve hattâ bir baskınla İstanbul'daki Rumlar'ın Müslümanlar'ı öldürmelerini tasarlamıştı. Rusya ile de tab'ası olduğu Türkiye aleyhine münasebetleri vardı. Bunlar öğrenilince II. Mahmud'un irâdesiyle Fener Patrikhânesi'nin bir kapısında asıldı. Bu kapı hâlâ kapalıdır. Grigorios'un cesedi sonradan Atina'ya nakledilip gömülmüştür.

Şahabettin Arman (Adana)

1964'teki Kıbrıs olayları (Rum saldırısı, Türk savunması ve Türk hava harekâtı) ile iki tarafın da insan ve malzeme bakımından kayıpları hakkında bir yazı koyabilir misiniz?

Bu isteğinizi yerine getirmeye çalışacağız.

Nurettin Çınar (Kuşluca - Trabzon)

İstiklâl savaşında Cezâyir ve Pakistan'dan gönüllüler gelmiş midir?

Çeşitli yardımlar gelmiştir. Gönüllüler geldiğini bilmiyoruz.

Yıldız Sezen (Bandırma)

Anglo-sakson adı nereden çıkmıştır?

Bu isim V. ve VI. Yüzyıllarda İngiltere'ye yerleşen Angl ve Sakson kabilelerinin adından gelir. Anglilar ve Saksonlar, Germen asıllı kabilelerdi. Bunlar, bugünkü İngiliz milletinin çekirdeğini teşkil ettiler.

Kahraman Aynur (Giresun)

Birinci Meşrutiyet'in Kanûn-ı Esâsî'ne icabında padişaha sürgüne gönderme yetkisini kim koydurdu? Tal'at Paşa'nın tahsil derecesi nedir? Mehdi İsyanı nedir?

İlk kanûn-ı esâsîmize sürgün yetkisini koyduran, Midhat Paşa'dır. Muhaliflerini sindirmek için bu yetkiyi kullanmak istemiş, fakat kabak kendi başına patlamıştır. — Tal'at Paşa ilkokulu bitirmiş, kendi kendini yetiştirmeğe çalışmıştır. — 1881 Mehdi hareketi, Sudan'da çıktı. Bu sırada Sudan, merkezi Hartûm olmak üzere hukukan Türkiye imparatorluğunun bir parçası sayılıyordu. Kendisini Mehdi ilân eden bir sahtekâr, halife-padişah II. Abdülhamid'e ve onun Mısır ve Sudan'daki meşrû temsilcisi Hıdiv'e baş kaldırdı ve Sudan'ın bütüne yakın bir parçasını 10 yıl kadar elinde bulundurdu.